

CREULONDERAU AC HERLIDIGAETHAU EGLWYS RUFAIN

Gwedi eu Tannu ar led:

N E U,

D R A E T H A W D.

Ym mha fin y dangosir, Pwy mor wrthwyneb yw Yspryd Herlidigol EGLWYS RUFAIN i Dymmer y GREFYDD GRISTIANOGOL, ac i Orchymynion ac Ewyddorion yr Efengyl.

At yr hyn y 'chwanegir,

Hanes o'r Taloedd dirfawr a'r Gorthymynderau a osodai 'r Pabau ar y Deyrnas hon, tra 'r oedd yn ddarostyngedig i ESGOBAETH RUFAIN.

A 'Scriennwyd yn Saesonaeg gan Wr Eglwylig, ac a gyfieithwyd i'r Cymraeg.

Gan T. RICHARDS, Curad Llangrallo.

The Author Philip Morant, M.A. Person St. Mary's College, &c.

Writ hyn y gwybydd pawb mai Disgyblion i mi ydych, o's bydd gennych Gariad i'u gilydd, Joan xiii. 35.

CHRISTIANA RELIGIO nil nisi justum suadet & lenz. Amm. Marcellinus, l. 22.

Nil nocendi fiat cupid tate, omnia consulendi charitate. Augustin. Romana Ecclesia semper bians, semper importuna, M. Paris, p. 460.

C A E R - F Y R D D I N :

Argraffwyd gan SAMUEL LEWIS: Ac ar werth ganddo Ef yn Heol y Brenin:

MDCCXLVI.

F
y
Y
P
g
C
T
g
da
C
lla
(H
D
ch
lic
de
m
cv
a'
au
yn
y
C

Llythyr y Cyfieithydd at y Cymry.

Fy Nghyd Wladwyr anwyl,

MI a gyfieithais i'r *Cymraeg* y Traethawd sydd yn canlyn, dan Obaith na byddai'r Gorchwyl yn anghymmeradwy nag yn ddiroesaw genych *ynawr*, yn anad un Amser; pan y gwelwn ~~pw~~^a Gais a Chynnygeon, haerllug a wnaed, ddwyn i mewn *Bretender Paboidd* i fôd yn Benllywydd arnom, ac felly i osod *Jau Rhufain* unwaith etto ar ein Gwarrau: Y mae'r Jaith *Saes'naeg* yn llawn o 'Scrifennadau rhagorol, yn dangos ddedwydded Pobl ydym o ran ein *Trefnid* gwynsfydedig yn yr Eglwys a'r Wladwriaeth; yn gwrthbrofi Amryfuseddau a Llygredigaethau *Eglwys Rufain*, ac yn gosod allan ei Chreulonderau a'i Herlidigaethau: Chwi gewch chwithau weled ymma, yn eich Tafodjaith eich hunain, faint Achos sydd gennym i glodfori Duw, am ein bôd gwedi ein gwared oddi-tan Gaethiwed gorthrwm *Eglwys Rufain*, ac i weddio yn daer ac yn ddisrifol, na bo i ni na'n Heppil gael byth ein dwyn dan ei Hawdurdod; Chwi gewch weled faint yw ein Dedwyddwch, wrth ein bôd yn byw mewn Gwlâd, lle yr ym yn cael mwynhau Goleuni yr Esgyl yn ddi-warafun ac yn ddirwystr, (Bendith y mae llaweroedd o Genhedloedd *Eurôp* yn cael eu cadw oddiwrthi hyd y Dydd heddyw,) a phroffessu ein Crefydd sanctaidd mewn Purdeb dilwgr. Ar Air, chwi gewch yn y Traethawd byrr hwn gynnifer o Hanefion am Greulonderau ac Er- lidigaethau *Eglwys Rufain* ac sydd ddigon i beri i chwi gashau a sfiiddio ei Hegwyddorion a'i Harferion enbyd, dinystriol, y rhai sydd mor union wrthwyneb i Dymmer ac Athrawiaeth yr Esgyl; er nad yw'r hyn a ddywedir ymma nemmor at y cwbl a ellid adrodd am denynt. Canys y mae yn ddilys, na fedrodd y Gorthrymwyr a'r Herlidwyr mwya' gwaedlyd erioed ddychymmygu neu ddyfeisio creulonach Poenau ac Arteithiau, na'r rhai y mae *Eglwys Rutain* yn arfer osod ar y sawl a fônt yn ymneillduo oddiwrth ei Chymmundeb. Ynawr edrychwch chwi, pa un a ddichon y Grefydd honno ddyfod oddiwrth Duw, ac a ydyw'r Eglwys honno yn proffessu Crist'nogaeth mewn Purdeb, chwaethach yr unig wîl Eglwys, (megis y cymmer

arni ei bôd) a hithau yn arferyd y cyfryw Greulonderau ac Erlidigaethau, ac fydd yn gwbl wrthwyneb i Dymmer y Grefydd Gristianogol ac i Egwyddorion a Gorchymynion yr Efengyl. Pwy bynnag a rydd iddo 'i hunan y trwbl i ddarllen Hanesion Eglwyfig, a gaiff weled nad arbedodd y Pabau arferyd unrhyw Greulonder, i ddifetha y sawl a wrthodent lyngcu eu hôll Ofergoelion a'u Hamryfusedau, ac ymlostwng i'w Hiau. Yn y môdd creulon, nawswyllt hwn y cafodd y Waldensiaid gynt eu trîn, am y rhai y cewch weled Sôn yn fynych mewn rhan o'r Llyfr hwn. Nid digon fyddai gan y Papistiaid eu gyrru hwynt o'u Hanneddau a'u Meddiannau, a dwyn oddiarnynt Dir a Daear a Dâ, a'u bôd yn gorfod cilio, a'u Gwragedd a'u Plant gyda hwynt, i Fynyddoedd oeron, lle y byddent yn fynych yn fferu ac yn rhewi i Farwolaeth neu ynteu yn marw o Newin ac eisiau Ymborth, ond hwy a fyddent yn eu herlid, weithiau i'r lleoedd anial hynny, ac yn eu mygu hwynt â Thàn a Mwg yn yr Ogfeydd, lle y byddent yn ffoi am Noddfa; lle y byddid yn cael llawer o Blant bychain yn feirw yn eu Crôd neu ym Mreichiau eu Mamau. (a) Fe fyddid yn eu doddi hwynt i Farwolaeth yn y ffyrdd creulona, a llaweroedd o honynt a dorwyd yn Chwarthorion, ac addodwyd ar bennau Polion yn y Ffyrdd mawr dros ddêg Milltir ar hugain ynghyd. (b) Yr ys yn meddwl i agos i ddau can mil o'r Bobl hynny golli eu Bywyd trwy y Creulonderau a arferwyd yn eu herbyn, a hyn i gyd ar Annogaeth Pabau *Rhufain*. (c)

Ac ni ddarfu i'r *Protestanniaid*, er amser y Diwygiad, ymdaro un gronyn gwêll, ond a gawfant eu trîn yn y cyffelyb fôdd creulon, ym mhôb Gwlad y byddai'r *Papistiaid* yn cael eu llawn Rwyfsg, neu unrhyw Gyfle i ddwyn i ben eu Bwriadau gwaedlyd. Nid digon fyddai ganddynt eu hanrheithio o'r cwbl, a'u gosod i Farwolaeth trwy amryw Ffyrdd creulon, megis *torri pennau, crogi, torri ar y Droell, claddu yn ffrw a llosgi*, ond hwy a fyddent yn dyfeisio amryw ffyrdd i'w poeni yn hîr, cyn y caent farw; megis hoelio Traed rhai wrth Goedydd a'u Pennau yn crogi i lawr, tynnu ymmaith Grwyn eraill oddi-ar eu Breichiau a'u Coesau, torri ymmaith eu Hewinedd â Gefeilau poethon, bwrw rhai i Bair berwedig, eu pobi wrth Dàn araf, llanw eu Gorchfanau a'u Bochau a Phowdr-gwn, ac yn eu gosod ar dân i'w dryllio yn

(a) Clark's *Martyrology tu dalen*. 83, a 91. Jurieu's *Continuat. of Accomplish. of Proph.* PEN. 23. *tu dal.* 257. Perrin's *Hist. of the Waldenses*. (b) Clark's *Mart. tu dal.* 101. (c) Perrin's *Hist.*

At y C Y M R Y.

V

yn chwillfriw ; tynnu allan lygaid rhai a thafodau eraill ; mygu rhai mewn Eira, torri ymmaith Glustiau, Trwynau ac Aelodau eraill, (d) blingo rhai yn fyw ; brwyliain rhai ar Alchau ; eu pobi ar y Berau, gyrru rhai yn noethlŷmmun i Fâesydd a Choe-dydd i farw gan Oerfel a Newin ; torri Afgwrn cefn eraill, a'u gadael felly ar y Tonn glâs, lle, am nad allent symmud o'r fan, y byddent yn bwytta Glâs-wellt y Ddaear o amgylch iddynt, ac o'r diwedd yn trengu gan Newin ; claddu rhai hyd eu Gyddfau yn y Ddaear, fel y byddent yn hîr yn poeni, cyn marw, hanner-grogî eraill amryw weithiau drosto, er mwyn estyn eu Truëni, a'i wneuthur yn fwy parhaus, (e) gwthio Clÿttâu yn llawn c'lymmau i lawr trwy Gegau rhai, a'u tynnu i fynu eilwaith, gan ddryllio y cwbl oddi-fewn iddynt ; gyrru Gweyll i mewn i Gnawd rhai eraill ; tynnu Tannau neu Gÿrt main trwy amryw Rannau o'u Cnawd ; llisio ymmaith Goefau rhai oddiwrth eu Cyrph, rhafglîo Gwynebau eraill a Rhafgl ; (f) gyda llawer o Ffyrdd eraill o'r cyffelyb Natur ffaidd ac atcâs.

Y mae Aeth yn fy Nghalon wrth feddwl am y môdd y maent y poeni ac yn arteithio Dŷnion yn yr *Incwifision*, yn *Hispaen*, *Portugal*, &c. Hwyl a'u dygant i Lê dwîn, tŷwyll, erchyll, allan o glŷw nêb, a gylymmant eu Bysedd bawd a'u Dwŷlo ac a'u gwnânt yn ddiogel wrth Chwerfan dro † ar Grogpren, a'u Sodlau gwedi eu llwytho a Phwysau trymmion, ac yna hwyl a godir i fynu, ac a gedwir yn crogi yn y Poen dirfawr hwn dros lawer Awr, ac o'r diwedd gollyngir hwynt i lawr, trwy adael iddynt syrthio yn ddisymmwyth, nes bo eu hôll Aelodau yn cael eu hyffigo a'u dadgymmalu yn angerddol, os nid eu torri ; ar ôl hyn hwyl a ofodant fwy o Bwys wrth eu Coefau, ac a'u crogant hwyl i fynu eilwaith, ac y maent yn eu harteithio fel hyn yn fynych bôb Dŷdd, tros ddau neu dri Niwrnod ynghyd : Ac i wneuthur eu Cystudd yn fwy, hwyl rwymant eu Morddwydydd a'u Hefgeirau a Thannau neu Gyrt main, cyn galetted nes soddont i mewn i'r Cnawd, i maes o Olwg : Ac nid ynt yn eu gadael hwynt chwaith gwedi eu harteithio fel hyn, ond ar ôl gosod o honynt eu Hefgyrn ychydig yn eu lle, hwyl a'u dygant mewn byrr Amser i ddioddef yr unryw Boenau eilwaith ; ac at hyn y chwanegant weithiau ofod Tân dan

B

Wadnau

(d) Fel hyn y cafodd y Protestanniaid yn y *Ganfed ddiweddas* eu trîn yn *Nyffrynmaedd* Pedimont. Gwêl Ollyffe's *Madness of Disaff. and Treason*, &c. A Moorland's *Hist. of the Persec. in the Valleys of Pedimont*. (e) Yn y *Ffyrdd creulon* hyn a'r cyffelyb y gwnaed a'r Protestanniaid yn Jwerddon yn y *Flwydd* yn 1641. Gwêl Ollyffe's *Madness of Disaff. and Treason* tu dalen 51, 52. (f) Clark's *Martyrology* tu dal. 217. † Chwerfan dro, angl. A Pulley

Wadnau eu Traed, ac, o'r diwedd, hwy a'u dygant at yr ^{y Bwyl} Ystâc i'w llosgi. Fel hyn ni *chennadir* gan yr Incwifision iddynt gael eu llosgi ar y cyntaf, a marw unwaith, ond y mae yn gorfod arnynt ddioddef ^{glossau} Loeson llawer Angau, cyn gwneuthur pen o hon-
ynt yn gwbl. (g)

YN y môdd creulon hyn, ac amryw ffyrdd eraill o'r cyffelyb Natur, y mae *Eglwys Rufain* yn trin y sawl a fônt yn ymadael oddiwrth ei Hathrawiaeth a'i Haddoliad. Ac nid yw yn gywilydd ganddynt addef ac amddiffyn eu Creulonderau hyn yng Ngolwg y Bŷd. Gorfoledd mawr oedd trwy *Ffrainge*, *Hispaen* a'r *Ital*, ar ôl y Lladdfa anguriol a wnaeth y *Papistiaid* o'r *Protestanniaid* ym *Mbaris*, (b) yn y Flwyddyn 1572, pan y lladdwyd llawer mîl o honŷnt mewn un noswaith, mewn Brâd a gwaed oer, ar ôl eu bôd yn cyd-wledda ac yn gwneuthur yn llawen gyd â'u gilydd y Diwrnod hwnnw. Y mae Historiwr clodfawr, wrth roddi hanes am y *Galanastra* hyn, yn dywedŷd, nad oes ŷn Ensampl o gymmaint Creulonder i gael yn hôll Hanefion yr Oesoedd gynt. (i) Yr oedd y *Papistiaid* y prŷd hynny gwedi gwneuthur heddwch a'r *Protestanniaid*, ac er Siccrwydd a Chadarnhâd o hynny, yr oedd Priodas i fôd rhwng *Henri Brenin Navarr*, y Pennaf o Blaid y *Protestanniaid* â Chwaer Brenin *Ffrainge*: Eithr ni yfwyd ddim cymmaint o Wîn yn y Neithior ac y dŷwalltwyd o Waed y Nofon honno; canys y Glôch a ganwyd ganol-nôs, ar Blaenoriaid y *Protestanniaid* ac eraill o honynt a fwrddrwyd yn dofturus, hyd at ddeng mîl ar hugain a chwaneg o Rifedi. Eithr er haged oedd y Gŷflafan waedlyd hon, etto yr oedd llawenŷdd mawr afrifed gan y Pâb a'i Gardinaliaid o'i phlegid, a Chlôd dirfawr i'r sawl a'i gwnaethant. (k) Ac oni ddanfonodd y Pâb, yn ei Fwl neu ei Llythyr at *Owen O-Neal*, ŷn o'r rhai pennaf oedd yn ŷerlid ac yn lladd y *Protestanniaid* yn yr *Iwerddon*, Ollyngdod Pechodau a'i Fendith, iddo ef a'r Cigyddion gwaedlŷd eraill, pan y darfu iddynt twrddro'r *Protestanniaid*, yn y ffyrdd creulonaŷ a fedrai eu
Meddyliau

(g) *Gwêl Ollyffe's Madness of Disaff. and Treason tu dal. 45, 46.*—Gouftalvius *Discovery of the Spanish Inquisition, tu dal. 51.*

(b) *Catholicorum Apologiis propugnata, Romæ et in Hispaniâ immensis laudibus celebrata. Joh. de Buffiers Hist. Franc. Vol. 4. tu dalen 120.*

(i) *Nullum similis faevitiae exemplum in totâ antiquitate reperiri. Thuan. Hist L 52 53.*

(k) *Gwêl Ollyffe's Madness of Disaff. & Treason against the pres. Government tu dal. 40, 41. Thuan. Hist. L. 53.*

Meddyliau cythreulig ddyfeisio, ac y lladdafant o honânt *Gant a banner o Filoedd*, neu ddau can mil, yn ôl y Cyfrif a rýdd rhai, yn y Flwýddyn 1641-2. (1)

BELLACH nid oes na rhaid nag achos i mi dreulio Amser i ddangos, ^apwý mor groes a gwrthwýnebol yw'r cýfryw Greulonderau ac Erlidigaethau i Athrawiaeth ac En-sampl ein Jacnawdwr bendigedig JESU GRIST, yr hwn a arferodd ei hunan ac a orchymmynodd i ninnau arferyd pòb mâtth o Gariad, Addfwýnder, Hîr-ymâros, Cym-mýnasgarwch a Thýrnau da tuag at bawb, hyd yn oed ein Gelynion chwerwaf: Nid rhaid i mi, meddaf, sefýll ar hyn, gan ei fôd gwedi ei ddangos a'i brwíio yn ddi-gonol gan yr Awdur parchedig yn y Traethawd fydd yn canlyn. *Brofi*

YN y Ffyrdd creulon, nawswyllt a grybwyllwyd gan hynny y mae Aelodau *Eg-lwys Rufain* yn trîn y *Protestanniaid*, a thymma'r Grefydd waedlyd y mae'r Gŵr hwnnw yn broffessu, a fynnai ein Gelynion o'r tu draw i'r Môr a Bradwyr 'sceler o'r Ynys hon ddwyn i mewn i fôd yn Frenin arnom, yn y Grefydd hon y dugpwyd Ef i fynu o'i Febyd, ac y mae ganddo Awydd a Zêl frwd, danbaid droffi. Weithi-an ystyriwch chwi, ^apwý Ddiogelwch all *Protestanniaid* ddisgwyl oddiwrth y cyfryw Ddýn ac fydd gwedi ei ddwyn i fynu yn hòll Goelgrefydd a Llygredigaethau *Eglwys Rufain*, ac mewn Atcafrwydd llwyr i Grefydd y *Protestanniaid*. Y mae yn ddiammau mai, pe delai efe i fôd yn Frenin arnom, (yr hyn na atto Duw byth fôd) na fyddai efe ddim yn hîr hêb dorri a dymchwelyd ein Breiniau a'n Rhydd-did mewn Gwlâd c Eglwys, a cheisio dwyn oddiarnom ein Rhagorfreintiau o ran ein Crefydd a'n Cy-reithiau, y Pethau y mae pòb Dýn doeth a da yn gyfrif yn fwya' gwerthfawr ac an-nyl. Canys nid yw ond ofer i unryw Genedl o *Protestanniaid* ddisgwyl am Ddiog-
elwch a Rhydd-did parhaus dan Lywodraeth Pennadur Pabaidd, o herwydd ni feddwl cyfryw un fôd unryw Addewidion neu Lwon a wnelo iddynt, yn ei rwymo; gan
ôd *Eglwys Rufain* yn dàla na raid i'w Haelodau gadw eu Gair â *Protestanniaid*, neu,
Nad yw Ffýdd ddim i'w chadw â *Hereticciaid*, megis y geilw hi bòb rhyw Gristianog-
on na fônt o'i Chymmundeb. Fe gaed Prawf digonol o hyn yn Ymddugiad anffydd-
wn a thrahaus y diweddar Frenin *Jago II.* tuag at Drigolion yr Ynys hon; canys
i wnaeth ddim Cydwybod o dorri y Llwon mwyaf arbennig a chyffegr, mwy na
ne bu'fent ond Cellwair a Geiriau gweigion. Ni allwn erbyn hynny ei gymmeryd

yn lle Gwirionedd dyls a diammheuol, na ddichon *Eglwys Brotestannaidd* fôd byth yn ddiberigl ac yn ddiogel dan Nodded ac Amddiffynnaid unrhyw Dywyfog Pabaidd, o herwydd yr edrych y cyfryw ūn arno 'i hunan megis yn rhwym wrth ei Grefydd, a hynny dan Boen Darnnedigaeth, i'w distrywio hi.

NA fydded i ni gan hynny, trwy ein drwg Fucheddau a'n Hannuwioldeb, annog Duw i Ddigofaint, a'i gythruddo i dywallt ei Ddialedd arnom, eithr moeswch i ni ymwrthod â'n Pechodau a throi at Dduw trwy wir Edifeirwch, a chyd-ddanfonwn ein Gweddiau at y Dwywol Fawredd, fel na bo i'r Hollalluog ofod arnom ni na'n Heppil y cyfryw Farnedigaeth drom ac yw ein rhoi ni dan Lywodraeth Pennadur Pabaidd. Gadewch i ni hefyd lynu yn ddiysflog mewn Ymostfyngiad ac Ufydd-dod cywir i'n grafusaf Benllywydd *GEORGE* ein Brenin; Ystyriwn mor rhadlawn, tirion ac esmwyth yw efe wrth ei hôll Ddeiliaid: Nid yw Efe yn ceisio dim gennym, ond sydd yn wir angenrheidiol tuag at ein *Cadwedigaeth Ni*, ac er *Llêr a Diogelwch ei Deyrnasgedd*. Y mae ein Meddiannau a'n Perthynafau yn ddiogel jaw'n dan ei Nodded Ef; A'r hyn sydd fwy, Y mae Efe yn amddiffyn ein Ffŷdd a'n Crefydd Sanctaidd rhag Pabyddiaeth a Choelgrefydd, y rhai y darfu i'n Hynafiaid eu gwrthwynebu hyd at *Waed*, gan ymdrech'u yn erbyn *Pechod*, ac y syrthiodd o honynt mewn un Dydd Nifer mawr yn Aberth i Draha a Balchder y Gennad gyntaf a yrrodd *Pâb Rhufain* i lygru Braint ac Athrawiaeth *Eglwys y BRYTANIAID*. (m) Ni wnaeth ei raslawn Fawrhydi ddim Cam na'r Anghyfiawnder lleiaf i nêb trwy gydol ei Deyrnasiad, ac nid yw nêb yn cael dioddef, oddieithr am eu drwg Weithredoedd. Efe a ddichon yn dda ddywedyd wrth bawb Sydd dan ei Lywodraeth, megis y dywedodd *Samuel* gynt wrth Blant *Israel*, *Ych pwy a gymmerais, neu Afsyn pwy a gymmerais, neu pwy a orthrymmais i?* (n) Y mae Efe yn wastad yn gwneuthur Cyfreithau'r Deyrnas yn Rheol ei Lywodraeth, ac yr ŷm yn cael byw mewn Llonyddwch ac Happusrwydd dan ei Nawd Ef, a phreswyllo yn ddiogel bôb ūn dan ei Winwydden a than ei Ffigysbren. (o) Mewn Gair, ar ei Eneiniog Fawrhydi (dan Dduw) a'i Frenhinol Eppil y mae Cynhaliad a Pharhâd o'n Braint a'n Rhydd-did mewn Gwlad ac Eglwys, a Mwynhâd o bôb peth a ddylei fôd yn anwyl ac yn werthfawr gennym, yn bennaf yn sefyll.

PAN

(m) Vide Godwini de *Præsulibus Angliæ Commentarium*. cap. 4. p. 33. Edit. ult. Cantabrigiæ. Edrych hefyd Drŷch y Prîf Oesoedd, tu dalen 261. o'r ail Argraphiad. (n) 1 Sam. xii. 3. (o) 1 Bren. iv. 25.

At y C Y M R Y.

viii

PAN æthum ynghych cyfieithu y Traethawd bychan fydd yn canlyn, mi scri-
fennais at y tra Rhagorol a'r Dysgediccaf Brelad y Gwîr Barchedig Arglwydd Esgob
Llan-Dâf. ac megis y mae ganddo'r Gofal mwya' gwiliadwrus a'r Awyddfryd a'r
Zêl gwresoccaf dros y Grefydd *Brotestannaid*, ac am gadw a chynnal ein Trefnid
gwynfydedig presennol yn yr Eglwys a'r Wladwriaeth, felly fe fu gwiw gan-
ddo ymoftwng i scrifennu i mi Atteb ; ym mha ûn y gwelodd ei Arglwyddiaeth
fôd yn ddâ fynegi, ei fôd yn foddlon jawn i'r Gorchwyl oeddwn ar fedr gym-
meryd yn llaw, ac yn ei farnu yn Draethawd llefiol a chymmwys, ar yr Amser,
hyn yn enwedigol. Ni ddodes ei Awdur ddim o'i Enw wrtho, eithr fe yf-
pyswyd i mi gan y Parchedig a'r Dysgedig Mr. *Durel*, Person *Llangrallo*, mai ei
Gyd-Wladwr y Parchedig a'r tra chywraint Mr. *Philip Morant*, M. A. a'i
scrifennodd, Gwr a aned yn Ynys *Jersey*, Awdur bagad o Scrifennadau gwerth-
fawr eraill, a'r hwn fydd ynawr yn Person *Eglwys Fair* yn *Colchester*, ac *Aldham*,
pôb ûn o honynt yn *Essex*. Mi wnaethum fy ngoreu iw gyfieithu yn Gymraeg
rwydd a hawdd ei deall, ac mi a attolygaf ar D D U W roddi ei Fendith arno, fel
y bo iddo wasanaethu i'r Diben da a amcanwyd gan yr Awdur yn ei gyfansoddi, a
minnau yn ei gyfieithu, yr hyn yw diffuant a difrifol Ddymuniad eich Cydwladwr.

Sydd gywir Ewyllysïwr da

I bawb o honoch,

Y Cyfieithydd

Llangrallo
y 15 o Ebrill,
1746.

THOMAS RICHARDS.

RHAGYMADRODD

de
D
be
cy

fe
i
be
a
h
m
fe
eu
ta
y

y

R H A G Y M A D R O D D

Y R

AWDUR at y DARLLENYDD.

I D yw fy Amcan yn y Dalennau sydd yn canlyn, wneuthur na blinder na dirmyg i un Dŷn, chwaethach i unrhyw Gymdeithas o Ddynion yn y Bŷd ; eithr yn unig gadael i Drigolion y Teyrnasoedd hyn ddeall ~~par~~ Driniaeth sydd iddynt ddisgwyl, be bae Pabyddiaeth yn cael ei sefydlu drachefn yn y Wlad hon. Yr hyn, na bo iddo bytb ddigwydd, ddylei fôd yn fynych Ddymuniadau pôb Prôtestant da a gwîr Grifftion, a rhagflaenu a rhwystro yr hyn beth, ddylei fôd yn Ofal gwaftadol ac Ymegniadau cyssylltedig pôb Sais Breiniol cynhenid.

F E sydd yr Athrawiaeth a ofodais allan yn y Traethawd hwn, mi wn, yn an-foddol ac yn anbyfryd i ŷn mâtth o Ddynion, y rhai sydd gwedi ymroddi cyn belled i Yspryd o Hudoliaeth, fel y byddent foddlon, ac hyd yn oed yn gwbl wrth ei bôdd, i ymadael a'u Rhagorfreintiau mwya' gogoneddus, ac i gael eu caethiwo a'r fâth Iau anoddefol, ac yw Llywodraeth Babaid, yn unig er mwyn boddhau rhyw Ddibennion neillduol o'u heiddynt eu hunain. Eithr ni's gellid dymuno un Gospedigaeth fwy i'r cyfryw Ddynion afresymmol (pe bai hynny yn cyd-sefyll ac yn gyttunol â'n Breiniau a'n Rhydd-did) na bôd iddynt gael Dymuniad eu Calon. Canys ni a gaem weled yn gyflym mai nbwy a fyddent y rhai cyn-taf i achwyn, ac i waeddu allan ar y Gorthrymderau a gaent ddioddef, megis, y gwyddys iddynt wneuthur mewn Teyrnasiad diweddar.

E R dim gan hynny a font hwy yn fragarwthan ac yn ddadwrdd, os dicken y Traethawd hwn gyfrannu tuag at sefydlu a chadw Dynion yn ddiysgog ym

Mbroffes ein Crefydd odidoccaf; neu, mewn un ffordd arall, hyfforddio Gogor niant DUW, a Llës a Daioni Dynol-ryw, yr wyf gwedi cael fy Amcan.

NID oes i'r Darllenydd ddisgwyl ymma am Gyfrif llawn ac amgylchiadol o hôll Greulonderau a Gorthrymiadau Eglwys Rufain. Canys nid oedd fy Muriad roddi Hanes Historiaol o honynt; ond yn unig dwyn i'r amlwg y cyfryw Ensamplau diwâd o Greulonderau ac Merlidigaethau'r Eglwys honno, ac a ddangosant yn helaeth, pwy cyn belled yr ymadawodd oddiwrth Dymmer addfwyn a chariadol y Grefydd Gristianogol, ac oddiwrth Orchymmynion ac Egwyddorion yr Efengyl. Pwy bynnag a fynnai weled Hanes helaethach a mwy neillduol o'u Greulonderau ac o'r Taloedd gorthrymmol a osodent ar y Teyrnasoedd hyn, dymunir arno ddarllen Historiau Lloegr, yn enwedigol Matthew Paris, Llyfr Fox am y Merthyron, Darllened hefyd Thuanus, Sleidan, &c.

Cywydd Moliant i'r Gorchwyl hwn.

A Nnerch i'r Cymro unjaith,
Gwel orphen Diben da waith;
Cyfaith i ddygyd Cofion,
Gwir Brawf, fy ymma ger bron,
Draw o Hanes dra hynod,
Union bur, fel y mae'n bod.
Ffydd Rhufain ffiaidd rhyfedd,
A'i Phlant rheipus, wangus wedd:
Gwel Amlygiad credadwy
Creulonder eu Harfer hwy.
Heillt Oefoedd tywalltafant,
Waed llawer gwir, fyber Sant.
Eu Ffydd yw 'Piniynau ffol
Llawn Brad, ac anghariadol;

(a).

Ddi

Ddi Naws, heb Brach i Dduw Ner,
 Ddi Fendith, ddi Addfwynder.
 Cadwed Duw Ner ein Gwerin
 Rhag Llywydd Pabaidd, Blaidd blin,
 Trwy ddal S I O R S i'n blaenori
 A'i Hil raddol, freiniol Fri
 I ddiffer yn amferol
 Y Ffydd rhag Pabyddiaeth ffol,
 Y Ffydd unjawn, wir ddawn wraidd
 Tyft enwog Brotestannaid.

LEWIS HOPKIN o Lynn Ogwyr
 ym Morgannwg a'i Cant.

The NAMES of the SUBSCRIBERS.

B

M R. William Bassett, jun. of Miskin, Gent.

The Rev. Mr. John Bassett, B. A.
Rector of Peterston.

Mr. Christopher Bassett, of Lanlay,
Gent.

Richard Bates, Doctor of Physick.

Mr. Thomas Beven, of Trebryn.

Mr. Hopkin Beven, of Lidiard.

Mr. Charles Bonvill, of Ewenny.

Mr. William Bonvill, of S. Bride's
Major.

Mr. Hugh Bowen, of Eglwys Brown,
Gent.

Madam Button, of Cotterel, for 5
Books.

The Rev. Mr. Samuel Butcher, Vi-
car of Newport.

Mr. Thomas Butler, of S. Bride's
Major.

C

The Rev. Charles Carne, M. A.
Rector of S. Athan's.

The Rev. Mr. Walwyn Cecil, Rec-
tor of Skenfrith.

The Rev. Mr. John Charles, Rec-
tor of St. Bride's Minor.

The Rev. Mr. Thomas Charles, B. A.
Curate of Lanishen.

Mr. Walter Coffin, of Bridgend,

The Rev. Mr. William Cooke, Vi-
car of New-Castle.

The Rev. Mr. John Cooke:

Pierce Cornish, of Cowbridge, Esq;

William Curre, of Clementston, Esq;
for 6 Books.

D

The Rev. Mr. Daniel Durel, M. A.
Prebendary of Landaff, and Rector
of Coychurch, for 25 Books.

Captain George Durel, of the Island
of Jersey.

Miss. Susanna Durel, of Cowbridge,
in the County of Glamorgan.

The Rev. Mr. Dyer, Curate of Port
Kerry.

Matthew Deere, of Ash-Hall, Esq;

The Rev. Mr. William Deere, B. A.
Rector of Langan.

The Rev. Mr. Edward Davies, M. A.
Vicar of Mathern, for 6 Books.

The Rev. Mr. Robert Davies, Rector
of Newton Nottage.

Mr. Thomas Davies, Dep. Register
of Landaff.

Mr. John Davies, of Trepeod, Gent.

Mr. Edward Dalton, of Lannelly,
for 2 Books.

Mr. Even David, of Coyty.

(a)

The

The NAMES of the SUBSCRIBERS

E

- The Rev. Mr. William Edwards, M A
Rector of Michaelstone Vedw.
Mr. John Edwards, of Bridgend,
Glover.
The Rev. Mr. James Evans, Vicer
of Marshfield.
Mr. David Evans, of Bridgend, Of-
ficer of Excise.
The Rev. Mr. Owen Evans, M. A.
Vicer of Langadock.
Mrs. Elizabeth Evans, of Bridgend.
Mr. John Evans, of Bridgend.
Mr. Evan Evans, of Bridgend.
The Rev. Mr. Evan Eustance, M A
Vicar of Abergavenny.

G

- Mr. Richard Gwynn, Customer of
the Port of Swansea, for 2 Books.
Grant Gibbon, of Tre-Castle, Esq;
The Rev. Mr. Jer. Griffith, of
Cardiff.
Mr. Edward Gamage, of Abergarw

H

- The Rev. Mr. William Harris, M. A.
Prebendary of Landaff.
The Rev. Mr. Richard Harris, Vicar
of Lantisant, for 5 Books.
The Rev. Mr. John Harries, B. A.
Vicar of St. Ismael's, for 2 Books.
Mr. Edward Harris, of Margam.
The Rev. Mr. Havard, M. A. Vicar
of Abergwily.

- The Rev. Mr. Charles Harries, M. A.
Rector of Llangynio.
John Herbert, of Court Henry, Esq;
for 2 Books.
Mr. Lewis Hopkin, of Peterston,
Super-montem.
Mr. Lewis Hopkin, of Glynn Ogwy.
Mr. Evan Howells of Perth-lwyd.
The Rev. Mr. Robert Howells of
Caerleon.
Mr. Lewelyn Howell, of Garth-gra-
ban.

I.

- The Rev. Mr. John Jenkins, B. A.
Vicar of St. Bride's-major.
Mr. Rees Jenkins, of Hensol.
Mr. George Jenkins, of Coychurch.
Mr. John Jenkins, of Coychurch.
Mr. Richard Jenkins, of Green-way.
The Rev. Mr. Henry Jones, B. A.
Vicar of Landevodog.
The Rev. Mr. Jenkin Jones, Vicar
of Langwm.
The Rev. Mr. Arthur Jones, Vicar
of Landeilo Pertholey.
The Rev. Mr. Thomas Jones, Vi-
car of Landevevlog.
Mrs. Mary Jones, of Bridgend,
Chandler.
Mr. John Jones, of Ewenny.
Mr. Griffith Jones, of Panter-haith.

K.

- Robert Knight, of Tydixton, Esq;
The

The NAMES of the SUBSCRIBERS

L.

- The Rev. Mr. William Lafcy, M. A.
Rector of St. George's.
The Rev. Mr. Leach, M. A. Vicar
of Ragland.
Thomas Lewis, of New-House, Esq;
Thomas Lewis, of Lanishen-House.
Esq;
The Rev. Mr. Westcott Littleton,
Rector of Goldcliff.
Mr. Edward Lewis, of Penlline, At-
torney at Law.
The Rev. Mr. Francis Lewis, M. A.
Rector of Langattock, near Usk.
Mr. John Lewis, in King-Street, Car-
marthen, for 6 Books:
The Rev. Mr. Lewis Lewis, Curate
of Lanilid.
Mrs. Jennet Lewis, of Bridgend.
The Rev. Mr. William Llewellyn,
M. A. School-master at Cardiff.
Mr. Hopkin Lewelin, of New-Castle
by Bridgend.
Mr. Edmond Lloyd, of Cardiff, Esq;
Mr. George Lucas, of Crigglas, Gent
Thomas Lewis, of Llwyny-grawis
Esq;

M.

- Mr. Anthony Maddocks, of Keven-
ydva, Attorney at Law.
Mr. John Matthews, of Bryn chwîth,
Gent.
Mr. John Meyrick, of Kilgadan.
The Rev. Mr. William Miles, M. A.
Mr. Roger Morgan, Prebtor at the
Consistorial Court of Landaff.

- Prebendary of Landaff, for 4 Books
William Morgan, of Coed y Gortes,
Esq;
The Rev. James Morgan, B. A.
Rector of Lanmihangle.
The Rev. Mr. Morgan, B. A. Vi-
car Coral of Landaff.
Mr. William Morgan, of Bridgend,
Apothecary.

N.

- Whitlock Nicholl, of Ham, Esq.
High Sheriff of the County of
Glamorgan.
Mr. John Newbigging, of Bridgend.
The Rev. Mr. Noah Neale Newcome
M. A. Rector of Cowbridge.
The Rev. Mr. Richard Vaughan,
Norman, Curate of Caerleon.

O.

- Mr. John Owen, of Bridgend Glover.

P.

- Griffith Phillips, of Cwmgwily, Esq;
for 7 Books.
Mr. Paul Pardo, of Kidwelly, At-
torney at Law, for 2 Books.
The Rev. Mr. Gregory Perrot, B. A.
Rector of Gelligaer.
The Rev. Mr. George Parry, Curate
of Gelligaer.
The Rev. Mr. John Phillips, Vicar
of St. Clear's, for 2 Books.
Mr. Evan Philip, of St. Bride's-major
(b) The

The NAMES of the SUBSCRIBERS.

The Rev. Mr. Francis Pinkney, M.A.

Rector of Neath.

John Perkins, of St. Nill, in St.

Bride's upon Eley, Esq;

Roger Powel, of Genau'r Glynn Esq;

Thomas Powel, of Tondy, Esq;

Mr. Rees Powel, of Lanharn, Gent.

Thomas Price, of Penlle'rgaer, Esq;

Mr. Morgan Price, of Tŷ newydd,
Gent.

The Rev. Mr. Francis Price, of
Carmarthien, for 2 Books.

Mr Thomas Price, of Watford, Gent.

Mr. Samuel Price, of Tynton. Gent.

The Rev. Mr. John Price, Vicar of
Langevelach.

Mr. William Prichard, of Craigva-
tha, Attorney at Law.

The Rev. David Pruddero, B. A.
Vicar of Colwenston.

R.

Hopkin Rees, of St. Mary Hill, Esq;

Mr. Isaac Redwood, of Cowbridge.

Mr. David Richard, of Bridgend.
Mafster.

Mr. David Richard, of Old Castle,
by Bridgend, for 2 Books.

Mr. John Richard, of Tre-vâch.

The Rev. Mr. James Robotham, B A.
Vicar of Bafaleg.

Thomas Robert, of Swansey.

S.

The Hon. Sir John Stepney, Baronet
for 12 Books.

Madam Stepeny, of Lannelly, for 6
Books.

Capt. Richard Shorting, of Tenbiyh.

The Rev. Mr. Eyan Seys, M. A.
Rector of Ystrad-gŷnlas, for 3
Books.

Lewis Saundurs, of Norton, Esq;

The Rev. Mr. William Savours, Vi-
car of St, Donats.

Mr. Edward Savours, of Kynllan,
Attorney at Law.

Mr. William Saunders, of Glan-
rhwddw, Attorney at Law.

T.

The Rev. Mr. Richard Thomas, M A
of Radyr, Proctor for the Clergy
of the Dioc. of Landaff, for 12
Books;

The Rev. Mr. Morgan Thomas, M A
Rector of Oxwich, for 5 Books,

The Rev. Mr. John Thomas M. A.
Rector of Langibby, for 2 Books.

The Rev. Mr. John Thomas, B. A
Vicar of Lancarvan.

The Rev. Mr. Theophilus Thomas,
B. A. Rector of Bryngwyn.

Mr. Nathaniel Taynton, of Cow-
bridge, Attorney at Law.

Edward Thomas, Tregrofe, Esq;

Thomas Thomas, of Manarabon, Esq;

The

The NAMES of the SUBSCRIBERS.

The Rev. *Mr.* Morgan Thomas, B. A.
Vicar of Langonwyd.

Mrs. Mary Thomas, of Tregrose,

Mrs. Anne Thomas, of Old-Castle,
upon Aſem.

Mr. John Thomas, of Cowbridge,
Attorney at Law.

Mr. Anthony Thomas, of Bridgend,
Mercer.

Mr. Thomas Thomas, of Old-Castle,
by Bridgend.

Mr. John Thomas, of Bridgend,
Chandler.

The Rev. *Mr.* William Thomas, Vi-
car of Lanelen.

The Rev. John Thomas, Curate of
Coyty.

The Rev. William Thomas, Vicar of
Codoxton, by Neath.

The Rev. *Mr.* John Thomas, Curate
of Cowbridge.

The Rev. *Mr.* David Thomas, Curate
of Bonvillſton.

Mr. Lewis Thomas, of Eglwysfnunydd,
in Margam.

Mr. Henry Thomas, of Newton
Nottage, Attorney at Law.

Mr. Evan Thomas, of New-Castle,
by Bridgend.

Richard Turbervill, of Ewenny, Eſq;

The Rev *Mr.* Henry Turberville,
Curate of Margam.

Mr. Edward Turbervill, of Wattrell,
Gent.

Mr. John Thomas, of Herſton.

Mr. John Thomas, of Manarabon,
Attorney at Law.

V.

Eugene Vaughan, of Plâs-gwyn: Eſq
High-Sheriff, of the County of Car-
marthen, for 2 Books.

Mr. John Vaughan, Attorney at Law,
in Carmarthen.

W.

William Williams, of Tenbigh, Eſq;
for 2 Books.

Mr. William Watkins, of Court Cole-
Gent.

Mrs. Elizabeth Watkins, of Bridgend,
Mercer.

The Rev. *Mr.* Nath. Wells, M. A.
Rector of St. Andrews.

Mr. David Waters, of Pile.

Mr. Thomas Waters, of Coychurch,
Mr. Edward Walters of Piccot, Gent.

The Rev. Mr. James Williams, M. A.
Fellow of Jeſus College.

Mr. Leyſon William, of Gwern-tarw:

The Rev. *Mr.* Hopton Williams Webb,
B. A. Rector of Coytre.

The Rev. *Mr.* William Willis, Bat-
chelour of Laws.

Mr. Morgan Williams, of Park, Gent.

The Rev. Jenkin Williams, B. A.
Vicar of Aberavon.

The Rev. *Mr.* Gibbon Williams B. A,
Rector of Landegveth.

The Rev. *Mr.* Charles Williams, Rect-
or of Leckwith.

(b 2) *Mr.*

The NAMES of the SUBSCRIBERS.

Mr. Philemon Williams, of St. Bridge's
Major.

Mr. Thomas Williams, of Newton
Nottage, Attorney at Law.

Mr. William Williams, of Newton
Nottage, Gent.

Mr. William Williams, of Ewnny.
Mr. John Williams, of Havod-halog.

CREULONDERAU ac ~~H~~ERLIDIGAETHAU
EGLWYS RUFAIN

GWEDI EU TANNU AR LED:

N E U,

D R A E T H A W D, &c.

 M mhlith yr amryw Gynneddfau ardderchog sydd yn gwneuthur fod y Grefydd Gristianogol yn gwir ragori ar bôb Athrawiaeth a Threfn ofodedig o Addoliad crefyddol sydd yn y Bÿd, ac sydd yn gwasanaethu i beri i Ddynol-ryw roddi Crêd a Chymmeriad iddi, un o'r rhai mwyaf yw, ei bôd yn gorchymmyn uwchlaw pôb peth Addfwynder a Chariad, ac yn tueddu yn bennaf i ddyrchafu a dwyn yn y blaen *Dangnefedd ar y Ddacar ac Ewyllys da ymmysg Dynion*. Hyn oeddd Amcan ac Ergyd arbennig Athrawiaeth ein Jachawdwr, ac yn ganlynol dymma'r Peth oedd yr Athro dwywol netol hwnnw yn wastad yn annog ei Ganlynwyr i ymarfer, ac a wnaeth yn rhan o'r amryw Werfi o Addysc a roddes iddynt. Y mae Daioni, Cariad a Serch i Eneidiau a Chyrph Dynion, yn anadlu, ac fel y gellir eu canfod yn oleu ac yn amlwg yn ei Ymadroddion Ef a adroddir yn yr Esengyl, yn ddim llai nag yr oeddynt yn ei Weithredoedd tuag at Blant Dynion, dros holl Amser ei Weinidogaeth. I arferyd Ymadrodd y Psalmydd, (a) *Y mae Trugaredd a Gwirionedd yn ymgysarfod ynddynt, a Chysfiawnder a Heddwch yn ymgusanu*. Eu Diben a'u
D Hamcan

Creaulonderau ac Herlidigaethau,

Hamcan hwynt, yw ein hattal ni rhag arferyd Dial a Chreulonder, Trais, Gorthrymder a Chamwedd, i'n hyspyrdoli ni â Charedigrwydd a Chymmwnafgarwch, â Thiriondeb a Serch i'n gilydd, i'n dwyn ni i garu a bôd mewn Cariad â'n Brodyr, a ph b Dŷn, ac hyd yn ôd a'r fawl a wnaethant gam a ni,

MEGIS y mae un o Rannau mwya' cynhwysfawr Crefydd yn sefyll yn ein gwaith yn cwplhau y Dyledfwyddau hynny y rhai ym yn rhwym i gyflawnu tuag at ein Cyd-greaduriaid ; fe gymmerth CRIST ofal enwedigol i'n haddysgu a'n traenio ni i fynu i'r fath Dymmer o Feddwl, ac a'n cymmwyso oreu ac a'n tueddo ni i'w cadw a'u gwneuthur hwynt ; a hynny yw trwy orchymmyn yn daer ac yn ddifrifol i ni ymarfer Cariad cyffredynol tuag at bawb ac Ewyllys da i holl Ddynolryw. *Hyn* a ofyn Efe yn bendant ac yn amlwg gennym, *Hyn* y mae Efe yn sefyll yn lew arno, a'r (hyn fydd fwy) *Hyn* a ordeiniodd Efe yn anhepcor megis Character, Arwydd a Nôd enwedigol trwy'r hwn y mynnai fod ei Ddiscyblion Ef a gwahaniaeth rhyngddynt a Phroffeswyr unrhyw Grefydd arall pa ryw bynnag. *Gorchymmyn newydd*, medd Efe wrth ei Ddiscyblion, ac ynddynt hwy wrth holl Ddynolryw, *Gorchymmyn newydd yr wyf yn ei roddi i chwi, ar garu o honoch eu gilydd, fel y cerais i chwi. Wrth hyn y gwybydd parwb mai Discyblion i mi ydych, o's bydd gennych Gariad i'w gilydd.* (b).

FY Ngorchwyl yn y Traethawd hwn fydd.

Iaf. I brwfio oddiwrth Athrawiaeth ac Efampyl CRIST a'i Apostolion, Mai gwir Garacter, Arwydd a Nôd gwahaniaethol y Grefydd Gristianogol, yw Yfpryd o Addfwynder, Cariad a Serchawgrwydd.

II/. I ddangos pwy cyn belled yr ymadawodd *Eglwys Rufain* oddiwrth yr Yfpryd gwir gariadol a Christianogol hwn, ac yn ganlynol pwy cyn leied reswm ddichon fod ganddi i arddelw hawl i alw ei hunan, yr unig wir Gatholig ac Apostolig Eglwys,

YN ddiweddas, Mi a ddibennaf gan dynnu rhai Defnyddion bucheddol o Addysc.

I. GELLIR gan hynny, yn y Lle cyntaf, ddal sylw, Fôd yr *Efengyl* ei hunan gwedy ei feilio ar *Serchawgrwydd* a *Chariad*. Canys fe ddarfu i DDŴW amlygu yn

yn gyflawn a dangos yn eglur y *rhai'n* tuag at Blant Dynion, yn ei waith yn danfon ei unig Fâb i'w prynu hwynt allan o Gaethiwed Pechod a Llygredigaeth, i bregethau iddynt Efengyl Tangnefedd, ac i roddi iddynt hawl a thitl, ar eu Hufydd-dod cywir, i Râdd anfeidrol o Wynfyd a Gogoniant.

Ni's gallai dim on'd y Tiriondeb eithaf a'r Serch mwya' tuag at ei Greadur-iaid, dynnu yr Arglwydd Hollalluog a Phenllywydd y Bŷd, i ddanfon i lawr ei anwyl Fâb i ddiodef am Bechodau Dynion, a thrwy ei Farwolaeth i wneuthur Jawn a Chymmod am eu Hanwireddau; yn enwedig *tra* yr oeddynt mewn Gwrthryfel gweithredol yn ei erbyn; pan yr oeddynt trwy eu Pechodau a'u Anufydd-dod gwedi cyhoeddi eu hunain eu Elynion Ef; ac am hynny oeddynt yn gyfiawn gwedi dyfod i fôd yn Wrthddrychion ei Fâr a'i Ddigofaint. Y mae gennym ymma erbyn hynny Bortreiad ardderchog o Gariad ac o Wneuthur Daioni gwedi ei ofod o'n blaen; y *fâth* ac a ddylei orchymmyn nid yn unig ein Diolch a'n Moliant diffiant, on'd a ddylem hefyd *ddilyn* yn ein Bucheddau a'n Hymarweddiad. Y lleiaf a allwn wneuthur am y cyfryw Ffafron anghyfartal, digyftal, yw oddiwrth hynny ddyfgu *caru eu gilydd*, gan weled o Dduw yn rasilawn fôd yn dda i amlygu a dangos mor helaeth ei Ddaioni a'i *Gariad* tuag attom. (c)

EITHR nid hyn yw'r cwbl: Yr ym yn rhwym trwy gadarnach Cylymmau a Rhwymau fyth, i gynnal Yspryd o Addfwynder ac Ewyllys da tuag at ein gilydd. O herwydd fe roddes ein (Prynwr) bendigedig y Gorchymmynion tynaf er mwyn ein rhwymo ni i'r Ddyledswydd fawr hon, a llunio ein Meddyliau i'r Tuedd gwynfydedig hwn. Y *Gorchymmyn* amlwg, pendant *hwn* fydd gennym oddi wrtho Ef, *Bôd i'r hwn fydd yn caru Duw, garu ei frawd hefyd* (d). Y mae yn gosod cymmaint hyder a phwys ar y ddau Orchymmyn hyn (o garu Duw a'n Cymmydôg) ai fôd yn eu gwneuthur hwynt yn Sylwedd, Sŵm a Chrynodeb o'n Dyledswydd tuag at ein Creawdwr a'n Cyd-greaduriaid: Ac y mae gwedi cydgylymmu y rhai'n mor dynn, fel mai'r ffordd gywiraf â goreu o amlygu ein Cariad tuag at Dduw, fydd trwy ein gwaith yn caru ein Brodyr fel ni ein hunain. (e) *Dymma fy Ngorchymmyn i*, medd Awdur a Seiliwr bendigedig ein Ffydd wrth ei Ddiscyblion, ie *Hyn yr wyf yn ei orchymmyn i chwi, ar i chwi garu en gilydd, fel y cerais i chwi*. (f) Mor ddifrif yw Efe yn y Peth enwedig-

D 2

ol

(c) I *Joan* iv. 11. (d) I *Joan* iv. 21. (e) *Math.* xxii. 37. — 40.
(f) xv. 12, 17.

4 Creulonderau ac Herlidigaethau,

ol hwn, fel mai hon yw'r Athrawiaeth y mae yn sefyll arni fynycha' ac yn cyn-
gori ei Wrandawyr daera' i'w harferŷd yn y rhan fwyaf o'i Ymadrodion a gyn-
nwysir yn yr Efengyl; a chanmol a chymmell hon ar ei Wrandawyr oedd Diben
y Nifer fwyf o'i Ddamhegion.

Ac y mae yn archi i ni amlygu a dangos y Cariad a'r Natur dda hyn, nid yn
unig tuag at y fawl a font yn ein caru ni, tuag at ein Cyfeillion, ein Cym-
mwynafwyr, a'r fawl a wnaethant dda i ni, ond hyd yn ôd tuag at y fawl a da-
lant ddrwg am dda, a Chafineb am ein Cariad. *Clywsoch ddywedyd, medd Efe,*
Câr dy Gymmydog, a chafâ dy Elyn: Eithr yr ydwyf fi yn dywedyd wrthych chwi,
Cerwch eich Gelynion, — gwnewch dda i'r fawl a'ch casânt, a gweddiwch
dros y rhai a wnêl niwed i chwi, ac a'ch erlidiant: Oblegit wrth hyn y cym-
meradwywch eich hunain ac y gwnewch yn brofedig eich bôd yn Blant i'ch
Tâd yr hwn sydd yn y Nefoedd, yr hwn sydd yn peri i'w haul godi ar y drwg a'r
da, ac yn danfon glaw yr un môdd ar y cyfiaw a'r anghyfiaw. (g) Y fâth a
hyn yw Athrawiaeth CRIST, a'r cyfryw yw'r Gorchymmynion a draddododd
Efe ynghylch y Ddyledfwydd neillduol hon.

Yr oedd Proffeswyr cyntaf Cristnogaeth, Discybillion ac Apostolion yr JESU
bendigedig, gan ddilyn Esampl eu Mheistr da a chariadol, yn ei wneuthur e
eu gorchwyl yn wastadol i fynych adrodd a chymmell yr unrwy *Athrawiaeth*
yn eu 'Scryfennadau a'u Hymadroddion. *S. Paul* yn enwedigol a rydd i'r
Rhinwedd hon y Clôd a'r Ganmoliaeth uwchaf a all Pen na Thafod draethu:
Y mae nid yn unig yn rhoddi iddi y Rhagoriaeth ac yn ei gosod hi o flaen *Ffŷdd*
a *Gobaith*, on'd hyd yn ôd o flaen y Doniau mwya' rhagorol, a'r Cynnysgaeddau
ar Wybodaeth ardderchoccaf. *Pe llefarwn, medd Efe, a Thafodau Dynion ac*
Angylion, — pe byddai gennyf Brophwydoliaeth, a gwybod o honof y Dirgelion
ôll, a phêb Gwybodaeth, a phe bai gennyf yr hôll Ffŷdd, fel y gallwn symmudo
Mynyddoedd; etto, o's gyda y rhai 'n i gyd, Ni bydd gennyf Gariad, Nid wyf
yn unig ddim yn wir Gristion, on'd nid wyf fi ddim. (h) Yr hwn sydd yn caru
arall, medd Efe mewn man arall, a gyflawnodd y Gyfraith. Ac yn wir, megis
y mae Efe yn dala Sylw yno, hyn, Na odineba, Na ladd, &c. Ac od oes un
Gorchymryn arall, y mae wedi ei gynnwys yn gryno yn yr Ymadrodd hwn, Câr dy
Gymmydog fel ti dy hun. (i)

MOR

(g) *Math. v. 43.—45. (h) 1 Cor. xiii. 1, 2, 13: (i) Rhuf. xiii. 8, 9.*
Gwêl hefyd Gal. v. 14.

MOR daer a difrif yw Cyngorion ac Annogaethau yr unryw Apostol duwicl i Gyflawniad o'r Ddyledswydd hon yn yr amryw Gangennau o honi ! Fel hyn y cawn ef yn ymadrodd wrth y *Philippiaid*. (k) *Od oes dim Diddanwch yn Nghrist, od oes dim Cyssur Cariad, od oes dim Cymdeithas yr Yspryd, od oes dim Ymysgaroedd a Thosturiaethau ; byddwch yn meddwl yr un peth, a'r un Cariad gennych, yn gyttûn, ac yn synnied yr un peth. Yr wyf yn attolwg i chwi. Frodyr, medd Efe wrth y Corinthiaid, (l) trwy Enw ein HARGLWYDD JESU GRIST, ddywedyd o bawb o honoch chwi yr un peth, ac na byddo Ymbleidio yn eich plith ; eithr bôd o honoch wedi eich cyfan-gyffylldu yn yr un meddwl, ac yn yr un Farn.*

GWELWN gyda pha Ddifrifwch y mae Efe yn attolygu ac yn deisyf ar Ddi. llynwyr CRIST i fod mewn Cariad brawdol yn garedig i'w gilydd, (m) i ddilyn y pethau a berthynant i Heddwch, (n) ac am ben hyn ôll i wisgo Cariad, yr hwn yw Rhwymyn Perffeithrwyd. (o) *I wisgo am danynt Ymysgaroedd Trugareddau, Cymmwynasgarwch, Gostyngeiddrwydd, Addfwynder, Ymaros, gan gyd-ddwyn a'u gilydd, a maddeu i'w gilydd o's bydd gan nêb Gweryl yn erbyn nêb, megis y maddeuodd DUW er mewn CRIST i ninnau.* (p)

UN o Ddibennion pennaf y Grefydd Gristianogol, mewn ychydig Eiriau, megis y mynega ein Jachawdwr a'i Apostolion, yw *Cariad o Calon bûr, a Chydwylbod dda, a Ffydd ddiragrith* ; (q) ac, yn eu hól hwynt, dylei ei Ffrwythau a'i Haffaithiau ar ein Meddyliau fod yn ddim amgenach na Chariad, Hir-ymaros, Addfwynder a Chyd-ddwyn a'n gilydd. (r)

FE ddarfu i GRIST a'r Apostolion ei wneuthur ê eu Gorchwyl priodol i gym-mell a gorchymmyn yr *Athrawiaeth* hon i bôb Dŷn, a'i dyfgu, nid yn unig trwy eu haml Gyngorion a'u Pregethau o Addysg, on'd hefyd trwy eu *Hesampl* Sancteiddiolaf, tra daionus a llefiol eu hunain.

NID oedd hól Dreigl Buchedd ein Jachawdwr, o'r Amfer yr aeth ynghylch ei Weinidogaeth gyhoedd, on'd un Weithred barhaus, ddibaid o Ddaroni ac

E

Haelioni

(k) *Phil. ii. 1. 2.* (l) *1 Cor. i. 10.* (m) *Rhuf. xii. 10.* (n) *Rhuf. xiv. 19.* (o) *Coloss. iii. 14.* (p) *Ibi l. gwer 12. 13. ac Ephes. iv. 32.* (q) *1 Tim. i. 5. Matt. vii. 12. xxii. 40. Lûc. x. 28. ix. 51.—59. Joan xiii. xv. &c* (r) *Matt. v. 5, 9, &c. Rhuf. xiv. 17, Gal. v. 22, & alibi.*

6 Creulonderau ac Herlidigaethau,

Haelioni tuag at bob Dŷn. *Efe a gerddodd o amgylch gan wneuthur Daioni, (f)* gan gynnorthwyo Gwendidau Dynion, gan jachau eu Clefydau, neu faddeu eu Pechodau. Hyn oedd ei Waith a'i Orchwyl gwaftadol; y rhai'n oedd y Gweithredodd a ofododd ei Dâd iddo wneuthur, ac yn ganlynol yn y rhai'n y gwrai Efe ei holl Ddedwyddwch a'i Hyfrydwch i sefyll.

Ni's gallwn heb y Rhyfeddod a'r Diolchgarwch mwyaf fwrw golwng yn ôl a myfyrio ar y dirfawr Diriondeb a Serch, oedd y Carwr mawr Encidiau hwnnw yn weled bôd yn dda amlygu a dangos yn waftadol dros Ddaioni a Llêl *Ysphydol* yn gyftal ac *Amferol* ei Wrandawyr, a holl Ddynol-ryw yn gyffredynol.

Efe a ymosododd ei hunan i wasgaru ac ymlid ymmaith y Cwmwl hwnnw o Anwybodaeth a Choelgrefydd, yr hwn oedd y pryd hynny gwedi ymdannu dros y Rhan fwyaf o'r Bŷd, ac i dywallt i mewn i Feddyliau Dynion jawn Ddeall ac Ymfynniadau cymmws ynghylch Gwneuthurwr Hollalluog a Cheidwad pob peth; i yrru ymmaith pob Meddyliau gau, gwael ac annheilwng am y Duw-dod, a rhoddi jawn a gwir Wybodaeth a Deall o'r Dyledfwydd a'r Gwafanaeth a ddylid rhoddi iddo Ef. I ddywedyd yn fyrr, Efe a ddysgodd Ddŷnolryw pa fodd y gwnelent eu hunain yn Wrthddrychion cymmws i dderbyn Ffafron Duw yn brŷennol, a'i Wobrau yn ôl hon; sef, *trwy wadu pob Annuwioldeb a Chwantau bydol, a byw yn sofr, yn gyfiawn ac an dduwiol yn y Bŷd sydd yr awron. (t)* Yn y wedd hon y tannodd CRIST ei Gariad a'i Ddaioni ar lêd tuag at Encidiau Dynion, yn ei waith yn addysgu yr anwybodus, yn galw y rhai drygionus yn ôl o'r Ffŷrdd annuwiol, a thrwy dywys ac arwain pawb i ffŷrdd Heddwch, Dedwyddwch a Gogoniant.

Ac nid oedd Ef yn ddim llai diwyd yn dwyn yn y blaen Lês a Daioni *Amferol* pawb. *Efe a aeth o amgylch holl Ddinasoedd a Threfydd yr Juddewon, gan jachau pob Clefyd. a phob Afiechyd ym mhlith y bobl. (u)* Yr oedd ei Wyrthiau gwedi eu llunio a'u trefnu er Dainoi a Llêl presennol cymmaint ac er Argyhoeddiad y rhai oeddynt yn Dyftion o honynt. Y Cloffion, y Deillion, a'r rhai Arffodiog oeddynt y Gwrthddrychion happus ar ba rai y casas ei Weithredoedd rhyfeddol eu cyflawnu, eu gweithredu. Ac ni amcanwyd un o honynt i wneuthur niwed neu i dlinystrio, i wneuthur cam, Sarhâd neu Oithrymder i neb. Yn gan-

ganlynol, Ni wyddys am un Dŷn erioed a dderbyniodd Golled neu Niwed wrth-
ynt ; oddieithr yn y matter o Ddinysr Môch y *Gergefaid*, (w) yr hyn etto ni's
gallwn fwrw y buafai ein Jachawdwr mwynaidd a thrugarog bŷth yn ei ganhiadu
heb Refymmau doeth a da jawn.

GYDA pha Ddiwydrwydd rhyfeddol diflin y tramwyai o Lê i gilydd, gan
wasgaru a thannu ar lèd Ddylanwad hyfryd ac Effeithiau llefiol ei Gariad a'i
Ddaioni diderfyn ym mhôb man y delai iddo : Ac i ba Râdd o Zêl rywiogaidd
heb amcanu dim er ei fwyn ei hunan y dygodd y Rhinweddau caruaid hyn ?
Ni's gallai na Chyndynrwydd nag Ystyfnigrwydd y nèb oedd E' yn myned
ynghylch eu diwygio a'u haddysgu, na'r Triniaeth drwg 'chwaith a pha un
y cyfarfu oddiwrth yr *Juddewon* anniolchgar, ei ddigalonni Ef oddiwrth y Gor-
chwyl bendigedig o *wneuthur daioni*, Ni fynegodd ac ni ddangosodd erioed y
Chwant na'r Tueddiad lleiaf i Ddial a Chreulondeb yn erbyn y sawl a wrth-
wynebant ac a ddiystyrent ei Athrawiaeth. on'd a geisai mewn Yspryd Addfwyn-
der eu hargyhoeddi hwynt o'u Hafrefymmoldeb, a'u gwneuthur hwynt yn deim-
ladwy o'u Hamrysfeddau. A dylei hyn gael ei ystyried yn ddifrifol gan amryw
a alwant eu hunain wrth ei Enw Ef ; yn enwedig gan *Eglwys Rufain*, yr hon
a ddengys hôll Arwyddion Cynddeiriogrwydd ac Annioddefgarwch, pan y bo
hi yn digwydd i gyfarfod a'r Dywedyd lleiaf yn ei herbyn : Yr hon nid yw, fel
gwîr Gariad, yn *hîrymaros*, (x) o's ni dderbyniir ac ni chydysynniir a'i hôll Or-
deiniadau a'i Choelion hi ynghylch Crefydd yn ddigyfrwng ac allan o law, o's
ni roesawir ac ni dderbyniir pôb Athrawiaeth y mae hi yn ddala ag Ufudd dod
dall ac â Ffŷdd dywŷl ddirefwm ; eithr a arfer yr hôll Gelfyddydau a'r Dichell-
ion a fedr Malais a Chreulondeb ddychymmŷgu a dyfeisio, i'w dirio a'u cym-
mell hwynt ar Grêd Dŷnolryw, ac i beri i Ddŷnion eu credu na mynnu na
peidio.

YR oedd Addfwynder ac Ammynedd hynod ein Jachawdwr bendigedig dan
yr hôll Ddirmyg a'r Ammarch, dan bôb Anfri a Sarhâd a ddioddefai yn gyffred-
yn, yn wiw i bôb Cristion gymmerŷd yn lle Eŷampl, ac yn gyfryw ac a haeddai
yn enwedigol ein Ystyriaeth fwyaf difrifol. Er cael o hono yn fynych ei orthr-
ymmu a'i gyftuddio, ei ddifenwi a'i ddrygu, *etto nid agorai Efe ei Enau*, ac ni
thorrai allan i un mâth o Ogan ac Enllib gwradyddus neu Ymadroddion chwer-
E 2 won

8 Creaulonderau ac Herlidigaethau,

won, trahuas yn erbyn ei Erlidwyr maleifus ; on'd a ymegniai, yn y gwrthwyneb, eu hynnill hwynt drwodd trwy Addfwynder a Thrugaredd i Gydnabŷddiaeth o'i Efengyl. Ac hyd yn ôd pan yr oedd yn crogi ar y Groes, ac mewn dirfawr Boen dan y Dioddefiadau trymmaf a'r Loefon chwerwaf, etto y cyfryw oedd ei Ddaioni a'i Gariad diderfyn, fel y darfu iddo y prŷd hynny eiriol dros y rhai gwaethaf o'i Elynion, dros yn ôd ei Lofruddion a ddygent ei Fywŷd oddiarno ; *O Dād, ebe Efe, maddeu iddynt, canys ni wyddant pa beth y maent yn ei wneuthur.* (y) Fel hyn y dioddefodd CRIST drosom ni, gan adel i ni Efsampl, fel y canlynem ei ôl Ef : *Yr hwn pan ddifenwyd, ni ddifenwodd drachefn, pan ddi-oddefodd, ni fygythiodd, eithr rhoddodd ar y nêb fydd yn barnu yn gyfiawn.* [z]

Ac yn gŷdffurfiol ag Efsampl eu Mheistr dwyfol, nefol, fe fu Proffeswŷr cyn-
taf yr Enw Cristianogol tŷw mewn Cyfeillach ac Undeb mor dynn, fel nad oedd iddynt ond *un Galon, ac un Enaid.* (a) *Gwelwch y modd y mae y Cristia-
nogion hyn yn caru eu gilydd, oedd yn Ymadrodd cyffredyn ym mysg v Cenhed-
loedd, y rhai ni's gallent beidio a rhyfeddu o'i blegid a chanmol y Tueddiad rha-
gorol hwn, er yn cael ei arferŷd ym mhlith rhai îfradd na hwynt a'u Gelŷnion.*

O's bwriwn olwg ar Ymarweddiad ac Ymddugiad y Cristianogion cyntaf, yn ôl yr Hanes sydd gennym am denynt yn Aêtau 'r Apostolion, ef geir gwel-
led yno fôd Ammynedd ac Hîr-ymaros, Addfwynder a Chariad yn rhedeg trwy holl Helynt eu Gweithredoedd. Eu hunig Amcan hwynt oedd cymmeradwyo eu hunain yn wir Ddiscyblion yr JESU bendigedig, trwy ymarfer a'r Rhinweddau rhagorol hynny, o ba rai y gosodasai Efe iddynt y fâth Efsampl disglair a ge-
goneddus. Ac am hynny, gan ddilyn ei ol Ef, hwy a ymosodasant i wneuthur Daioni ; i jachau Clefŷdau, a chymmorth Gwendidau Dŷnion, ac, yn anad dim, i fymmud oddiar y ffordd y Rhagfarnau a'r Amrytŷfeddau oeddynt yn gorwedd danynt. Ac er na dderbynient am yr holl Weithredoedd da hyn ddim yn Dâl-pwyth on'd drwg, . dim ond *Herlidiau a Chystuddiau, Gwialeunodiau a Charcharau,* (b) etto mor addtwyn a dioddefgar oedd eu holl Ymddugiad dan yr holl Orthrymderau hyn ? *Pan y'n difenwir, medd yr Apostol mawr St. Paul,* (c) *yr ydym yn bendithio ; pan y'n herlidir, yr ydym yn ei ddioddef.*

Ys

(y) *Luc. xxiii. 34.* (z) *1 Pedr. ii. 21. 23.* (a) *Aêtau iv. 32* (b) *2 Corinth. vi. 5. and xii. 10.* 2 *Tim. iii. 14.* (c) *1 Cor. iv. 12.*

YN y modd hyn y gadawodd yr Apostolion a'r prif Gristianogion i bawb a phôb Dŷn Eſampl cyflawn o'r Addfwynder, yr Ewyllys da, a'r Cariad mwyâ' helaeth a hollawl tuag at bawb yn gyffredynol : Ac yn y Rhinweddau ardderchog hyn y dylei holl Ddilynwyr CRIST ymarfer eu hunain yn wastadol ; canys ni a wnawn ein hunain wrth hyn nid yn unig yn fuddiol ac yn llefiol afrifed i'n gilydd, on'd hefyd yn gymmeradwy iawn gan DDUW. Y rhai'n, yn fyrr i chwi, yw'r Argoelion a'r Profiadau goreu a allwn roddi, o'n bôd yn Ddŷnion da, ac yn enwedigol, o'n bôd yn *Gristianogion cywir*. (d)

YR wyf yn myned yn fy mlaen, yn yr iſl. lle, i ddangos, pwy cyn be- lled yr ymadawodd *Eglwys Rufain* oddiwrth yr Yspryd gwir gariadol a Chris- tianogol hwn, ac yn ganlynl pwy cyn leied refwm ddichon fod gen'ddi i arddelw hawl i alw ei hunain, megis y gwna, *yr unig wir Gatholig ac A- postolig Eglwys*.

NI ddichon y pethau mwya' amrywiol, croes a gwrthwynebol yn Natur yn wir ddim bôd yn fwy anghyttunol a gwrthwynebol i'w gilydd nag yw Eſampl yr JESU Addfwyn a chariadol, ac Egwýddorion ac Arferion creulon *Eglwys Rufain*.

YR holl Amfer y bu ein Prynwr bendigedig yn trigo ym mhlith Dŷn- ion, a dreuliwyd ganddo (megis y dywedpwyd eisoes) mewn Gweithred bar- haus, ddibaid o Garedigrwydd, Gwneuthur daioni a Chymmwynafgarwch tu ag at bawb. Gwneuthur Daioni oedd ei wastadol, ei unig waith a'i Orchwyl. Ac hyd yn ôd pan y difriai ac y cablai yr *Judderwon* cyndyn a gwargaled y Gallu dwywol hwnnw, a amlygwyd yn ei waith yn jachau y Cleifion, a chyn- northwyo Anghenrheidiau a Gwendidau eu Cenedl eu hunain ; etto ni ddan- gosodd Efe erioed y Chwant na'r Tueddiad lleiaf i gospi ac arteithio y sawl a amlygasant ac ddangosasant gymmaint o Annuwioledeb, Malais, ac An- niolchgarwch yn erbyn y Cymmwynafwr goreu.

O'S cyfarfu un Dŷn eiroed a Dirmyg ac Afri anoddef, y fath ac a ellid yn gyfiawn feddwl ei fôd yn Gythruddiad ac Annogaeth digonol i ben-
F tyrru

10 Creulonderau ac Herlidigaethau,

bentyrru Drygau ar ben eu Hawdwyr a'r Gwŷr a'u dyfeisiafant ac a'u gwn-aethant, ac, o leiaf, iw difetha hwynt; Yn ddilys fe gyfarfu CRIST a'r cyfryw oddiwrth yr *Juddewon* digrêd: Ac etto cyn belled oedd Efe oddiwrth dalu drwg am ddrwg, fel y darfu iddo, yn y gwrthwyneb, pan y dymunai rhai o'i Ddiscyblion arno ar fod iddo yn unig roddi iddynt Allu a Chen-nad i alw am Dàn o'r Nêf, i ddifa rhai *Samariaid*. oddynt mor anfwyn, mor anghroefawus ac anfoelgâr a gwrthod rhoi iddo Ef Roefaw a'i dderbyn i un o'u Dinafoedd, se ddarfu iddo Ef, meddaf wrthod y fath Gynnyg gydag Anfoddlonrwydd a Sorriant; *Efe a drôdd ac a'u ceryddodd hwynt, ac a ddywedodd, Ni wyddoch o ba Yfbryd yr ydych chiwi, canys ni ddaeth Mâb y Dŷn i ddistrywio Eneidiau Dynion, on'd i'w cadw.* (e)

MEGIS pe dywedasai, “† Nid ydych chiwi ddim yn ystyried yn jawn
“ pwy Yfbrŷd sydd yn eich cynhyrfu ac yn eich perchennogi, nid yr Yf-
“ brŷd hwnnw yn ddilys yw yr hwn y mae fy Athrawiaeth i yn amcanu lun-
“ io ynnoch a'ch dwyn a'ch haddysgu i fynu iddo; yr hwn nid yw ddim
“ yn Yfbrŷd llidiog, cynddeiriog, chwannog i herlid a dinystrio, on'd tir-
“ ion, mwynaid, hynaws, yn gwaredu ac yn cadw; yn dyner ac yn an-
“ wyl o Fywydau a Llês a Daioni Dŷnion, ie hyd yn oed y nêb a fônt ein
“ Gelŷnion mwyaf. Canys ni ddaethum i ladd a *distrywio*, on'd i gadw
“ a phrynu Dŷnolryw: Mi a ddaethum i gadw i lawr ac attal pob Ffyrni
“ grwydd, Cynddeiriogrwydd a Chreulondeb mewn Dynion y naill tuag at y
“ llall; ac i blanu yn y Bŷd Yfbrŷd o Addfwynder, Hir ymaros a Thruga
“ redd.”

EITHER nid yw ond rhy hawdd canfod a gweled, pwy cyn leied o'r Yf-
pnyd hwn o Gristianogrwydd sydd yn rheoli ym mysg amryw o'r rhai hynny a
alwant eu hunain yn *Wir*, ie yn *Unig* Ddiscyblion CRIST. Fe ymddengŷs
hyn yn fwy goleu ac amlwg, o's ystyriwn yn neillduol 1. *Athrawaeth* ac *Eg-*
wyddorion; ac 2. *Ymarfer Eglwys Rufain*; yr hon a gymmer arni ei bôd,
ac yn ganlynol a eilw ei hunan yr unig Eglwys Gristianogol Gatholig ac
Uniawngrêd yn y Bŷd.

O's

(e) *Lûc.* ix. 55, 56. † *Archefgob Tillotson, yn ei Bregeth ar y Geiriau hyn.*

O'S ystŷriwn, meddaf, *Athrawiaeth Eglwys Rufain*, fe geir gweled ei bod hi gwedi ymadel yn gywiliŷddus oddiwrth y Cariad cyffredŷnol hwnnw ac Ewŷllŷs da tuag at bawb, a Orchymmynodd CRIST i'r Bŷd trwy ei Orchymynynion a'i Eŷampl, 1. Yn ei gwaith yn cauad allan o Deyrnas Nêf ac Hap-puŷrwydd yn ôl hyn, pawb oll o'r fawl a font yn digwydd *mewn un ffordd* i anghyttuno a hi, a'u barnu hwynt i'r Arteithau a'r Poenau toŷtaf yn Uffern, er eu bod oddieithr hynny yn Ddŷnion o Fucheddau ŷanctaidd a diŷeius.

A c nad yw hyn ddim yn Fai a gyfrifir iŷldi ar gam ac yn anghyŷiawn, a ym ddengŷs oddiwrth yr Eŷamplau canlynol, ym mhlith amryw eraill a ellid dwyn ger bron. “*Innocent III.* a ordeiniodi ym mhedwerydd Cyngor *Lateran*, y “ byddai i bwy bynnag a ddywedai ddrwg am ŷ Pab, gael ei *gofpi yn Uffern* “ a *Damnedigaeth tragwyddol.*” (f)

Y Pab *Stephan II.* mewn Llythŷr a ŷrifennodd at *Pepin* Brenin *Ffrainge*, dan Enw ffugiol S. *Pedr*, a edrydd ei feddwl yn y mōdd hyn. “ Yr wyf “ yn eich tynghedu cnwi tywy'r D u w byw, na'oddefoch ŷy *Ninas Rufain* “ a'm Pobl i gael eu diŷtrywio ddim pellach gan y *Lombardiaid*, fel na bo “ i'ch Eneidiau a'ch Cyrph gael eu diŷtrywio mewn Tān tragwyddol. ——— “ O's cydfynniwch a'm Gorchymmyn, chwi a dderbŷniwch Daledigaeth mawr “ o Wobr yn y Bŷwŷd hwn; ——— eithr o's chwi nid uŷyddhewch “ i mi, yr wyf yn declario i chwi trwy Awdurdod y Drindod ŷanctaidd, “ a Grās ŷŷ Apoŷtoliaeth y diŷuddiir chwi o Deyrnas Nêf a Bywyd tragwydd- “ ol.” (g)

Y Drefn, yn fyrr, y mae *Eglwys Rufain* yn arferol yn gymmerŷd gyda'r fawl a ymadawont oddiwrth ei Hathrawiaeth neu ei Haddoliad, yw, “ eu cauad “ hwynt allan o'r Eglwys yn y Nêf ac ar y Ddaear; gan gyhoeddi a my- “ negi eu bōd hwy gwedi eu mhellidithio a'u hŷŷcymmuno, a'u barnu hwynt “ i gael eu damnio yn y Tān tragwyddol, gyd a'r Diafol a'i Angylion; ” Megis y mae yn amlwg oddiwrth Ffurŷau, Yŷcymmundod. (h) *

(f) *Uŷpergenŷis, Marius, &c.* Gwêl *Acts and Monuments*, p. 231.

(g) Gwêl *Fleury*, *Hiŷt. Eccleŷ.* Tom. ix. p. 338. o'r *Paris* Edit. 1720.

(h) * Gwêl *Hiŷtori yr Inquiŷition*. Lond. 1681. p. 47.

CARIAD, yn ôl yr Hanes a'r Descrifad a roddir o hono gan S. Paul, (i) ni feddwl ddrwg, â grêd ac a obeithia y Daioni mwyaf am bôb ûn. Eithr pwy mor ffiaidd raid bôd Anghariadoldeb Eglwys Rufain, yn ei gwaith yn cyhoeddi i'r Bÿd y fath Ymadroddion chwerwon, gwenwynig? Onid rhaid oddiwrth hynny ddeall a therfynu ei bôd yn meddwl ac yn credu y drwg eithaf.

MAWR yn ddilys yw Gwaeledd ac Annurwioldeb y cyfryw Dymmer anghariadol Y mae yn wael, megis y mae yn deillio oddiwrth Ysprÿd Sâl, cûl a chyfyng, ac Hunan-dÿb eithaf, ac yn annurwiol, yn gymmaint a'i fôd yn bwrw ar Ddaioni a Thrugaredd yr Hollalluog DDUW Bethau camwedddol jawn ac annheilwng i ni feddwl yn eu cylch: Canys, pe rhôn a bod y rhai fydd yn barnu fel hyn yn galed am eraill eu hunain ar y cymmwys, a'u bod yn canlyn Athrawiaeth bûr a dilwgr CRIST yn gywir; (yr hyn fydd hefyd yn fath beth i ni fwrw neu feddwl, a'r ni ddichon yn dda gael ei gymmodi a'u Tymmer anghariadol ac anghristianogol hwy) pa fodd bynnag pe bwriem hyn, meddaf, etto y maent yn dangos yn y fath Farn lawer jawn o Falchder a Drÿg-anian neu Natur ddrwg, Pethau anghÿttunol a gwîr Grifnogaeth.

EITHR o's ydynt o'r gwrthwyneb yn gofod i fynu eu Dychymmygion eu hunain yn lle Athrawiaeth CRIST, a digwydd o honynt i fôd yn y cam, pwy mor anescusodol yna raid eu bôd? Beth amgen allant hwy ddisgwyl am dano, na chyfarfod a'r Damnedigaeth y maent mor rhwydd a pharod i ddatcan yn erbyn eraill? Nid yw, o leiaf, on'd rhesymmol fod iddynt a pha farn y barnont, gael hwythau eu barnu yn ol hyn, ac a pha fesur y mesuront, bôd iddynt gael adfesur iddynt hwythau drachefn. (k)

YM

Y mae gan Alexander III. yn yr Ysgymmundod a gyhoeddodd yn erbyn yr Ymmerawdr Frederig, Ym mblith Ymadroddion chwerwon eraill, y Geiriau bynod llyn.

Tradens eum (Fredericum Scil.) Satanæ, in interitu terribiliter possidendum Matt. Paris, p. 411. Dr. Watt's, Edit. 16. 84.

(i) 1 Corinth. xiii. 5. 7. (k) Matt. vii. 2.

Y m mhellach y mae'r Ymddugiad hwn o'u heiddynt hwy yn rhyfngu yn annuwiol ddodi Mesuron a gosod Terfynau i anfeidrol Ddaioni a Thrugaredd. O herwydd y mae yn rhaid ei fôd yn myned ar y Dŷb hon, y bŷdd i Dduw gymmeradwyo a bôd yn foddlon i Wynnïau a Chwerylôn Dŷnolryw, y bŷdd iddo cym-mhelled ymyrreth yngylch, neu yn hytrach gymmeryd ei ogwyddo gan eu Barnedigaethau byrrbwyll ehud hwynt, fel y bŷdd iddo yn ganlynol farnu ynghylch Cyflwr traag'wyddol iddyfod eu Gwrthwynebwyr a'u Gelynion, yn ôl fel y maent hwy, yn Uwchder eu Gwŷn a'u Digllonedd, yn rhy chwannog i ddymuno bôd iddo wneuthur. Y mae yn rhaid iddynt feddwl ym mhellach, nad oes gan Dduw ddim Trugareddau, ynghadw ar fedr Pechaduriaid edifeiriol, ac na ddichon eu Gwrthwynebwyr gael lle i Faddeuant, *er pe laent trwy Ddagrau yn ei thaergeistio hi* : Yr hyn sydd yn Beth anystyriol ac anghariadol i haeru, (heb ddywedyd dim yn waeth am dano) canys, pwy cyn belled y cyrraedd Trugaredd Duw tuag at y cyfryw rai ac a font yn parhau mewn Amryfysedd anewyllŷgar, sydd beth na ddichon un Dŷn derfynu.

2. PETH arall ym mha un yr ymadawodd *Eglwys Rufain* oddiwrth y Tueddfryd cariadol hwnnw, yr hwn a orchymmynodd CRIST trwy ei *Orchymmynion* a'i *Esampl*, yw eu gwaith yn taranu allan *Anathemau* ac *Ysgymundodau* yn erbyn y nêb a welont hwy fôd yn dda nodi a'r Enwau atcas o *Hereticiaid* a *Schismaticiaid*.

Y mae yn wir yn gymmwys ac yn llefiol fod yr *Eglwys* gwedi ei gwisgo a gallu i dorri ymmaith oddiwrth ei Chymmundeb, ac attal oddiwrth y Rhagorfreintiau y rhai y mae hi yn gynnyg i bôb rhai sydd yn wir onest a chrefyddol, y fawl a fônt yn byw mewn Helynt o Rysfedd a Gloddest, Anufyddod ac eithaf Annuwioldeb; y rhai wedi diddarbodi, a ymroisant i *Drythyllwch*, i wneuthur *pôb aflendid yn unchwant*. (1)

ON'D y mae yn rhaid iddynt yn hyn arferyd y Tiriondeb mwyaf a bod yn ddichlyn ac yn wagelog jawn. Rhaid i'w hôll Ymddugaid ddangos nad ydynt yn gwneuthur dim er mwyn Ymddial ac o Annioddefgarwch, on'd y

G

cwbl

cwbl allan o Amcan gwîr gariadol, yn enwedigol, er mwyn dwyn y Trofeddwr iddo ei hunan, i'w wneuthur yn deimladwy wrth hyn o'i Gyfeiliornadau a'i Anwireddau, pan ni thyccia unrhw Resymmau eraill gydag Ef, a phan, *fel y Neidr fyddar, y cauo ei Glustiau.* ac y gwrthod bob moddion o Argyoeddiad pa ryw bynnag. A chyn gynted ac y bo yn barod i ddychwelyd at ei Ddyledswydd, ac i ymwrthod a'i Dueddiadau a'i Gampau drygionus, y mae yn rhaid iddynt hwythau hefyd fod yn barod i'w dderbyn a'i adferu mewn Yspryd Addfwynder.

EITHR y mae rhai Gocheliadau a ddylei y rhai fydd a'r Awdurdod i Ysgymmuno gwedi ei ofod yn eu Dwylo, wylid ar gadw a dal arnynt yn dynn ac yn grâff; Sef, *Yn gyntaf*, Na bo iddynt ei arferyd ar bob Achos ysgafn, Gwael a distadl; (canys ni wna ei fôd mor gyffredyn on'd yn unig gwafanaethu i'w wneuthur yn ddilys ac yn ddiystyr;) Ac *Yn Ail*, Na bo iddynt byth gyhoeddi neu ddadgan Ysgymmundodau on'd yn erbyn y cyfryw rai ac a fônt yn Ddŷnion dirras, ysgeler a gwradwyddus jaw'n; canys o's bydd Dŷnion gwirion, diniwed yn gorfod dioddef wrtho, fe gyll ei holl rym a'i Effaith, gan y dichon, yn y cyfryw achos, wafanaethu i ennynnu a chyffroi rhai i lid a Digllonedd, on'd ni's gall byth argyoeiddi neb.

I ddychwelyd bellach at fy Nheftun, Fe ymddengys yn amlwg pwy mor wrthwyneb i Gariadoldeb a Thymmer y Grefydd Gristianngol, yw'r *Anathema*u a'r *Ysgymmundodau* y mae *Eglwys Rufain* yn gyhoeddi ac yn ddadgan, o's ystyriwn beth yw eu Nhatur a'u Canlyniad hwynt.

YSGYMMUNDOD gan hynny, megis yr ys yn ei gyflawnu yn *Eglwys Rufain*, fydd ūn o'r Cospedigaethau bŷdol mwya' ofnadwy a ellir ofod ar Ddŷn. O herwydd fe symmudir Dŷnion trwyddo nid yn unig oddiwrth Gynulleidfa y Ffyddloniaid, eithr hŷd yn oed oddiwrth bob mâtth o Gymdeithas a Chyd-ymddiddan a hwynt. Fe edrychir arnynt megis Dŷnion gwedi eu mhellidithio gan DDUW, y rhai y dylei pob ūn o barch i'r Hollalluog, gasfau, herlid a ffeiddio. Nid oes i un Dŷn, dan Boen y cyffelyb Ysgymmundod, gadw eu Cyfeillach, neu gymmaint a chyd-fwyta gyda hwynt, nid rhŷdd i neb eu derbyn hwynt i mewn i'w Dŷ, na 'chwaith ddymuno yn ddaiddynt. Trwy Ysgymmundod ym mhellach y torrir hwynt ymmaith oddiwrth Freintiau y Cymmundeŷ bŷdol i ba un yr oeddynt yn perthyn; ni's gallant gael dim Llës oddiwrth y Gyfraith, on'd a adewir heb unrhw Nodded neu Am-

Amddiffyn, yn llwyr ddiymgeledd ac yn agored i Gyrch a Rhuthrau pob Drél diriaid ysgeler a fynno ofod arnynt. † Y maent yn yr un Gyflwr gan mwyaf a'r rhei'ny, y rhai ym mysg yr hên Rhufeiniaid gynt oeddynt *interdicti aquâ et igni*, fel y gwyddys am rai ddarfod am denynt o eisiau Ymborth.

EITHR, megis mai braidd y gellir meddwl fôd un Dŷn mor ymddifad o Ddŷnion yn perthyn iddo, na bydd ganddo rhyw Gyfaill neu Gâr, neu rhyw Ddŷn agos iddo, a rydd iddo Ymgeledd a Chyntmorth er gwaetha' holl Fygythion y Gyfraith; er mwyn rhagflaenu a rhwystro hyn, fe enactiwyd mewn rhai Cyngorau. “Mai o's ni byddai i'r Dŷn a ysgymmunwyd, o'r tu fewn “i ddeugain Niwrnod ar ôl yr Ysgymmundod ddeifys a cheisio gwneuthur “ei oreu i gael ymgymmodi a'r Eglwys, yna bod i'r Penswyddog ei fwrw “Ef yn Ngharchar, a fforfettio ei holl Dda.” Ac yn Eisteddfod olaf Cyngor Trent, fe ddarparwyd ym mhellach, “fôd i bwy bynnag, ar ôl cael “Rhybudd, a arosai Flwyddyn gyfan dan Ysgymmundod, gael ei gyfrif yn “Heretic, a bôd i'r Gyfraith redeg yn ei erbyn fel y cyfryw un.”

EITHR yr hyn fydd yn trymhau'r Anghariadoldeb fydd yn ymddangos yn y Cospedigaeth hwn yn ddirfawr, yw i ystyried ar bwy Ddŷnion y gosodwyd, ac am bwy Resymmau ysgafn neu anghyfiawn.

G 2

N 1

† YM mblith Prosiadau eraill o hyn a ellid ddwyn ger bron, fe ordeiniwyd yn bendant ym 4dd Cyngor y Lateran i'r Perwyl hwn. “Yr ym yn “ysgymmuno pob Hereticiaid, &c. Fel mai oni wnânt hwy Jaw'n o'r tu fewn “i Flwyddyn yn ôl cael o honynt eu hysgymmuno, hwy a gânt o hynny allan eu “cyfrif yng ngweithred yn rhai gwarthus a ditri, ac megis y cyfryw rai a “gedwir oddiwrth pob mâth o Swyddau neu Orchwyl public, oddiwrth ddewis “Gwyr i Swyddau, oddiwrth gael eu gollwng i fôd yn Dystion, gwneuthur E- “wyllys, etifeddu Ystât, a'r cyffelyb. Ni's gallant gwyno neu ddodi Cyfrith ar “nêb, er y gellir gwyno arnynt hwy. — Pwy bynnag ni ochelo y cy- “fryw Ddŷnion ysgymunedig, yn ôl cael o Farn Ysgymmundod ei ddadgan yn “eu herbyn hwynt, a gaiff ei hunan ei ysgymmuno, &c.

Gwêl Fleury Hist. Ecclesiast. Tom. xvi. p 364.

16 Creaulonderau ac Herlidigaethau,

Ni chafas y Gwŷr mwya' enwog yn y Bŷd, y rhai mwya' ardderchog o ran Cysflegredigrwŷdd eu Swŷdd neu eu Graddau uchel dyrchafedig ddim bôd yn rhŷddion oddiwrth Gŷrch a Diebŷd yr Orfedd ddigywilydd, haerllug hon. Fe fu hŷd yn oed Brenhinoedd ac Ymmerodron dan ei Gwialennod hi. Er mwyn rhoi Eŷampl o hyn, Nid llai Gwr na'r Ymmerawdr *Henri IV.* a yŷgymmunwyd gan *Hildebrand*, neu *Gregori VII.* (m) Yr hyn a daŷfodd y Pennadur ardderchog hwnnw i amryw Drallodion dirfawr ac Anghymmwyfderau blŷn dros ben. Canys ei Ddeiliaid, naill ai gan gymmeryd Achlŷfur oddiwrth ei Anffodiau, neu yn ofni Barn y Pâb (megis yr oeddynt yn Cymmerŷd arnynt eu bôd) a wrthgiliafant oddiwrtho ac a wrthryfelasant ŷn ei erbŷn. Ac ar hyn gorfu arno fyned yn droednoeth, (n) ac ymoŷtwng i'r Pâb oedd y prŷd hynny yn *Canuŷium*, ; (o) yr hwn a wnaeth iddo ddiŷgwyl neu waitio dai Niwrnod a thair Nôŷ, er ei bod hi yn Auaf caled a thôŷt jawn, cyn y rhoddai iddo unryw Gennad i ddyfod i mewn. Ie, cyn y gallai gael Gollŷngdod, fe gafodd ei hunan yn rhwym i roddi i fynu ei Goron, a'i hôll Addurniadau Ymmerodrol i'r Pâb, ac ymoŷtwng i Ammodau celŷd

(m) *Ym Mlwyddyn yr ARLWYDD, 1077. Gwêl Fleury Hiŷt. Eccleŷ. Tom. xiii. Lib. 62.*

(n) *Gwêl Fleury, Hiŷt. Eccleŷ. Tom. xiii. p. 321. — Deposito regali Ornamento, nudis pedibus — oppidum appropinquans suppliciter intromitti petebat. Denegatum ingreŷŷum aequo animo tulit, quamvis aspera eŷŷet hyems, & gelu cuncta rigeŷcerent. In ŷuburbio quidem oppidi triduo imoratus, continuo veniam petens. — Platina in vitâ Gregorii, VII. p. m. 328.*

Gwedi dioŷg ei Drwŷiad brenhinol oddi amdano, yn droed-noeth — eŷe a neŷaodd tu a'r Drêŷ, ac a ddeiŷŷfiodd yn oŷtyngedig gael ei ollwng i mewn. Pan gommeddwyd iddo gael dyfod i mewn, Eŷe a'i dŷg yn ammyneddgar, er ei bôd yn Auaf llym oer, a phôb peth gwedi rhewi i ŷynudd. Eŷe a aroŷodd yn wŷr ym Mhentref y Drêŷ dridiau, gan oŷyn Maddeuant yn ddibaid. Platina ym Muchedd Gregori VII.

(o) *Nid yn Ninas Canuŷium, on'd mewn Caŷtell a elwid felly yn agos i Rhegium. Fleury ib. p. 319.*

celyd jaw'n. Eithr ni thybiai 'r Pâb, a'r Cardinaliaid eu hunain etto yn ddiogel, tra bae *Henri* yn aros mewn Meddiant o'r Ymmerodraeth; on'd a ofnent y byddai iddo ymddial arnynt am y Triniaeth ddrwg a gawfai ar eu Dwylo, o's bÿth y deuai i fod yn ei Allu, er mwyn rhagflaenu hyn, hwy a aethant ynghÿlch Peth eon, haerllug afrifed na chlybuwyd erioed am ei fâth, canys hwy a ryfygasant roddi ymmaith ei Arglwyddiaethau oddiwrtho, ac a'u rhoisânt i *Rodulphus*. Ar ôl rhai Brwydrau gwaedlÿd, cynnygodd y Pâb alw Cyn-gor yn *Germani* i ofod pôb matterion yn jaw'n. Eithr o herwydd na ddiodde-fai yr Ymmerawdr i Gennadon y Pâb ofod troed o'r tu fewn iw Arglwyddiaethau, oni fyddai iddynt yn gyntaf ddifuddio a diswyddo *Rodulphus*, y Gwr a geis-fiai ei Ymmerodraeth, fe daranodd y Pâb *Ysgymmundod* dÿchrÿnllÿd arall yn ei erbyn Ef. (p)

Y ddau Ysgymmundod hyn (megis y mae yr Abad *Fleury* yn dal sylw) (q) oedd y rhai cyntaf a wybuwyd erioed gael eu cyhoeddi yn erbyn Pen-llywydd goruchaf unryw Deyrnas. Da erbyn hynny, megis y mae *Otto Frisingius* yn adrodd, y gallai yr hôll Ymmerodraeth fôd yn llawn Echrÿd a fyndod wrth weled y fath Gais a Chynnÿg digymmar, digywilydd, haerllug ac oedd hwn.

A, chwedi'r cwbl, beth a wnaethai'r Pennadur mawr hwn i haeddu'r Triniaeth drwg hyn. Dim yn y Bÿd, on'd gwrthod o hono ymostwng i'r Rheolaeth drahaus, greulon ac anoddefol oedd y Prelad balch hwnnw, *Gregori VII.* yn ceisio arferyd dros yr hôll Fÿd; ac yn enwedigol, o herwydd na fynnai ymadel yn llonydd a'i Ffaint o bresentio i Ddyrchafiaethau neu Fywiolaethau ysprÿdol, ym Meddiant o ba rai y buasai Efe a'i Hynafiaid hyd yr Amser hwnnw.

EITHR nid hyn yw 'r unig Ddangosiad o Gamrwysc a thrawsgip Aw-durdod y Pâb yn y Peth neillduol hyn, ac o'i waith yn erbyn Gyfiawnder yn traisfeddiannu Awdurdod nid oedd yn perthyn iddo. Canys, cyn pen nem-mor o Amser gwedi'n, yr Ymmerawdr *Frederig*, (i ba ûn yr wyf yn cael
H rhai

(p) Y mae 'r ddau Ysgymmundod hyn ar glawr i'w gweled yn *Fleury Tom.* xiii. p. 300, a 376. ac yn *Acts and Monuments, Vol. 1. tu dalen 161, ac 163.* (q) *Tom. xiii. p. 301*

18 Creulonderau ac Herlidigaethau,

rhai Awdwyr Pabaidd yn rhoi y Gair da ei fôd yn Dywyfog *mawrfrydig*; *gwŷch, dewr, cyfiawn a châl*) (s) a ysgymmunwyd hefyd gan *Alecſander III.* am arddelw ac amddiffŷn yr unryw Freiniau ac a geisiasai *Gregori VII.* wthio o law *Henri IV.* ũn o'r Ymmerodron a fuafai o'i flaen Ef. (t) Ac yn gym-maint ac i'r Ysgymmundod hwn gael yr un Affaith ar Ddeiliaid y Tywyfog hwn, ac y gafodd o'r blaen ar eiddo *Henri IV.* fe orfu ar y Penllywydd mawr hwnnw fyned a bwrw ei hunan i lawr wrth draed y Pâb, (u) cyn y gallai gael Gollŷngdod gantho.

M₁ a bassiaf dros amryw o'r Ysgymmundodau a gyhoeddwyd gan *Or-fedd falch* a thrahaus *Rhufain*, [yn enwedigol, y môdd yr ysgŷmmunwyd *Eghwys* y *Groegiaid* gan *Urban II.* yr Ymmerawdr *Otho V.* gan *Innocent III.* (w) [&c.] ac a ffrystiaf at bethau o'r cyffelŷb Natur a ddigwyddasant yn ein Gwlâd ni ein hunain, tra yr oedd yn ddarostyngedig i'r Pâb.

Y_R hôll Deyrnas a ysgymmunwyd yn Nheyrnasiad y Brenin *Joan* ac a ddodwyd dan Interdict gan y Pâb *Innocent, III.* (x) fel nad arferwyd dros dro na Sacramentau, nag unryw Wafanaeth nag Addoliad crefŷddol yn yr E-glwyfŷdd, a phôb Ymarfer o Grefŷdd a adawyd heibio: Y Brenin ei hunan a ysgymmunwyd gwedi 'n, ac a ddisfreiniwyd ac a ddiswyddwyd o'i Lywodraeth Frenhinol; a scrifennodd y Pâb at Frenin *Efrainge*, gan orchymmyn iddo, *megis y disgwyliai am gael Maddeuant o'i Bechodau, ar fôd iddo yrru'r Brenin Joan y maes o Deyrnas Lloegr, a chymmeryd Meddiant a Goreŷgyn o honi iddo ei hunan a'i Etifeddion dros byth.* Fel y gorfu ar y Brenin, er mwyn troi oddi-wrtho y Dymmheftl oedd yn crogi uwch ei ben, yn wael ofod i lawr ei Go-ron wrth Draed *Pandulph* Cennad y Pâb; a chyn y gallai ei chael hi dra-chefn, dyngu, "Y byddai iddo Ef a'i Wrthdryliciaid dda'la Teyrnas *Lloegr*,
" &c

(s) *Fleury Tom. xiv. p. 673.* (t) *Id. Tom. xv. p. 84.* *Gwêl hefyd M. Paris, p. 290, 412, &c.* (u) *Fleury Tom. xv. p. 377.* Fox yn *Acts and Monuments, Vol. I. p. 185.*) a *anghwanega, i'r Pâb Sengi ar Warr y Ymmerawdr, gan adrodd y Geiriau hyn allan o Psalm 91. 13.* Y Cenaw Llew a'r Ddraig a fethir.

(w) *Matt. Paris, p. 193.* (x) *Yn y Flwyddyn 1208.*

“&c. oddiwrth Esgobaeth *Rufain*.” (y) Yr hyn oedd yn gyfryw ‘Gamwedd amlwg a Thraisfeddiant ar Freintiau ac Awdurdod Tywyfogion, a’r ni chlybŵyd am ei fâth erioed hŷd yr Amser hwnnw, er na bu o hynny allan ddim diffyg Esamplau o’r cyffelyb Gynnygion ac Anturiau atcas, melltigedig.

Y mae yn eglur oddiwrth Histori *Lloegr*, pwy mor anghyfiawn oedd yr Achos o’r holl Weithredoedd hyn o eiddo ‘r Pâb; ac y mae i’r Perwyl hwn. Gwedi enwi o’r Brenin *Joan Gray*, Esgob *Norwich* i lanw i fynu Gorsedd Archefgobol *Caer-Gaint*, Efe a anfonodd rhai Fonachod i *Rufain* i gael gan y *Pab* gadarnhau y Dewisiad a wnellsai. Eithr y Pâb, gan fôd yn ddiystŷr ac yn ddibris o Ddeisiŷiad a Dewisiad y Brenin, a osododd Esgob *Norwich* heibio, ac a ddewisodd *Stephan Langton*, yr hwn, megis y cawn y Brenin yn achwyn gwedi ‘n, (z) “oedd yn llwŷr Estron iddo, ac a fagasid ac a ddy-
“gasid i fynu yn *Ffrainge* ym mysg ei Elŷnion,” ac o herwydd hynny y gwrthododd ei dderbyn, Ac am wrthod hyn, y daeth y Pâb i arferŷd y Gerwindeb a’r Creulonderau a adroddwyd ynawr. (a)

A'r ôl gweled o’r Pâb ei Wynnar y Brenin *Joan*, a chael ei amcan, a’i ddwyn ef i gyflawn Ddarostŷngiad i *Esgobaeth Rufain*; yna o herwydd nad ufyddhaai ‘r Brenin *Lewis* yn barod i’w Orchymmynion pendant ef, yntef a ysgymmynwyd hefyd, megis y cawsai ‘r *Barwnaid* eu hyfgymmuno rhyw faint o Amser o’r blaen. (b)

Mewn byrr Eiriau, Ni bu un Tywyfog yng *Ngbrêd* dros yspaid *pump* neu *chwêch* Cant o Flynyddoedd, a’r ni ysgymmynwyd gan y Pâb, oni byddai gwedi ymroddi yn llwŷr a diofrŷdu ei hunan yn gwbl i’r Orsedd sanctaidd ac ymoftwng i holl Gamweddau y Gorthrymwyrr [Teiranniaid] beilchion, traw, sion a eisteddient ynddi. Y mae yn ddigon i daro braw a syndod yn y Dŷn mwy a’ dibrŷder yn y Bŷd, i weled Yfgymmundodau ac Anathemau yn chedeg cyn dewed ar bôb Ystlŷs, i gael cynnifer o Ymmerodron, Brenhinoedd, ac Esgobion, gwedi eu hyfgymmuno ym mhôb man. Oni chās, ym mhlith e-
H 2 raill

(y) *Gwêl* M. Paris, p. 190, 193, 198, 199. (z) *Mewn Llythr at y Pâb*. *Gwêl* M. Paris, p. 188. (a) *Id.* p. 179, &c. (b) *Idem* p. 227. & 232.

20 Creulonderau ac Herlidigaethau,

raill, y Brenin *Harri VIII.* eu ysgymmuno a'i felldithio gan *Paul III.* am fwrw ymmaith Uchafiaeth y Pâb? (c) Oni ysgymmunoedd *Pius V.* y Frenhines *Elizabeth*, ac a ryddhaodd ei Deiliaid oddiwrth eu Hufudd-dod, &c? (d)

EITHER nid Ymmerodron a Brenhinoedd yw'r unig rai a nodwyd a *Mell-dithion* ac *Ysgymmundodau* 'r Pâb: Cynnifer ac a wrthsafafant Allu cynnuddfawr ac anghymmedrwl Esgobaeth Rhufain, neu a safafant yn erbyn ac a ymadawfant oddiwrth yr Amryfuseddau y rhai a fynnent ofod ar yr Hôll-fŷd, a gyfarfuant a'r unryw Dynged. Ni chafodd *Luther*, *Wiclef*, a *Hufs*, ynghŷd a'u Dilŷnwyr; a'r hôll Wŷr mawr eraill hynny, y rhai oedd genddynt fwy o Ddeall a Doethineb i ddadguddio a chanfod, neu fwy o Ddewroldeb ac Onestrwydd na'r lleill, i wrthsefŷll Athrawiaethau gwrthun, direfwm a thrawsgip Awdurdod a Gorthrymiadau Eglwys *Rufain*, ni chawfant, meddaf, ddimm gwêll *Triniaeth*: Ac fe wyr yr hôll Fŷd pwy mor ddiachos ac heb eu bôd yn haeddu.

MEGIS y mae 'r Pêth ynddo'i hunan fel na's gellir byth ei gyfiawnhau ar Egwyddroion gwîr Grifnogaeth heb ei llygru, felly y mae 'r Ymadroddion yn enwedigol a arferir yn Ffurfaŷ Ysgymmundod yn llwŷr anghyttunol a Thymmer cristianogol a chariadol. Mewn rhai o honynt y mae'r Pâb yn dymuno fod i'r unryw Gospedigaeth ac a ddodwyd ar *Corah*, *Datban*, *Abiram* a *Judas* ddisgyn ar warthaf y Dŷn a fo gwedi cael ei ysgymmuno, (e) ac ŷ mae yn gweddio, mewn eraill, ar fod i'r holl Felldithion a'r Rhegau a gynnwyfir yn y CIX *Pŷalm* ddigwydd iddo. *Melldigedig fyddo'r hwn a wnelo waith yr ARGLWYDD yn eŷgeulus, a melldigedig fyddo'r hwn a attalio ei Gledŷf oddi wrth Iwaed*, (f) oedd hôff Ymadrodd *Gregori VII.* yr hwn y mae yn adrodd droŷto a throŷto yn waŷtad yn ei 'Scrifennadau, (g) Y mae 'r unryw Bâb yn ei ofod i lawr yn lle Testun gwîr profedig, Fôd pob Gwr a fo mewn Awdurdod yn rhwym i goŷpi yr holl Feiau [Gair yn cyrraedd ym mhêll jawn yn ol ei Yŷtŷr ef] a ddelo i'w Wybyddiaeth, onid ê y mae yn gyfrannog yn eu Heuogrwydd hwynt. “ Gadewch i Frenhinoedd a Thywysogion y Bŷd, (medd Eŷe “ yn un o'i Fwl-lau yn erbyn yr Ymmerawdr *Henri IV.*) “ wybod faint yw eich

(c) *Yn y Flwyddyn 1534.* (d) 1570. (e) *Gwêl Fleury Hiŷt. Eccleŷ. Tom. xiii. Diŷcourŷ. p. 38.* (f) *Jerem. xlviii. 10.* (g) *Fleury ubi ŷupra, p. 40.*

“ eich Gallu a’ch Awdurdod ; * a gadewch i’ch Cyfiawnder gael ei dannu ar
 “ léd mor gyflym yn eich gwaith yn cospi *Henri*, fel y gallo pawb ddeall nad yw
 “ ’r Mâb Anwiredd hwn yn colli ei Deyrnas wrth Ddamwain, on’d yn ddigyf-
 “ rwng trwy eich gwaith chwi. Gwradwydded a difethed Duw eu Hamcan-
 “ ion, fel y dyger hwynt i Edifeirwch.” (b)

Ym Mw’l † *Gregori* yn erbyn *Athrawiaeth Wiclef*, fe gyhuddir yr olaf ei fod yn dala *Athrawiaethau* gau a chyfeiliornus, ac *Herefiau* ysgeler jawon a damnadwy. Oni fyddai un oddiymma yn barod i feddwl, ei fod o leiaf yn *Fanichead*, * neu yn *Sabelliaid*? † Ac etto, ar ucha *Holiad* fe geir gweled, nad oedd yr *Herefiau* damnadwy hynny ddim on’d yn unig, *Nad yw’r Bara a’r Gwîn yn Sacrament sanctaidd Swpper yr ARGLOWYDD daïm yn wîr Corph CRIST*, a’r cyffelyb.

Y mae’r Pâb *Paul* yn ei Fwl yn erbyn y Brenin *Harri VIII*. “ Yn declara-
 “ rio’r Brenin a’r nèb a fyddent Gyfrannogion ag Ef yn wradwyddus a difri,
 “ ac yn doddi eu Plant dan Anallau i gael mwynhau unrhyw Ddyrchafiaeth : Efe
 “ a orchymmynodd ei hôll Ddeiliaid i gwnnu mewn Arfau yn ei erbyn Ef, ac
 “ na bae i nèb roddi Cynnorthwy iddo : Efe a ofynnai gan yr hôll Gristianog-
 “ ion rîfela yn ei erbyn Ef, a dala a gafaelu ar Berfonau a Da ei hôll Ddeil-
 “ iaid ef, a gwneuthur Caeth-weision o honynt. Efe a roddes orchymmyn ym-
 “ mhellach i’r hôll Esgobion gyhoeddi’r Sentens mewn môdd arbennig yn ôl y
 “ jawon a’r dyledus Ddefodau ; ac a ordeiniodd ei hoelio i fynu yn *Rhusain*,
 “ *Tournay*, a *Dunkirk*.” (i)

I

E I T H R

* Y mae yn llefaru ymma wrth *St. Pedr* a *St. Paul*.

(b) *Fleury Tom. xiii. p. 377. a Phlatina yn Muchedd Gregori VII.*

† Bwl yw’*Scrifen* neu *Lythyr* y Pâb, ym mba un y mae yn danfon ei Ysgymundodau.

* Y *Manicheaid* a elwid felly oddiwrth un *Manes*, yr hwn a wadai’r *Drindod fendigedig* a’r *Hên Destament*, ac a ddalai fod dau *Ddechreuad*, neu ddau DDUW, y naill yn dda ar llall yn ddrwg.

† Y *Sabelliaid Hereticiaid* a elwid felly oddiwrth ūn *Sabellius* a wadai fod *Gwabanjaeth rhwng Personau y Drindod lân fendigaid*.

(i) *Gwêl Histori Lloegr o waith Echard, tu dalen 290.*

EITHR ni orphwyfodd Esgobaeth drachwantus *Rhufain* ymma; on'd gan gymmerŷd arni yn annuwiol ddarfod i'r Hollalluog DDUW osod y Pâb dros hôlî Genhedloedd a Theŷrnafoedd y Ddaear, i ddiwreiddio a dinŷftrio, i blannu ac adeiladu, i *roddi a dwyn ymmaith Ymmerodraethau a Thywyfogaethau wrth ei Bleŷer*; (k) ac, megis Ficar neu Raglaw CRIST, i drefnu a rhoi pob peth ymma ifod fel y gwelo ê fôd yn dda; Efe a aeth rhagddo ym mhellach i ddifuddio Brenhinoedd ac Ymmerodron o'u Harglwyddiaethau, os byddent yn wrthryfelgar ac yn anufudd, hynny yw, os gwrthodent ymoftwng yn llariaidd i'r Taloedd anoddefol a ddodai'r Pâb arnynt, a bôd yn foddlon i roddi iddo yr hôll Swmmau anferth a ofynnai Efe ganddynt.

NI a gawn, er Dangosiad o hyn, y Pâb *Gregori VII.* [a soniwyd eisoes am dan mor fynŷch] “ yn difreinio ac yn tynnu i' lawr yr Ymmerawdr *Henri* o'i “ Orfeddfainge Ymmerodrol, a'i Lywodraeth Tywŷfogol, ac yn rhŷddhau ei “ Ddeiliaid oddi wrth eu Hufudd-dod, gan eu fiarfio a'u gwahardd, nad ufŷdd- “ haent iddo mewn dim.” (l)

NI a gawn eilwaith ddarfod i *Innocent III.* orchymmyn dan Boen yr Ysgym-mundod mwyaf, nad ufuddhaai un Dŷn ŷ Brenin *Joan*, na 'chwaith gymmaint a chadw Cyfeillach a'r cyfrŷw Dywŷfog annuwiol: Iddo wahardd pôb rhŷw Ddŷn i gydfwyta, cyd-yfed, neu gymmaint a chwedleua ag ef; ac a orchymmynodd i'w Deulu na wnelent iddo unrŷw fath o Wafanaeth. (m)

HYN, mewn gair, yw'r Cwrf a ddarfu i'r Gorthrymmwr [Teirant] balch ac anghriffianogol hwnnw, yr hwn fydd yn ymddyrechafu goruwch pob Tywy-fogaethau ac Awdurdodau, ac hyd yn od goruwch pôb peth a elwîr yn DDUW,
neu

(k) *Gwêl ail Fwl Gregori VIII. yn erbyn Henri IV. yn Fleury Hist. Eccl. Tom. xiii. tu dalen 377.*

(l) *Gwêl ddau Ysgymmundod yr Ymmercawdr hwnnw yn Platina, &c.*

(m) *Gwêl Acts and Monuments, Vol. i. tu dalen 229.*

neu a addolir fel y cyfrŷw, (n) gymmerŷd dros amryw Gannoedd o Flynŷdd-oedd gyda 'r fawl a wrthodont ufuddhau ei Orchymmynion anghŷfiawn, neu ymfoddloni ac ymostwng i'w Ofynion afresymmol ac anghŷfreithlon, (o)

A chan ystŷried yr *Egwyddorion* ar ba rai yr oedd yr hŷll Reŷtr hyn o Weithredoedd anwarantadwy gwedy eu feilio a'u gosod, a phwy Ganlyniadau irad a Phethau alaethus a'u cyd-ganlynafant, pwy mor orthrwm ac anoddefol raid eu bŷd? Nid oedd yr *Egwyddorion* ar ba rai yr oedd *Gregori VII.* yn feilio ac yn gosod y trawŷgip Awdurdod a gymmerai arno o ddifuddio Pennaduriaid goruchaf o'u Gwledŷdd a rhoi ymmaith eu Harglwyddiaethau yn ddim gwŷll na'r phai'n. *Y mae gan yr Eglwys y Brint a'r Hawl o gyfrannu a rhoddi Pethau Yŷpydol, ac am hynny mwy o lawer o farnu Pethau Daearyl ac Amŷerol. Y mae'r*

I 2

gwaelaf

(n) 2 *Theŷŷ.* ii. 4.

(o) *Yr Ymmerodron a'r Tywysogion ŷydd yn canlyn a ddifreiniwyd ŷl yn ŷl gan y Pabau.*

723. *Leo ŷŷaurus*, Ymmerawdr,
741. *Childerick Brenin Ffraingc*,
1077. *Henri IV.* Ymmerawdr,
1098. *Philip Brenin Ffraingc*,
1159. *William Br. Sicily*, megis
hetŷd *Ffrederig* yr Ymr.
1199. *Philip* yr Ymmerawdr,
1210. *Y Brenin ŷoan*,
1262. *Mamfred Br. Sicily*,
1284. *Pedr Brenin Arragon*,
1302. *Philip Dêg*,
1309. *Henri V.* Ymmerawdr,
1326. *Lewis* Ymmerawdr,
Weneŷlaus Ymmerawdr,
1512. *ŷoan Br. Navarr*,
1534. *Henri VIII. Br. Lloegr*,

A ddifreiniwyd gan y Pab.

Gregori III.
Zachary I.
Gregori VII.
Urban II.
Adrain IV.
Innocent III.
Innocent IV.
Urban IV.
Martain IV.
Bonifacius VIII.
Clement V.
ŷoan XXII.
Gregori IX.
ŷulius II.
Paul III.

gwaelaf o'r Tyngbedyddion uwchlaw Ymmerodron, gan y dichon orchymmyn neu feistrolï hyd yn ced y Cythraeliaid. Gwaith y Diafol yw Awdurdod Brenhinol, ac nid oes iddo unrhyw Sail arall on'd Balchder dynol. Y mae'r gwaelaf o Gristianogion, os bydd yn dda ac yn rhinweddol, yn fwy gwirioneddol yn Frenin, na Thywysog drwg, o herwydd fod y cyfryw un yn gadael bôd yn Frenin, ac yn dyfod i fôd yn Ormesdeyrn [Teirant.] (p)

YN AWR, Pa Bethau anfad fydd raid canlyn oddi wrth y cyfrîw Egwýddorion? Os yw Brenin wrth gael ei ddifreinio a'i ddifwyddo gan y Pâb, yn colli ei Urddas a'i Uchel fraint Brenhinol, a'i hôll Awdurdod dros ei Ddeiliaid; yna, os parhau a wna i weithredu [actio] fel Brenin, y mae yn rhaid nad yw ddim gwêll na Thraïsfeddiannydd a Gormesdeyrn, hynny yw, mewn Geiriau eraill, Gelyn cyhoeddus, yr hwn a ddyleu hôll Ddînnolryw a'u hôll Egni herlid a cheisio ei ddinystrïo. Bellach pwy Ddiogelwch ddichon fôd i Dywysog mewn Stâd neu Wladwriaeth lle y llenwir Pennau Pobl a'r fâth Nosiwnau a hyn? Ni a allwn fwrw fôd yn y Stâd honno rhîw Ddînn gwynfydus, llawn o Zêl ynfîd, yr hwn a feddwl na's gellir gwenuthur mwy Gwasanaeth i D D U W, neu iw Wlâd, nag wrth ryddhau y Byd o'r fâth Ormesdeyrn: Bydded i'r cyfrîw un ym mhellach ffanfio ei hunan gwedi ei gyfodi i fynu fel *Ebwad* arall i waredu Pobl D U W o Gaethiwed; ac a oes unrhyw beth, er 'sclered a melldigedicced a fo, a edy efe heb ei anturio iddwyn ei Amcanion i ben? Yn enwedigol os bydd gyda hyn gwedy ei berfwadio, 'mai os metha, neu os digwydd iddo ddioddef am yr Achos *cyfiawn* a gymmeith yn llaw, y bydd iddo yn ddilys gael ei wobrwyo a Choron Merthyrdod yn y Bîd nefaf.

A bôd y matter a ddodwyd i lawr ynawr megis peth a allai ddigwydd, yn rhyw beth mwy na Chwedl gwâg heb unrhyw Sail na Rheswm am dano, a ymddengys on'd yn rhy oleu ac amlwg oddiwrth yr Hanefion fydd am amryw Dywysogion dan Ysgymmundod a gawfant eu llâdd a'u llofruddio mewn modd erchyll jawn.

ANGWANE GWCH at hyn y Drygau a'r Cythrîflau galarus a fu hyn yn Achos o honynt mewn Teyrnafoedd; yr ancirif Derfîsgoedd a'r Rhyfeloedd
Gartrefol

Gartrefol rhwng Pennaduriaid a'u Deiliaid a gawfant eu Dechreuad oddiwrth ddim arall on'd hyn. Ystyriwch gan hynny a gwelwch pa un a oes unryw Drueni cyffelyb i hwnnw o fôd mewn Caethiwed i Esgobaeth *Rufain*? Pa ûn ai nid yw, megis y darfu i rai Awdwyr Pabaidd eu hunain ei addef a'i fynegi, (q) *yn waeth na Chaethiwed yr Aipht.*

O'm rhan i, Mi a edrychais arno yn fynych gyda Syndod a Sorriant, ac ni's gallaf beidio a rhyfeddu, pa fodd yr oedd yn bosibl i Dywyfogion ac Ymmerodron fôd mor weinïon, neu mor wael eu Hyspryd, ac ymostwng yn gywilyddus, a gosod i lawr eu Rhefwm a'u Cydwybod, yn gystal a'u Braint a'u Teilyngdod wrth Draed ûn a gymmerai arno fôd yn Ficar neu Raglaw CRIST, Dÿn o'r unryw Anwydau a Gwendiaid a hwy eu hunain, a'r hyn fydd fwy, Dÿn gwael a drygionus. Oddiwrth hyn gan hynny y gallwn ddyfsgu o bwy Ddrygau aneirif y bu Anwybodaeth a Choelgrefydd yn achosiol yn y Bÿd.

Y mae yn hawdd i ûn Dyn fydd gwynabyddus yn y mesur lleiaf ag *Amcan* a *Thymmer* y Grefydd Gristianogol ganfod, pwy mor anghyttunol yw'r fâth Weithredoedd a'r naill neu'r llall o honynt. Niddichon y Peth hyn gael ei ofod allan a'i ddangos yn well nag yng Ngeiriau Awdwr dyfgedig a Synhwyr-gall a'scrifennodd yn ddiweddar, yr hwn a fu fyw a marw yng Ngymmun-deb *Eglwys Rufain*, allan o ba ûn y cymmeraf y Rhydd-did i scrifennu i maes ychydig Liniâu.

“ Nï chynnygodd nêb ei roed yn Oesoedd cyntaf a phuraf Cristnogaeth
 “ ddwywedyd a dâl, fôd Dyn prifat, wrth gael ei 'scymmuno yn colli ei
 “ Briodolder a'i Berchennogaeth ar ei Dda, ac yn fforfettio ei hôll Lywod-
 “ raeth a'i Awdurdod dros ei Blant a'i Gaeth-Weision, [chwethach y ga-
 “ llai Tywyfog wrth hynny gael ei ddifuddio o bôb Awdurdod dros ei Ddeil-
 “ iaid.] Pan yr aeth *Ŷ E S U G R I S T* ynghylch sefydlu a gosod ei Ef.
 “ engil yn y Bÿd, nid arferodd efe unryw Drais neu Ddiriaid nag unryw ffordd
 “ draws iw chymhell ar nêb, on'd yr unig ffordd a arferodd Efe oedd Per-
 “ swadiaeth, megis y darfu i St. *Auſtin* ddal sylw. Cym-mhelled oedd Efe
 “ oddiwrth ymyrreth a Negesau dynol neu Bethau 'r Bÿd hwn, fel na fynnai
 “ gymmaint a chymmeryd arno dorri yr Ymryson rhwng dau Frawd. Efe a
 K “ archodd

26 Creulonderau ac Herlidigaethau,

“ archodd i'r *Juddewon* roddi i *Cæser* elddo *Cæser*, er mai'r *Cæser* oedd *Ef* yn
 “ feddwl oedd *Tiberius*, hynny yw, nid yn unig Ymmerawdr Cenhedlig, on'd
 “ ûn o'r rhai mwya' drygionus ym mysg Dŷnion. Mewn gair, *Efe* a ddaeth i
 “ ddiwygio'r Bŷd; eithr pwy fiordd? Nid trwy newid un peth yn Nhrefnid
 “ a Llywodraeth Brenhiniaethau a Gwladwriaethau, ond trwy weithio Cy-
 “ fnewidiad yn Nhymmerau a Thueddiadau Dŷnion. Ei Apostolion, a'u
 “ Dilŷnwyr ganlynasant yr unryw Lwybr a Ffordd o blannu yr *Êfengyl*, ac
 “ yn wastad a gynghorent Ddŷnol-ryw i fôd yn ufydd i Dywyfegion a Phen-
 “ swyddogion, ——— (s) Ni ddarfu i Ddŷnion ddim nes ei bod uwchlaw mil
 “ o Flynyddoedd gwedi bôd C R I S T ar y Ddaear ei gymmeryd yn eu Pennau
 “ i lunio Athrawiaeth newydd, a gosod i fynu [yr hwn a gymmer arno fôd yn]
 “ Ben yr Eglwys [y Pâb] yn lle Pennadur goruchaf, a'i wneuthur ef yn
 “ uwch na'r hôll Frenhinoedd a Thywyfegion, hŷd yn oed mewn Pethau
 “ amferol.”

Y trydydd Dangosiad, ac ûn hynod jawh hefyd, o Greulondeb ac Ang-
 hariadoldeb *Eglwys Rufain* a ymddengs ac a welir yn dra amlwg yn yr *Ordin-
 badau gwaedlyd a chreulon* a wnaeth ei Haelodau hi yn erbyn y fawl a fônt yn
 wrthwyneb iddynt, yn amrywio oddiwrthynt, neu yn anghyttuno a hwynt
 mewn unryw Opiniwn.

ORDEINIIR ym *Mwl* y Pâb *Martin*, “ fôd i bôb rhyw Ddŷnion o ba
 “ Deilyngdod, Urddas, Swydd, Grâdd neu Gyflwr bynnag y bont a ryfygant
 “ ddyfgu neu bregethu yn amgen nag y mae Sanctaidd *Eglwys Rufain* yn
 “ dala neu yn dyfgu, gael eu cospi yn y môld tostaaf, eu barnu a'u trîn fel
 “ Hereticciaid, ac megis Hereticciaid cael eu gadel i'r Gallu Bŷdol.” (t)
 Hynny yw, i gael eu llosgi, neu eu trîn yn greulon ryw ffordd arall.

Mewn Bwl arall o eiddo'r Pâb *Bonifacius IX.* a gyfeiriwyd at y Brenin
Richard II. “ Yr ym yn roddi Gorchymmyn, medd y Tâd Sanctaidd, i'n
 “ Parchedig Frodyr Arch-efgobion *Gaer-gaint* a *Ghaer-Efrog*, ar fôd iddynt
 “ fetyll i fynu yn Nerth Du w yn erbyn y Sect adwythig, enbyd, lygrol hon,
 “ (y

(s) *Rhuf.* xiii. — *1 Petr.* ii. 13, 17. (t) *Y mae'r Bwl hwn ar glawr*
yn Acts and Mounments, &c. Vol. 1. tu dalen 597.

“ (y *Lollardiaid*, †] a bod iddnt eu herlid hwynt yn ddewr yn ôl Trefn-Cy-fraith : Diwreiddio a dinystrio y sawl trwy gyngor ac yn wrthnyfig a wrth-dont dynnu yn ôl eu troed oddiwrth yr unryw *Faen-tramewydd*.” Yn yr unryw Fw’l y gosynnir gan y Brenin orchymmyn i’r Swyddwyr a’r Lly, wiawdr, &c. “ i gyflawnu yr Awdurdod a roddwyd iddynt a’i gosod ar waith gyda phôb Tofter yn erbyn y cyfryw Ddynion damnedig, ——— eu gyrru hwynt ymmaith, eu deol a’u carcharu, ac yno cyhŷd eu cadw hwynt, nes rhodder Barn gymmwys yn eu herbyn.” (u)

YNG Nghofodedigaethau yr Arch-efgob *Arundel* yn erbyn y *Lollardiaid* yr enactiir, “ Fod i bwy bynnag a argyoedder yn gyfreithlon ac a gaffer yn euog (o fod yn *Lollard*) gael ei ddatgan yn Heretic gan Ordinari y Llŷ : “ A bôd iddo o hynny allan gael ei gyfrif yn Heretic, a bôd yn rhwymedig i fyned dan Gespedigaethau Herefi a Schism a adroddir yn y Gyfraith : “ Ac yn bennaf bod o hono yn Anrhaith oldef, neu gael o’i Dda eu barnu yn Fforffed, a’u gafaelu a’u cadw gan y rhei’ny i ba rai y perthyn gwenu-thur hynny. A bôd i’r sawl a’u ffaffront, a’u derbyniont ac a’u hamddi-ffynnont gwedi y caffer hwynt yn euog ym mhôb Achosion gael eu cospi “ yn yr un môdd.” (w)

E I Wrthrychaid Archefgob *Chicheley* a roddes Orchymmyn i’r Esgobion oedd dano Ef a’r Archddiaconiaid chwilio yn ddiwyd ac ymosyn ddwy-waith yn y Flwyddyn o leiaf ym mhôb Plwyf trwy holl Dalaith *Caer-Giant* am Here-ticiaid neu *Lollardiaid* ; ac os caid nêb o’r cyfryw, efe a archodd fôd iddynt eu cospi hwynt, nid yn unig gan eu gadel hwynt i’r Llŷs Bydol, on’d trwy eu rhoddi hwynt yr un ffynyd mewn Carcharau gwaftadol neu dymmhorol.

K 2

A c

† Y rhai’n cedlynt *Ddilynwyr Wicklyff*, y rhai a enwyd felly oddiwrth y Gair Lladin.

Lolium, *Efrau*, o berwydd yr edrychid arnynt megis *Efrau* ym mysg yr *Hâd* da [*sef Eglwys Rhufain*.]

(u) *Gwêl Acts and Mounments*, Vol. I. tu dalen 464.

(w) *Ibid.* tu dalen 483. *Spelman’s Concil.* Vol. II. edit. 1694. tu dalen 652.

28 Creulonderau ac Herlidigaethau,

A c fel na bo i nêb feddwl na yw'r Gofodedigaethu hyn ond yn unig yn Ddychymmiadau ychydig o Ddŷnion eiddigus, gwynfydus, gwedi eu perchennogi gan Zêl dambaid, angherddol, Mi a ddangosaf ym-mhellach ddarfod i rai o'n Brenhinoedd gwedi ymgynnull ym Mharliament, a Phabau mewn llawn Gynghorau gadarnhau Ordinadau oeddynt tu hwnt i nêbryw ūn o'r rhai a grybwyllais eisoes am Greulondeb ac Anghariadoldeb.

“ * Y N Nheyrnasiad *Richard II.* cafodd yr Esgobion gennad gan y Llŷs
 “ i fwrw yr *Hereticciaid* yng Ngharchar, hêb fod yn rhwymedig i ofyn Cyd-
 “ synniad y Brenin, eithr mynnodd Ty y Cyffredyn alw yn ôl a diddymmu
 “ y dywededig Genhadiad; ac ni wnaethpwyd un Aêl o Barliament ar ôl yr
 “ Amser hyn ar y Cyfrif hwnnw. Eithr pan gosodwyd y peth ger bron
 “ *Harri IV.* Sêf nad oedd Carcharu yn unig ddim yn ddigon i attal Seêl y
 “ *Lollardiaid* rhag cynnyddu ac ymdannu, *Harri*, yr hwn a chwennychai
 “ ddangos Zêl ddirfawr dros Grefydd, a orchymmynodd yn gadran i'r Par-
 “ liament, a ymgynnullodd yn 1401, i wylid a chymmeryd gofal rhag cael
 “ o'r Eglwys ddiodef unrŷw Niwed o herwydd y Seêl hon; Ac er bôd y
 “ Tŷ isaf yn llwyr yn erbyn herlid y *Lollardiaid*, etto fe bafsiwyd *Aêl*, ym
 “ mha un yr enactiwyd, Na byddai i un Dŷn ryfŷgu *pregethu*, *maentuwmio*,
 “ *neu ddyfsgu yn gyhoedd nag yn ddirgel*, *neu 'scrifennu unrŷw Lyfr yn wrthwy-*
 “ *nêb i'r Ffŷdd Gatholig*, *a Tberfyniad yr Eglwys Sanctaidd.* Ac os bydd i un-
 “ rŷw Ddŷn neu Ddŷnion o ba Ryw, 'Stad neu Gyflwr hynnag y bont, wneuthur
 “ neu gynnyg gwneuthur unrŷw beth yn wrthwyneb i'r Yflattun honno, yna bod i
 “ Ordinari y Lle beri cymmeryd gafael arno a'i gadw dan Gadwraeth ddiogel, hyd
 “ oni ymddiheurai neu y prwfaei ei hunan yn ddiuog. Ac os argyocddid un Dŷn
 “ yn gyfreithlon a'i gael yn euog, yna bôd i Ordinari y Lle beri ei ddodi mewn
 “ ūn o'i Garcharau ei hunan, ac yno ei gadw cyhyd ac y tybiai ei fod yn
 “ gymmroys.

A C ymbellach, os byddai i un Dŷn gwedi cael o hono ei argyocddi o flaen Or-
 dinari y Lle, neu ei Gommissariaid, a'i gael yn euog o'r dywededig Bregethiadau
 drygionus, Athrawiaethau, &c. wrthod ymwadu a hwynt a'u dad farnu, neu, os
 byddai iddo yn ôl ei Ymwadiad ail-gwympo; yna bôd i Siryf y Sîr, &c. fôd ei
 hunan

* Gwêl Rapin's *Extracts out of Rymer's Fœdera*, Vol. II. tu da-
 len 104.

hunan yn bresennol, cyn fynyched ac y gofynnid hynny, i ymgynghori a'r dywededig Ordinari neu ei Gommissariaid wrth roddi Barn yn erbyn y dywededig Ddynion yn trofeddu felly, ——— A chweddy datcan y Farn felly, a gymmer y Dynion yn trofeddu felly, ac unrhyw rai o honynt, ac a bair eu L L O S G I yn gyhoedd yng Ngolwg a Gwydd yr holl Bobl.

Yn yr ail Flwyddyn i Harri V. gwnaethpwyd Cyfraith arall, ym mha ŵn y gorchymmynir i'r Cangellwyr, Justusiaid, &c. arferyd eu holl Boen a'u l'i-wydrwydd i ddiffodd a difetha a'u holl Allu pob mât o Herefiau ac Amryfuseddau a elwir yn gyffredyn Lollardiau, a doddi'r Gyfraith i redeg yn eu herbyn a'u cospi yn ôl fel y cyfarwyddir yn Ystattun Harri IV. Ac hefyd y byddai i bob rhyw Ddynion a argybeddid, ac a gaid yn euog o Herefi, o ba Ystâd, Cyflwr neu Râdd bynnag y baent, gwedy eu gadel gan y dywededig Ordinariaid neu Com-missariaid i'r Gallu Bydol, yn ôl Cyfreithiau'r Eglwys Sanctaidd, gael colli a fforffet o eu holl Diroedd a'u Tyddynnoedd, &c.

HEBLAW hyn yr wyf yn ei gael gwedi ei goffhau mewn rhai Awdwyr, ddarfod i'r Tywysog hwn wneuthur Lollardiaeth, [neu Ddilyn Athrawiaeth Wiclef,] i fod nid unig yn Herefi, ond yn Fradwriaeth hefyd. (x)

L

NA

(x) Polydor. Virg. Lib. 22. Histor. Angl. ——— Publice edixit [Hen. 5. Scil.] ut si uspiam deinceps reperirentur, qui eam sequerentur Sectam, patriæ hostes haberentur, quo sine omni lenitate Severius ac ocys de illis supplicium sumeretur, &c. Sef yw hynny yn Gymraeg.

Efe a rhoddas Orchymmyn ar gyhoedd (Sef Harri 5) mai os caid neb o hynny allan yn un man, a fai yn dilyn y Sect honno, bôd iddynt gael eu cyfrif yn Elynion i'w Gwlad, er mwyn cymmeryd Cosp mwy tîst a chyflym arnynt heb unrhyw fath o Laryeiddiwch.

Tho Walden de Doctrinal. Eccles. Tom. l. 2. cap. 46. ——— cum regnare cepisset Illustris Rex Henricus V. ——— Legem statui fecit, ut ubique per regnum Wiclevisia probatus, ut reus puniretur de crimine laesæ Majestatis, c&c.

Pan

30 Creulonderau ac Herlidigaethau,

N A feddylied nêb fod y cŷfryw Ordinhadau creulon a chroes i Natur ddynol gwedi bôd yn briodol i'r Wlad hon : Can's hon yw'r Athrawiaeth y mae Eglwys *Rufain* yn addef ac yn broffesu. A pheth yw hyn a ordiniwyd mewn Cyngorau llawn, yn Enw'r Eglwys gyffredynol, ac yng Ngwydd yr hôll Fyð.

Y Canon diweddaf i drydydd Cyngor *Lateran* a rêd fel hyn, ———
 “ (y) Gan fôd yr Hereticciaid a elwir Cathari, &c. gwedy myned mor gry-
 “ fion yn *Gascony*, *Albigois*, a Lleoedd eraill, a'u bôd yn maentuwmiio ac
 “ yn dysgu eu Hamryfuseddau yn gyhoeddus ; yr ym yn eu Hyfgymmuno
 “ hwynt, a'r fawl a'u ffafront, a roddont noddod iddynt neu a gymmeront
 “ eu plaid ; ac os marw a wnânt yn eu Pechodau, yr ym yn gorchymyn na
 “ chaffont Gladdedigaeth Cristianogol.

ORDEINIWYD yng Nghyngor *Tours*, “ Ei fôd yn anghyfreithlon i un
 “ Dŷn letya na groesawu nêb o'r *Albigensiaid* yn ei Dŷ, neu roddi iddynt un-
 “ ryw Noddod nag Achles ; cadw unrhyw fâth o Gymdeithas. Cyd-ymddidd-
 “ an neu Gydfasnach a hwynt, naill ai wrth brynu, gwerthu, neu'r cyffelyb.
 “ A threfnwyd ym mhellach, mai pa brŷd bynnag y caid mynegaeth ac yf-
 “ pŷsiad am denynt bôd i'r Tywyfogion a'r Pendefigion Catholig fŷnnu eu car-
 “ charu hwynt, a storffetio eu Da.” (z)

E I T H R y mae Cyngor *Verona* yn fwy llawn a phendant i'r Perwyl hwn : (a) “ Dyleu'r Eglwys arferŷd ei Hymegniadau eithaf i ddiwreiddio'r
 “ am-

Pan y dechreuodd yr ardlerebog Frenin Harri V. deyrnasu — Efe a barodd ofod Cyfraith, fôd ym mhôb man trwy'r Deyrnas or hŷn a brwfid ei fod yn Wicklyfiad gael ei gospi, megis yn euog o Fradwriaeth yn erbyn Mawrbydi y Brenin.

(y) *Gwêl Fleury Hist. Eccles. Tom. xv. tu dalen 413.*

(z) *Eod. Tom. tu dalen 130. F'runryw Berwyl gwêl Tom. xvi, tu dalen 19, 20, a 221.*

(a) *Idem, Tom. xv. tu dalen 460.*

“ amryw Heresiau a ddechreuafant gyfodi yn ein Dyddiau ni yn y rhan fwyaf
 “ o Loedd; yn enwedigol *ynawr* pan y mae yn cael ei chynnorthwyo gan
 “ yr Awdurdod Ymmerodrol. O herwydd pa ham yng Ngwydd ein hanwyl
 “ Fâb yr Ymmerawdr *Efderig*, a thrwy Gydsynniad a Chymmodlonedd ein
 “ Brodyr y Cardinaliaid, Patriarchiaid, Archefgobion, Esgobion, a llawer
 “ o Arglwyddi gwedy ymgynnull ymna ynghyd o amrafael Rannau'r Bêd,
 “ yr ym trwy'r Ordinhad hon yn condemnio pob Heresiau wrth ba Enw
 “ bynnag y gelwir hwynt, yn enwedigol *Cathari* [neu'r *Albigensiaid*]
 “ &c. Yr ym yn eu gosod hwynt ôll dan Anathema gwaftadol. ——— Ac
 “ o herwydd fôd Tofter y Ddiscyblaeth Eglwyfig yn arferol o gael ei ddiystyru
 “ gan y swal fydd anghydnabyddus a'i Grym hi: Ni a ordeiniwn, fôd i'r neb
 “ a argyodder yn amlwg ac a gaffer yn euog o'r Amrôfuseddau a rag-grôbwy-
 “ llwyd, os Gwŷr Eglwyfig gael, eu diraddio a'u difuddio, a'u gadel i'r
 “ Gallu Bydol i gael eu cospi, oni ymwadant a hwynt. Ac os Gwŷr Llŷg,
 “ hwy a draddodir ac a roddir dan Law'r Penfwyddogion Bydol oni ymwrth-
 “ odant a'u Hamrôfuseddau. Caiff hyd yn oed y cyfryw rai ac a dybier yn
 “ ddrwg am denynt ddyfod dan yr unryw Gofpedigaeth, oni allant brwfo
 “ eu Diniweidrwydd. Eithr am y sawl a ddigwyddont i ail-gwymo, gadewir
 “ hwynt i'r Gallu Bydol, heb unryw Wrandawiad ym mhellach. Yr Yf-
 “ gymmundod hwn yn erbyn yr holl Hereticciaid a adnewyddir gan bôb Ef-
 “ gob ar y Gwyliau mawr arbennig, neu pan y bo Achlysur yn ymgynnŷg;
 “ yr hyn os esgeulufa neb wneuthur, Efe a orfodogir [ddifwyddir] dros dair
 “ Blynedd oddiwrth gyflawnu unryw ran o'i Swydd Esgobol.”

Ac er mwyn cyffroi ac annog, neu yn hyttrach rhwymo'r hôll Dywyfegion,
 a rhai eraill mewn Awdurdod, i ddinystrio y sawl a welent hwy fôd yn dda
 nodi a'r Enw atcas o *Hereticciaid*; gwnaed Ordinhad ym mhedwerydd Cyngor
Lateran, trwy ba un y trefnwyd, “ Fôd i'r Awdurdodau Bydol gael eu rhy-
 “ buddio, ac os rhaid fyddai, eu cymmell trwy Farnedigaethau, i dyngu yn
 “ gyhoedd y bŷdd iddynt yrru allan o'n Hardaloedd yr hôll Hereticciaid a nod-
 “ wyd gan yr Eglwys. Ac os bŷdd i un ARGLOWYDD Tymhorol ar
 “ ôl cael o hono Rybudd, esgeuluso puro ei Arglwyddiaethau o honynt, Efe
 “ a Yfgymmunir gan yr Archefgob Prifddinasol [Metropolitan,] a'i Suffra-
 “ ganiaid: Ac os ni wna Jaw'n o'r tu fewn i Flwyddyn, rhoddir gwybod
 “ am hynny i'r Pâb, fel y gallo rhyddhau ei Ddeiliaid o'u Llw o Ufydd-dod
 “ iddo, a gosod ei Diroedd allan i gael eu gorefcyn gan y Catholicciaid.” Y

32 Creulonderau ac Herlidigaethau,

mae'r Ordinhâd hon yn diweddu gan "fygwth Difwyddo'r holl Esgobion a
"beidient arferyd eu Hegni a'u Hymroiadau eithaf i buro eu Hefgobaethau
"o Hereticciaid." (b)

N I ddygais i ger bron ymma ond Dangosiad byrr ac amherffaith o'r Ordinhâdau gwaedlyd ac annaturiol a wnaed gan *Eglwys Rufain* yn erbyn y nêb a alwant hwy yn Hereticciaid : Eithr y meant yn gyfryw, ac fydd yn Dystiolaethau alaethus a diwâd o Dymmer greulon ac herlidigol yr Eglwys honno : Canys pwy a ddichon ganfod ynddynt y Nodau lleiaf o Yspryd Cristianogol a chariadol, neu hyd yn oed y Gweddillion a'r Gwarged lleiaf o Ddynoliaeth ? Onid ynt yn seinio yn fwy tebyg i Ordinhâdau yr hên Herlidwyr Cenhedlig gynt, nag i Gyfreithiau Tywysogion a Chyngorau *Cristianogol* ?

II. OND beth yw'r *Athrawiaethau* hyn mewn Cymhariaeth i Arferion Egiwys *Rufain* ? Yr hon dros amryw Gannoedd o Flynyddoedd arferodd ar y rhai a eilw hi yn Hereticciaid ac yn Schismaticciaid, y cyfryw Ddywalderau barbariaidd, y fâth Greulonderau erchyll annynol ac y mae Natur yn brawychu wrth glywed Sôn neu feddwl am danynt, ac ni's gall pôb Creadur rhesymmol lai na dygn-gafau a ffeiddio.

A c nid rhyfedd fod eu Hymarfer hwynt mor atcas a ffaidd am Greulondeb, pan y dyfgir y fâth Athrawiaethau ac a grybwylliais ac y curir hwynt ym Mhennau Dynion gan eu Blaenoriaid ; ac yn fwy enwedigol gan y gorchymynir i'r Catholicciaid mewn rhai o'u *Cyngorau*, i ddiwreiddio Hereticciaid trwy *Dân a Chleddyf*, megis y dymunant gael eu hystyried a'u cyfrif yn wir Gristiannogion. (c)

O's dymma Arwydd *gwir* Gristnogaeth, y mae yn rhaid i ni addef yn ddioed, nad oes gan nêb well Hawl a Thitl iddi nag *Eglwys Rufain*. Canys bu ei Aaelodau hi yn wastad yn barod afrifed i ladd a mwrrddro, gwenwyno a llofruddio, ac i arferyd yr holl Rywiau creulon o Farwolaeth a'u gosod a
bur

(b) *Gwêl Fleury Hist. Eccles. Tom. xvi. tu dalen 363, a 365.*

(c) *Sicut reputari cupiunt & haberi fideles. Gwêl y 3dd. a'r 4dd. Cyngor Lateran.*

ar y sawl a ddamweinïont mewn un Ffordd i ddywedyd yn erbyn eu Hathrawiaethau a frefymmol, neu wrthsefyll eu Gweithredoedd drygionus. Cymmaint ac yw Caredigrwydd ac Hir-ymaros tuag at eu gilydd yn Arwydd gwanol gwîr Griftnogaeth, cymmaint a hynny y mae Creulondeb yn Nôd a Character y Grefydd Babaid. Nid oes i'r Pentwrr anferth o Athrawiaethau direfwm ac anghyson fydd yn cyfanfoddi'r Adeiladaeth a fluniaedd hon, ddim gwêll Sylfeini i sefyll arnynt na Choel-grefydd ac Anwybodaeth; megis y cynhaliwyd o hŷd yn benna' â Lladfa annhrugarog llawer mil o Ddŷnion gwirion, diniwed.

Ni ddichon nêb feddwl, heb Echrŷd, am yr amryw Boenedigaethau ac Arteithiau awchlym a phoenfawr jawn a arferwyd gan y *Rhufeinyddion* i dannu ar lêd a maentumio eu Hathrawiaethau gwarthus, gwrthun, direfwm; nag ystŷried, heb fraw a syndod, faint o Waed a dywallldwyd yng Nghwerŷl y Pâb, neu ar ei Annogaeth. (d) Yr hôll Fŷd Cristnogol a fu weithiau yn Fflam ac yn Ffagl, a darfu i'r hwn a gymmer arno ei fod yn *Ficar Crist*, yn llê ei ddi-fodd, ei wneuthur ê ei Orchwŷl yn unig i'w wasgaru a'i angwanegu.

EITHR i ddyfod at Bethau neillduol. Gan mai'r *Waldensiaid* (e) oedd y rhai cyntaf a safafant yn erbyn Amryfuseddau a Llygredigaethau Pabaid, hwy hefyd oeddynt y rhai cyntaf a gawfant deimlo Effeithiau Digllonedd a Chreulonder

M

(d) Fe dywallldwyd mwy o Waed yng Nghwerylon Eglwys Rufain, nag a dywallldwyd erioed yn hôll Ryfeloedd Rhufain Genbedlig, ie er pe bacch yn bwrw i mewn i'r Cyfrif y Lladfaiau dan yr Herlidigaethau Paganaid, medd Esgob Chandler yn ei Bregeth ar y pummed o Dachwedd.

(e) Hwyl a enwyd felly oddiwrth Petr Waldo, Marfandwr o Lions, yr hwn ynghylch y Flwyddyn 1160, gwedi ei gynnryfu yn ddirfawr wrth weled Angau difyfed Dŷn oedd Ef yn ei Gyfeillach, a roddes ei frŷd o hynny allan ar ymosod i wneuthur Gweithredoedd o Gariad ac Elusen, ac i astudio'r Ysgrythurau sanctaidd; a bu iddo, wrth eu dyfal ddarllain, ddatcuddio a chanfod prwy mor gau a chyfeiliornus oedd amryw o'r Athrawiaethau a dderbyniid yn Eglwys Rufain, a leied o Sail oedd iddynt yn yr Ysgrythurau cyffegrân; ac o herwydd hynny y gwrthododd ac y gwrthasfodd hwynt. Ei Ddilynwyr a elwid (beblaw Waldensiaid) y Tlodion o Lions, Albigeniaid, Catharini, Patarini, Infabbattati, &c,

Ionder *Gorsedd* anymbilgar, ddidrugaredd *Rhufain*. Ni adawodd y Pabau un Garreg heb ei throi idd eu gortrech a'u difethu yn eu Dechreuad cyntaf; megis pan yn y Flwyddyn 1178, nemmor ar ôl eu Cyfodiad cyntaf, y cafodd Lliaws mawr o honynt, yn Wrrywod ac yn Fenywod, eu herlid gan Swyddwyr y Pab a'u condemnio yn lle Hereticciaid; a rhai o honynt a ffangellwyd, rhai a yrrwyd ar encil o'u Gwlad, ac eraill a gymellwyd i ymwadu ac ymwrthod a'r Opiniwnau oeddynt yn dda'l yn wrthwyneb i Eglwys *Rufain*. (f)

YN y Flwyddyn 1198, *Terric* un o Flaenoriaid y *Waldensiaid* a losgwyd yn agos i *Nevers*; a Gwerin fawr o honynt a ysgymmunwyd ac a roddwyd dan law y Swyddogion Bydol. (g) Gosodwyd llaweroedd mewn Heiyrn yn *Orvieto*; rhai a ffreyllwyd neu a chwippiwyd yn gyhoeddus, eraill a ddeolwyd neu a yrrwyd o'u Gwlad, &c. (h) Eu Tai a anrheithiwyd ac a dynnwyd i lawr yn *Viterbo* a Lleoedd eraill. (i) Ac yn olaf, hwy a yrrwyd allan o *Lions*, lle yr oeddynt yn lliosog ac yn aml jawn. Gwedi cael o honynt eu taflu ymma a thraw fel hyn, a'u gyrru o Le bwygilydd, hwy a ymwasgarasant o amgylch Dehu-barthau *Ffrainge*, ac yn enwedigol yn *Dauphin* a *Phroence*.

EITHR gan fethu o'r Moddion angherddol a arferid eu gortrech a'u difetha hwynt; a chan, yn lle eu lleihau, eu bôd yn gwafanaethu yn unig i amlhau eu Rhifedi; yn gymmaint ac y gwnaeth iddynt ymdannu dros holl *Europa*: Er mwyn gan hynny eu llwyr ddiwreiddio hwynt, fe bregethwyd *Crusad* yn eu herbyn hwynt; ac ar hyn fe ymgynnullodd Pobl o bôb Rhan o *Ffrainge* hyd bum can mil o Rifedi, y rhai a wnaethant Anrhaith a Difrod ofnadwy a'r cyfryw Greulonderau na chlybuwyb erioed am eu bâth: Yn gymmaint ac mai pan yn-nillwyd *Beziars*, ei holl Drigolion a lwyr ddinystriwyd cymmain ūn, a dim llai na *saith mil*, y rhai a ffoisfent am Noddfa i Eglwys Sts. *Mair Magdalen*, a laddwyd yn annhrugarog a'r Cleddyf. (k)

YNG NGHASTRES y gwnaethpwyd Darn o Greulondeb anfad ac erchyll jawn gan *Simon de Montfort* Pen y *Groesiaid*. Pan y dugpwyd dau Heretic ger ei
forn

(f) Roger de Hovedon. (g) Fleury *Hist. Eccles. Tom. xvi. tu dalen 16.*

(h) *Ibid. tu dalen 52, 54.* (i) *Eod. Tom. tu dalen 221.*

(k) Fleury *Tom. xvi. tu dalen 239.*

fron ef, efe a'u condemniodd hwynt ill dau i'r Fflammau, er cynnyg o ūn o honynt ymwrthod a'i Amryfuseddau. Rheswm y Jarll oedd hyn; os ydyw y Dŷn hyn yn wîr ddifrif, fe bura y Tân ef o'i Bechodau a bassiodd: Ac os rhagrithio yn unig y mae, efe a dderbyn gyfiawn Gospedigaeth ei Dwyll. (l)

AR ôl ynnill Castell *Minerbe*, fe losgwyd uwchlaw *cant a deugain* o Ddŷnion mewn môdd anguriol a chreulon jawn. (m) Ac yn *Casser* a *Mauriac* fe gymmerth y Pererinion yr Hereticciaid ac a'u traddodasant i'r Fflammau gyda llawer jawn o *Hyfrydwch* a *Boddlonrwydd*, megis y tyftia Historwyr yr Amseroedd hynny. (n) Y sawl a gymmerasant arnynt hyfforddi, lluniaethu a goruchwilled y Rhyfel hwn, a yrrwyd rhagddynt yn wysg eu pennau gan y fâth Zêl ddali a chynddeiriog, fel y byddent yn *ddiflin* ac yn *anniffygiol*, a *braidd* y cynnwysent iddynt eu hunain unrhyw amser i *Gysgu*, neu *gymmaint* a *diwallu Angenrheidiau Natur*. (o) Er bôd y Rhyfel hwn yn llwyr anghyttunol a Chyfiawnder, etto yr oedd amryw Breladiaid a llaw ynddo, (p) y rhai er mwyn gosod gwêll gwyneb ar y matter anghyfiawn hwn, a fuont mor hyderus a rhyfygus a rhoddi iddo y Titl tēg o *Achos yr ARGLWYDD*, ac i alw eu gwaith yn lladd llawer mil o Ddŷnion gwirion, diniwed, yn wneuthur Gwafanaeth i *JESU GRIST*.

MOR llwyr-gwbl oedd y Bŷd gwedy eu perchennogi gan yr Ynfydrwydd crefyddol hwn, fel y darfu hyd yn oed i'r Tywysog *Lewis* gynnull Bŷddin liofog o Filwyr, a chychwyn a myned ei hunan yn berfonol yn eu herbyn hwynt. (q) Ac fe syrthiodd amryw o Ddŷnion yn y Rhyfel hwn yn Aberth i Goelgrefydd a Chreulonder y Pâb: Niferoedd mawr a laddwyd o'r ddwy Ystlys yn y Cweryl anghyfiawn hwn; (r) fel y dywedir i uwchlaw *dwy fil ar hugain* gael eu difetha

M 2

yng

(l) *Ibid.* tu dalen 241. (m) *Id.* tu dalen 264. (n) *Id.* tu dalen 273, a 340. a *Discours.* tu dalen 42, (o) *Id.* tu dalen 300.

(p) *Archegobion* Roan, Reims, Lions, Vienna, &c. Ac *Esgobion* Orleans, Auxerre, Caracassonne, Bourges, Clermont, Chartres, Beauvais, Laon, Toul, Albi, &c.

Gwêl Fleury, ubi supra, tu dalen 275, 300, 320, 339, 413, &c.

(q) Fleury, ubi supra, tu dalen 320. (r) *Perspicue constare videtur bellum, injuste fuisse susceptum*, mêdd Matt. Paris, t. d. 282.

yngwarchae *Avignon*, trwy Newin, (s) a haint y Nodau, a ffyrdd angherddol eraill.

DRACHEFN, yn y Flwyddyn 1234, Llu o'r *Albigensiaid* a lwy'r ddifethwyd yn agos i'r *Hyspaen*, fel na ddiangodd gymmaint ag un o honynt. † Yr unfunyd yn *Germani Nifer anfeidrol* o honynt a laddwyd. *

EITHR y Weithred fwya' ffaidd ac atcas oedd honno a wnaethpwyd ym *Montheme* yn *Champagne*: Pan yng Ngwydd Brenin *Navarr*, y Barwnaid, Archefgob *Reims*, dau ar bumtheg o Esgobion, ac ynghylch *can mil* o Ddynion eraill oedd yn bresennol i edrych arnynt, y câs *cant a phedwar ugain a thri* o Hereticiaid [hynny yw, *Waldensiaid*] eu llosgi yn gyhoeddus; yr hyn, yn Nhŷb *Alberic*, Hystoriydd o'r Amferoedd hynny, oedd yn *Aberth cymmeradwy gan DDUW*. (t)

LLAWEROEDD hefyd a ddinystriwyd ynghlŷch yr Amfer hwnnw yn *Flanders heb unryw Drugaredd*, ar Gyhuddiad un *Robert*; yr hwn a barodd i ddim llai na *dêg a deugain* o honynt, o'r ddau Ryw, i gael naill ai eu llosgi neu eu claddu yn fyw, o'r tu fewn i Yspaid *daŭ* neu *dri* mîs: A'r hwn, megis y mae yr Hystoriawyr Pabaidd eu hunain yn addef, nid arbedodd na'r rhai diniwed, na'r euog. (u)

YR Herlidigaethau yn eu herbyn hwynt a oedwyd ac a adawyd heibio dros ryw faint o amfer, tra yr oedd y Catholicciaid a'u Dwylo yn llawn gwaith yn y Teithiau ynfŷd hynny i ryfela yn y Dwyrain a elwid *Crusâdau*. Ond yn y Flwyddyn 1375, fe ddechreuodd Tân Herlidigaeth ennynnu a ffaglu eilwaith; ac fe gymmerwyd i fynu y fâth Niferoedd anferth o'r *Waldensiaid* gan y *Rhu-feinyddion*

(s) *Deficientibus alimentis periit hominum innumera multitudo. Matt. Paris, t. d. 281.*

† *Nec unus eorum evasit. Matt. Paris, p. 333.*

* *Peremptus est numerus infinitus. Idem ibid.*

(t) *Fleury, Tom. xvii. tu dalen 265. (u) Idem & eodem Tom. tu dalen 266. a Matt. Paris, tu dalen 362, a 407.*

feinyddion yn Dauphin a Savoy, fel y gorfu arnynt adeiladu Carcharau newydd mewn amryw Fannau ; a chodi ar yr un prŷd bedair mil o Fflorynnau Aur tuag at eu Cynhaliaeth yn Nhaleithiau Arles, Aix, Embrun, Vienne, a Tarantaise, ac wyth cant o Fflorynnau gwedi 'n bôb Blwyddyn. (w)

Y R aml Herlidigaethau hyn a gyfodwyd yn erbyn y *Waldensiaid* a ddugasant yr *Incuiffion* i'r Bŷd, hynny yw, yr Orfedd fwya' gwaedlyd a chreulon ar a fe-fydlwyd neu a osodwyd i fynu erioed dan Haul. Y mae Tŷb yn unig, neu'r gair lleiaf a fo, yn ôl eu meddwl hwynt, yn sawru o Herefi, yn ddigon i ddwyn Dŷn dan Farn a Chospedigaeth ei Barnwyr annhrugarog ac anymbilgar. Y mae 'r Dŷn a fônt hwy yn dybied yn euog yn gorfod sefŷll ger eu bron a chyhuddo ei hunan, ac, oni wna hyn wrth eu bôdd, fe 'i cauir i fynu ac a'i cedwir trwy gydol ei Fywyd mewn Carchar cyfyng, tywyll, echrydus dan y Ddaear, lle ni chennadir iddo gymmaint ac achwyn oblegid ei Anffodiau a'i Gystuddiau anoddefadwy : Ac ni all dim ei ryddhau ef, ond Angau ; a hwnnw yn rhy fynŷch yr un mwya' poenus a gofidus, sef cael ei *losgi* : Neu os cyferfŷdd a rhŷddhâd o'r Daear-dy erchŷll hwn, etto y mae hŷd yn oed *tyner Drugareddau y Dynion drygionus* hyn mor greulon, fel y mae y rhŷddhâd y maent yn roddi o'r lle erchŷll hwn yn waeth nag Angau ei hunan, gan nad ynt ond ei symmud oddi ymma i'r Rhwyfllongau i gael ei gaethiwo yno a'i rhwymo wrth y Rhwyfau tra fo byw neu ryw beth cyffelyb. *

Y R Orfedd uffernol hon, yn fyrr i chwi, yw Cywilŷdd a Gwarthrudd, ni ddywedaf Cristnogaeth, [gan na ddichon fôd gan y nêb ŷydd a llaw ynddi unr-ryw hawl na Thitl i'r Enw gogoneddus hwnnw, yr hwn ŷydd yn cynnwys ynddo Addfwynder, Ewyllŷs da a Chariad] eithr hŷd yn oed i Natur ddynol. Canys y mae 'n rhaid fod y fawl a allant wneuthur y cyfryw Greulonderau barbariaidd gwedy ymddiofsg yn llwyr o honi, a dirywio yn Fleiddiaid ffŷrnig, rheipus a gwaedlyd.

P E bawn yn crybwyll am yr hôll Greulonderau a ddarfu i'r Pabau gyffrci ac annog, y llaweroedd o filoedd a waedodd yn eu Hamrafaelon a'u Cwerŷlon, fe

N ddy-

(w) Fleury Hist. Eccl. Tom. xx. tu dalen 254.

* Gwêl Dellon's History of the Inquisition at Goa.

38 Creulonderau ac Herlidigaethau,

ddygai hyn fi ym mhêll tu hwnt i'm Hamcan prelenol a'r Hÿd wyf ar fedr of-
od i'r Traethawd burr hwn.

MI a safaf gan hynny yn neillduol ar Ddiodefiad au dau WR, y rhai oedden
Efsamlau galarus a thosturus jawm o Greulonderau a Gorthrymmiadau Pabaidd,
Joan Hus wyf i yn feddwl, a'i Ddiscybl *Jerom o Prâg*. Fe wyddys yn dda ddi-
gon nad oedd eu Beiau hwynt yn ddim arall ond iddynt ymosod yn erbyn A-
thrawiaethau disynwyr ac Arferion ffaidd Eglwys *Rufain*; a phe bu'fai'r Pethau
hyn oeddid yn gymmerŷd yn lle Beiau mewn gwirionedd mor enbÿd a dinystriol
ac y mynegid ac y gosodid ar lêd eu bôd, etto nid oeddynt er hynny i gÿd yn
haeddu y fath ddirfawr Jawm ac oedd Bywydau y Dynion hyn a gyfrifid yn Dro-
feddwyr. Ond gall ymddangos yn amlwg greuloned oedd y Triniaith a gawfant
oddiwrth y Pethau hyn fÿdd yn canlyn.

JOAN HUS gan hynny nid yn unig a ysgÿmmunwyd am lynu wrth Athraw-
iaeth *Wiclef*, ond gorsu arno heŷd o herwydd Malais ei Erlidwyr a'i Elynion
ffoi allan o Brîf-ysgol *Prâg*, y Lle oedd efe yn drigiannol ynddo. Gwedy cael o
hono ei ddÿfynnu neu ei wysio i ymddangos ger bron Cyngor *Constans*, ac ym-
ddiheuro neu buro ei hunan o'r Cyhuddiad a ddygid yn ei erbyn o Hereŷ; efe
a ammheuodd dros ryw faint o Amŷer, pa un a fyddai yn gymmwys, neu yn
ddiberigl, iddo anturio ei Fywÿd i Ddwylo ei Elynion. Eithr yr Ymmerawdr
Sigismund a'i tynnodd o'i Ofn, trwy ei gymmerŷd ef dan ei Nodded, a chaniatt-
au iddo *Hebryngiad diogel*, i ba-ûn y cydsynniodd y Pâb, gan sicchrau i *Hus* na
chai ddim cam ac na chynnygid unrŷw Drawfedd iddo tra yr arŷaoi yng *Nghonŷt-*
ans. Eithr gwelwch Fradwriaeth ac Anffÿddlondeb ei Wrthwynebwyr ysgeler!
Yn wrthwyneb i'r Addewid a wnaed iddo, Efe a wthiwyd i Dŵll tywyll, cyf-
yng, drewlÿd dan y Ddaear, yr hwn a fu debyg i fyrrhau ei Ddÿddiau; ac o'r
diwedd a gondemniwyd i'r Fflammau i'w losgi, gÿda Chymmodlonedd yr unrÿw
Ymmerawdr a roisai ei Air o'r blaen na chai ei ffino na'i darllodi mewn un ffordd
Fel y gallent roddi rhÿw rîth o Atteb am y Drÿll aruthr hyn o Anghÿfiawnder,
ê ordeiniwyd yn y Cyngor hwn, *Nad yw Ffydd ddim i'w chadw a Hereticciaid*;
yr hyn fÿdd yn fâth Dorriad ar yr Ymddiried a'r Hyder fÿdd gan Ddÿnion idd eu
gilydd, yr Amddiffÿnfeÿdd mawrion hynny i Gyfeillach ddynol, fel na all'fai un
Pagan diragfarn bÿth fôd yn euog o hono.

ARFERWYD Creulondeb anifailiaidd mewn amryw ffÿrdd with ei gondemnio.
Tra yr oedd ar ei Dreial ni oddeŷai ei Elÿnion iddo gymmaint a llefaru er am-
ddiffyn

ddiffyn ei hunan: Croen Coryn ei Ben ef a dorrwyd ymmaith a Gwellaif, cyn ei Ddihenyddu: A gosodasant ar ei Ben Ef Goron o Bapir gwedi ei baentio a Chythraulaid; ac wedi iddynt ei gwisgo ar ei Ben, hwy a adroddasant y Geiriau hynod hyn, *Ynawr ni a roddwn dy Gorph i'r Fflammau, ac a ddanfonwn dy Enaid i Ddia'wl.*

Ei Ddiscybl *Jerom o Prâg* ychydig ar ôl hynny a losgwyd yn annhrugarog gan yr unrŷw Gyngor, ac am yr unrŷw Achosion, a chŷda'r unrŷw Amgŷlchiadau gan mwyaf.

Y mae Ammynedd a Dianwadalwch hynod y ddau Ferthŷr wynfydedig hyn, a'r môdd hŷ, eon a digrŷd ym mha un y gofynnent waetha' eu Gwrthwynebwyr o ran eu cyhuddo o unrŷw Fai, yn Dystiolaethau sefydlog ac amlwg o'u Diniweidrwydd a'u Purdeb. Yr oedd Ymddugiad addfwyn *Hŷs* yn enwedigol tra yr oedd yn sefyll ger bron yn cael ei gyhuddo a'i gondemnio, ac yn enwedig ei waith yn gweddio (yn ôl Esampl ei Feistr nefol) dros ei Elŷnion, yn fâth Ddangosiadau o Dymmer gwŷr Gristianogol a chariadol, ac a all'fai doddi ei Leiddiaid a'i Farnwyr i Dosturi, pe bu'fai ynddynt y Gweddillion lleiaf o Diriondeb ac Hynawfedd dynol.

EITHR pwy raid i mi sefyll ar yr Esamplau pellennig hyn o'r Creulondeb a arferwyd gan Eglwys *Rufain*, pan y dichon ein Cenedl ni ein hunain ein ffwrneisio ni a gormodd o Esampla o honi.

LLAWEROEDD jaw'n a losgwyd ac a gigŷddiwyd yn annhrugarog yn y Teŷrnafoedd hyn o amser y Brenin *Harri IV.* [pan y gwnaed yr Ystattun waedlŷd *de Heerretico cumburendo*, hynny yw, *ynghylch llosgi Heretic*] hŷd ddiwedd Teŷrnasiad y Frenhines *Mari*. Cyn gŷnted ac yr aethai'r Ordinhâd greulon honno yn Gŷfraith, hi a arferwyd yn ebrwydd ac a'i cyflawnwyd ar un *William Sautre*, yr hwn a roddwyd i'r Fflammau am lynu wrth Athrawiaeth *Wiclef*. Ac yn llyn trwy Deyrnasiad y Brenhinoedd canlŷnol ê wnaethpwyd y cyfryw Greulonderau aruthr ac fŷdd raid beri i bawb a'u hystŷriont lwyr ffeiddio y Gre-fŷdd waedlŷd annynol honno a ddichon cyn belled ddifwyno a llygru Anian ddynol, a gwneuthur y Rhinweddau hawddgar hynny o Diriondeb, Cariad ac Ewŷllŷs da tuag at ein gŷydd, y rhai fŷdd gwedi eu plannu ynnom, ddirywio i Ffyrnigrwydd, Creulondeb a Chynddeiriogrwydd.

40 Creulonderau ac Herlidigaethau.

Ni's gallai'r urddafol Arglwydd *Cobham* ei hunan, er ei fod yn uchel mewn Ffafor gyda'r Brenin *Harri V.* ddim bod yn ddigon diogel rhag Malais diorphwys a'r mynych Ruthrau a wnaed arno gan ei Elŷnion creulon oedd yn fŷchedu am ei waed : Ond yn hytrach nag y cai fyned yn ddigosp hwy a'i cyhuddafant o'r Beiau mwyaf erchyll ac atcas. Syr *Robert Aston* a ddioddefodd yn yr unryw Achos, a chan gael ei gyfrif yn euog o'r unryw Feiau ac a fwriwyd ar y Pendefig o'r blaen ; ac un ar bumtheg ar hugnin o Ddŷnion anghwaneg a ddihenyddwyd ac a losgwyd ynghyd, ynghŷlch yr amser hwnnw, ar gyfrif Crefydd.

TRA parhaodd Teyrnasiad byrr, * ond gwaedlyd y Frenhines *Mari I.* : e losgwyd ac a fwrddrwyd mewn môdd creulon anguriol dim llai na *phump* o Esgobion, *ûn ar hûgain* o Wyr Eglwysig, ac o bôb mâth o Wyr a Gwagedd, *dau cant a thriugain a dau ar bumtheg*, † am wrthod derbyn Amryfuseddau a Llygredigaethau ffaidd Eglwys *Rufain*. Ac ym mhlith y lleill, Archefgob *Cranmer*, yr Esgobion *Hooper*, *Ridley*, a *Latimer* ; Gwyr o Fucheddau Sanctaidd a difeius ; y rhai nid oeddynt euog o unryw Feiau eraill ond eu bod hwy yn berchen ar fwy o *Ddoethineb* a *Dysgeidiaeth* na'r lleill o Ddŷnion coelgrefyddol ac anwybodus yr Oes honno ; a'r rhai, yn hôll Helynt eu Gweithredoedd, a ddangosafant eu bôd yn golygu yn wastadol ar y *Gwirionedd*, ac yn glynu yn dynn wrtho, a'u bôd o'r *Uniondeb* mwya' dihalog a diragrith. Eithr nid rhaid i mi adrodd ymma yn helaeth y Creulonderau erchyll hyn, gan fy môd yn meddwl, fod yn rhaid fôd pôb ûn o'm Darllenyddion, fydd gantho y Wybodaeth leiaf o Histori *Lloegr*, yn gydnabyddus a hwynt.

Ni ellir dywedyd, i goluro y Dihenyddau erchyll, echryflon hyn, “ eu “ gwneuthur yn amferoedd Tywyllwch ac Anwybodaeth, ac am hynny eu “ bôd, ar y cyfrif hwnnw, mewn rhyw fefur iw hescufodi.

CANYS bôd yr unryw Yspryd creulon *hyd yn oed ynawr* yn rheoli yn yr Eglwys honno, a ymddengys ond yn rhy amlwg oddiwth y Brâd oddid ar fedr

* *Hynny yw, O'r Ffloyddyn 1553, hyd 1558. (5 Mlynedd.)*

† *E ddywed Esgob Grindal, i wyth cant gael eu doddi i Farwolaeth mewn dwy Flywedd. Gwêl Echard's Hist. of England.*

fedr gyflawnu ar *pumped* o *Dachwedd*, 1605, pan yr oeddent ar fedr chwythu'r Brenin, y Brenhinol Eppil, ar holl Arglwyddi a'r Marchogion ym Mharilament i Entrych Awyr a *Phowdr-gwn*, ac hefyd oddiwrth y Lladdfa anguriol yn yr Jwerddon, (x) oddiwrth yr Herildigaethau creulon a ddioddetodd y *Protestanniaid* yn *Efrainge*, er pan y galwyd yn ôl ac y diddymwyd Ordinhâd *Nantes*, ac oddiwrth y Dihenydd anghyfiawn a wnaed yn ddiweddar yn *Thorn*.

NID rhaid i mi dreulio llawer o Amser i brwfo fôd y cyfryw Weithredoedd gwuedlyd a chreulon yn wrthwynebol i Dymmer ac Amcan y Grefydd Griftianogol. Pwy bynnag a rydd iddo'i hunan y trwbl i gymmharu Pen *cyntaf* y Traethawd hwn a'r *ail*, a gaiff weled fod Athrawiaethau ac Egwyddorion yr Efengyl, a Thymmer herlidigol a chreulon Eglwys *Rufain*, mor wrthwynebol a chroes idd eu gilydd ac yw Goleuni a Thywyllwch.

EITHR. pe bu'fai ein Jachawdwr bendigedig a'i Apostolion yn tybied y Ffordd hon o ddwyn Dynion drwodd i Grêd o'r Grefydd Grift'nogol yn fwya' cymmwys ac effeithiol, neu ye bu'fai yn ddiau yn addas i Natur Dŷn, neu yn gyttunol ag Ysryd y Grefydd a ddysgent, pa ham na ddarfu iddynt ei harferyd a gwneuthur deunydd o hnoi? Etto nid ŷm ni yn cael wneuthur o honynt erioed unrhyw beth tebyg i hynny. Megis y rhagddywedwyd am y *Messiah*, y byddai yn *Dywyfog Tangnefedd*, darfu i GRIST ddeclario ei hunan yn amlwg ei fod yn gyfryw yn holl Gwrf ei Weithredoedd. Canys esfe a warafunai yn wastad ac a ddangosai ei hunan yn anfoddlon i bôb ffyrdd creulon ac angerddol; gallysai orchymmyn i ddeuddeg Llêng o Angelion ddysfod i lawr o'r Nêf, a pheri i ddynion dderbyn ei Efengyl; ond esfe a ddewisodd eu hynnill hwynt drwodd i grêd o honi trwy Diriondeb ac Hynawfedd.

YR unrhyw Ffordd a Threfn a ganlynwyd gan ei Ddiscyblion *cyntaf* a'i Apostolion. Y Cwrf a gymmerent yn dwyn Dynion drwodd i'r Grefydd Griftnogol, oedd nid trwy arferyd Offer idd eu poeni a'u harteithio, nid trwy lotgi, llâdd a llofruddio, ond trwy wneuthur deunydd o Resymmau cryfion ac argoedol, trwy *Eglurbâd* yr *Ysryd*, a thrwy Wyrthiau a Gweithredoedd rhyfeddol.

O

GALLYSAI

(x) Ym mha un y lladdwyd uwchlaw 100,000 o *Protestanniaid*.

GALLYSAI y Gallu a pha ũn yr oedd y Discyblyon gwynfydedig hynb eiddo CRIST gwedi eu cynnysgaeddu, gael ei ofod allan a'i arferyd ganddynt er Gwradwŷdd a Dinŷter y nêb a safent yn eu herbŷn a'u Gwrthwynebwyr; ac etto ni chynnygasant hwy erioed ac ni cheisiasant wneuhur unry w beth o'r fâth hynny: Yr *Awdurdod* hwnnw, megs y mynegent hwy, a roddwyd iddynt *er Adeilad, ac nid er Dinŷtr.* Cyn belled oeddynt hwy oddiwrth wrthsefyll eu Gelynion, neu daranu allan Felldithion ac Anathemau yn eu herbŷn, fel yr *aethant allan o Olwg y Cyngor* Juddewaidd, yn *llawen am eu cyfrif* hwynt yn *deilwng i ddioddef Ammarch o Achos Enw CRIST.* (y) Ac yn wir nid rhaid i'r Gwirionedd wrth y cyfryw Gelfyddydau a Dichellion gwael ac yw Trais a Chymmhelliad, i orchymmyn ei hunan i Grêd a Chymmeradwyad Dynol ryw; gellir yn gyfiawn gyfrif nad yw peth ond Twyll a Siommedigaeth, pan y bo arno eisiau cael ei gynnal trwy y fâth Ffŷrdd angerddol ac yffernol ac yw Llofruddiaethau a Chreulondeb. Ni a allwn hyderu arno megis Gwirionedd diwâd, na ddichon Athrawiaeth neu Grefŷdd fôd gwedi disgyn oddi uchod, os bŷdd Gwynfydu; Cynfigen a Chynnen, Malais a Dial yn ei chŷd-yanlyn, ond y mae yn rhaid i ni ddywedyd ei bod yn *ddaearyl, anianol, a chythreulig.* Canys y mae y *Doethineb* sydd oddi uchod yn *bŷr ac yn beddychol, y foneddigaidd ac yn hawdd ei thrîn, yn llawn Trugaredd a Thosturi.* (z)

Ni ddylai Gwâs yr ARGLWYDD, yn ôl St Paul, * ymryson; ond bôd yn dirion wrth bawb, yn *ddioddefgar, mewn addfwynder yn dysgu y rhai gwrthwynebus.* Weithian, gan fôd *Eglwys Rufain* yn cymmerŷd Cwrsf fŷdd gwbl wrthwyneb, gan, yn llê dysgu *mewn addfwynder y rhai fŷdd yn wrthwynebus* iddi, neu hŷd yn oed a ymadawont ond yn llonydd oddiwrth ei Hathrawiaeth, ei bôl yn gwneuthur dim ac allo hi idd eu cospi, eu poeni a'u cystuddio hwynt a'r Arteithiau a'r Poenau tostaŷ a mwya, awchlym; wrth ei gwaith yn gwneuthur mor wrthwyneb i Esampl a Gorchymmynion CRIST, y gallwn farnu yn gyfiawn, nad oes iddi y Sail na'r rhith lleiaf o reswm am ei gwaith yn galw ei hunan, megis y gwna, yr *unig Eglwys Grifnogol* wir ac uniongrêd yn y Byd.

III. Y Defnyddion o Addysg mwya' naturiol a allwn dynnu oddiwrth yr hyn a ddywedpwyd, yw oddiwrth hynny ddyfsgu gochelyd yr unryw Egwyddorion

ac

(y) *Aetan* v. 41. (z) *Jago* iii. 17. * 2 *Tim.* ii. 24.

ac Arferion peryglus ac a fûm i yn roddi hanes am denynt ac yn ddarlunio yn y Traethawd hwn. Ac er mwyn i ni wneuthur hynny, i. I yrru ymmaith a diwreiddio allan o'n Meddyliau *Lefain Malais*, yr Athrawiaethau creulon ac herlidigol hynny y rhai a barasant gymmaint o Dywallt gwaed yn y Bŷd Crist'nogol; y rhai a wnânt Ddŷnion, yn lle bôd yn Greaduriaid cyfeillgar, yn Deigraid a Bwystfilod Ysglyfaeth; yn lle bôd yn Gynnorthwy ac yn Gŷffur, yn Ddŷchryn ac yn Bla i'w gilydd: - Ac i wisgo am danom Ysprŷd Addfwynder a Hir-ymaros, Tiriondeb a Thrugaredd.

YN AIL, Ni a ddylem oddiyno ddyfgu gosod jawm fri ar y Grefydd Ddiwygiedig a Phrotestannaidd yn gyffredynol, ac ar ein Heglwys ni yn neillduol; yr hon fydd yn gwrthod ac yn gwahardd pŵb Ffŷrdd a Moddion creulon ac herlidigol, ac yn ein dyfgu ni i ddynwared a bôd yn gyffelyb i Dduw yn y Priodoliaethau caredig hynny o'i eiddo Ff, ei Ddaioni, ei Gariad a'i Drugaredd; yr hon, mewn gair, fydd bŷr ac heddychol, tirion ac hawdd ei thrîn.

Ac fel yr ymddangoso afresymmoled ac anghyfiawned iddynt eu hunain yn gyftal ac i eraill, raid i'r rhai hynny gael eu cyfrif, y rhai yn ein plith fydd yn *anwaftad* ac yn chwannog i newid; a'r rhai, er mwyn gosod ar yr Orfeddfainge *Bretender Pabaidd* a fyddent foddlon i aberthu y cwbl a ddylei gael ei gyfrif yn fwya' cyflegwr ac anwyl, ein *Crefydd* a'n *Breniniau* wyf i yn feddwl, moeswech i ni ystyried Cŷflwr cystuddiol a galarus y Cenhedloedd anhappus hynny, fydd yn griddfan dan Iau Caethiwed Pabaidd. Iau mor anoddefol, fel mai peth aruthr yw i feddwl, pa fôdd y gallai unrhyw Ddynion, mwy o lawer unrhyw Gymdeithas o Ddŷnion, ymostwng iddi.

P W Y Annogaeth i Ddiwydrwydd all fôd mewn Gwlad, lle nid oes gan Bobl ddim ar eu helw a allant yn briodol alw eu heiddo eu hunain? Lle y maent bôb moment mewn perygl o golli yr hyn a ynnillasant trwy Chwŷs eu Talcen, heb feiddio gymmaint a grwnach am hynny. Pa Anwybodaeth o bôb peth fydd dduwiol a Sanctaidd, ac yn enwedigol o Ddyledswydd Dyn, fydd raid teyrnasu mewn Gwledydd lle y mae Allwedd Gwybodaeth, sef yr Ysgrythurau oysfegrlân, yn cael eu cadw dan gŷdd a than gŷl; lle y gwaherddir i Ddynion dan Gospedigaethau tòst, naill ai eu darllain, neu gymmaint a bôd a hwynt yn eu Tai? Gan fod gennym ni y Rhydd-did i dyfgu ein Dyledswydd allan o'r Ffynhonnau hynny o wir Wybodaeth a Doethineb, gadewch i ni edrych arno megis

ein Rhagorfraint mwyaf a'r hwn ni fynnem er dim gael ei dorri neu ei ddwyn oddiarnom, ac na fydded i in ddioddef mewn un môdd i'n hunain gael byth ein difuddio o hono.

A oes rhai Dynion yn ein plith yn achwyn oblegid y Trethi esmwyth a hawdd a ofodir arnynt, ac yn eu galw hwynt yn anghymmedrol ac yn orthrwm? Bydded iddynt ond troi eu Golygon ar rai o'r Cenhedloedd cymmydogol i ni, a dal sylw pa wêdd y maent yn syrthio yn Ysglyfaeth i Goel-grefydd a Thrachwant eu Mheistri celyd, * a hwy a ganfyddant yn gyflym afresymmoled yw eu Hachwynion hwynt. Ie, bydded iddynt ond bwrw golwg yn ôl ac ystyried y Cyflwr oedd y Wlâd hon ynddo ond o'r tu fewn i ychydig Gannoedd o Flyn-yddoedd, a hwy a ddeallant yn hawdd ddedwydded yw ein Cyfnewidiad. I'r perwyl hwn moeswch i ni gymmeryd golwg o'r aml Orthrynderau, Caledi a Thaloedd dirfawr a ofodai 'r Pâb ar y Teyrnafoedd hyn, tra yr oeddnt yn arôs yn ddarostyngedig i Esgobaeth *Rufain*:

GORFU ar y Brenin *Joan* gan hynny c yn yr adserai Cennad y Pâb iddo e; Goron, dalu wyth mil o *Forcau Arian*; ac ym mhellach dyngu, y byddai iddo ef a'i Wrthrychiaid ddâl Brenhiniaeth *Lloegr*, ac Arglwyddiaeth *Jwerddon* ar y Rhent blynyddol o fil o *Forcau Arian*. Yr hyn a ofynnwyd ac a dalwyd dros amryw Flyn-yddoedd. (a)

OND

* *Gwêl Burnet's Travels*, tu dalen 142. *Llythyr III. Sub fin.* —
 “ *fe ellid tebyg fôd yr achos fôd Tuscany gwedy myned mor ddibobl, a'r rhan*
 “ *fwyaf o Dywysogaethau 'r Ital, ond yn bennaf Arglwyddiaethau 'r Pâb, y rhai*
 “ *ynt gwedy cael eu gadel yn fwy nag unrhyw ran arall o'r Ital, fe ellid tebyg,*
 “ *meddaf, fôd yr achos o hynny yn tarddu oddiwrth ddim arall ond tofter caled y*
 “ *Llywodraeth, a'r Trai mawr Sydd ar Drâd yn eu plith.* — *Etto nid hyn*
 “ *yw'r achos pennaf o fôd y Gwledydd cyfoethog hynny gwedy myned mor deneu o*
 “ *bobl, Tofter y Trethi yw 'r gwîr reswm, &c.* *Gwêl hefyd Llythyr IV. tu*
 “ *a'r Dechren.*

(a) *Gwêl Rapin's Extracts out of Rymer. Vol. I. tu dalen 27. 29. 94. 247. Edward III. a'i diddymmodd.*

OND beth oedd hyn at y Swmmau anferth a dynnwŷd yn waftadol allan o'r Teyrnafoedd hyn. Yn amler *Harri III.* (b) Degymmau pôb Da cyffroedig (c) yn *Lloegr*, *Fwerddon a Chymru* a ofynnwyd gan y Pâb, (d) ac a gafglwyd gyda 'r fâth Erwineb, fel y gorfu ar lawer o Esgobion ac Abadau, &c.. werthu neu wyflo hŷd yn oed eu Gwisgoedd, Careglau, a Llestri Sanctaidd eraill oedd yn perthyn i'w Heglwysŷdd: A'r hyn ŷydd fwy, mynnodd Cennad y Pâb Ddegymmau Ffrwŷthau Cynhauaf y Ddaear, tra yr oeddynt etto yn tŷfu; a gorfu ar Drigolion y Teyrnafoedd hyn baratoi a thalu hyn i gŷd i ochelŷd Ysgŷmmund od ac Interdiŷt. Ac er mwyn codi yr Arian yn fwy cyflŷm, ê ddŷgodd Prifgennad y Pâb gŷd ag ef rai Occrŷŷr drŷgionus, y rhai a echwynent Arian i'r rhai aughenus, yr hwn y cŷmmhellid hwŷnt i fenthŷgio, er eu bôd wrth hynny yn cael eu hanrheithio yn llwŷr a'u dwyn i eithaf Tlodi.

YN y Flwyddŷn 1256, fe archodd y Pâb *Alecŷander IV.* i'r unryw Bennadur fŷned ei hunan yn berŷonol, neu ddanŷon Căd-pen i gymmerŷd Llywodraeth ei Lu ynghŷd a *chant a phumtheg ar hugain o filoedd, pump cant a deugain ac ŷn o Forcau* o Arian cymmeradwy *Lloegr*, i gymmerŷd Meddiant o Deyrnas *Sicily*: Yr hyn os gwrthodai wneuthur, Eŷe a gai ei yŷgŷmmuno, a'i Deyrnas ei dodi dan Interdiŷt. (e)

MEWN byrr Eiriau, ê ofodwyd y matter ger bron *Edward III.* † “ Nad
“ oedd gan y Pennadur cyfoethoccaf yng Nghrêd bedwaredd ran gymmaint o
“ Dryŷor ac a gafodd y Pâb allan o'r Deyrnas hon; A Bôd y Trethi a delid
P “ i

(b) *Yn y Flwyddŷn 1229.*

(c) *Oddiwrth holl gnydau, cynnyrch, ffrwŷthau crydr, offrymmau, degymmau, ymborth anifailiaid a'u ffrwŷthau, ac oddiwrth holl Gyllidau neu bôb peth a ŷo yn digwydd oddiwrth Eglwysŷdd, neu Feddiannau eraill, wrth ba Enw bynnag y cyfrifer hwynt, Matt. Paris, tu dalen. 305.*

(d) *A hynny odaiwrth bôd măt̃h a grădd o Ddynion.* — ab universis laicis et clericis. *Id. ibid.*

(e) *Rapin's Extarŷts, Vol. I. tu dalen. 31.*

† *Yn y 50 Flwyddŷn o'i Deyrnasŷad. An. 1376.*

46 Creulonderau ac Herlidigaethau,

“ i Esgobaeth *Rhusain* am Ddŷrchafiaethau Eglwŷlig yn dŷfod i bum waith
 “ cymmaint bôb blwyddŷn, a holl Drethi'r Brenin trwy'r holl Deŷrnas.” (f)

TRAUL gwaftadol arall ar y Deyrnas hon oedd *Cennadua*'r Pâb ; y rhai a gynheliid ac a faentumiid yn waftad ar Gofst y Gwledŷdd lle y danfonid hwynt : Ac nid traul bychan oedd raid i hynny fod, canys anŷfynŷch yr ymdeithient hêb Osgordd o bump ar hugaîn o Wŷr meirch yn eu Cydymdeithas, [i ba Riferli y terŷynwyd hwynt wrth drydŷdd Cyngor *Lateran*,] a hwy a fŷddent yn cymmerŷd bŷd da yn helaeth wŷch ym mhôb man y deuent iddo : Fel y byd lai yn gorfod ar y Monachlogŷdd weithiau werthu hŷd yn oed eu Lleftri Arian i ddwyn y Cofst a'r Traul y dodid hwynt iddo ar eu cyfrif hwynt. (g) Heblaw hyn hwy a dderbynient Anrhegion helaeth oddiwrth y Brenhinoedd a'r Pennaduriaid at y rhai y danfonid hwynt hwynt. Da erbyn hynny y gellir bwrw, fod *Cennaduriaethau*, megis y mae yr Abad *Fleury* yn dal ŷylw, (h) yn dwyn Mwyngloddiau o Aur i'r Cardinaliaid y rhai ŷynycha' a ddodid ar waith ac a ddanfonid arnynt,

a

(f) *Acts and Monuments*, Vol. 1. tu dalen 389. *Pan yr ymadawodd Otto Cennad y Pâb o Loegr, ——— Non remansit eadem horâ ut veraciter dicebatur, in Angliâ tantum pecuniæ, (exceptis Sanctorum vasis & ornamentis Ecclesiarum) quantum a regno jam extorserat Anglico. Prebendas autem, ecclesias, & varios redditus opimos plusquam trecentos ad suam vel Papa contulerat voluntatem.* Matt. Paris, tu dalen 489.

N. B. *Ni bu ymma ond tair Blynedd.*

Legatus misit infinitam pecuniam domino Papæ ; Y Gennad a ddanfonodd arian yn anfeidrol i'r ARGLOWYDD y Pâb, medd Matt. Paris, tu dalen 476,

Chwanegwch at hyn y Ceiniogau. Pedr, y rhai a delid allan o bôb Tŷ yn Lloegr, Jwreddon, &c. a'r rhai, er eu bôd yn Dal, harodd, oeddŷnt yn dŷfod i Swm an-Jerth o faint.

(g) *Gwêl Fleury, Hist. Eccles. Tom. xvi. Discours. tu dalen 30, 31.*

(h) *Ibid.*

a bôd y Cennadon yn gyffredŷn yn dychwelŷd adref gwedi eu llwytho a Chyfoeth. *

EITHR y Gwŷr Eglwŷfig oedd yn dioddef fwyaf ac yn fwŷa' gwaftadol trwy Drachwant y Pâb a'r Taloeedd trymmion oedd efe yn ofod arnynt ; yr hwn a gymmerai ar bôb achlysur, ryw esgus neu gilŷdd iw gwasgu hwynt, a thynnu Swmmau dirfawr oddiwrthynt.

CANYS, i ddwyn Eſampl ger bron, yn y lle *cyntaf*, yn y Taloeedd hynny a ofynnid yn waftadol ac yn ſefŷdlog : Yr oedd yr hól Wŷr Eglwŷfig, ar eu gwaith yn dyfod gyntaf i unrŷw Ddŷrchafiaeth yn yr Eglwys, yn rhwym i dalu *Blaen-ffrwyth* i'r Pâb, hynny yw, llawn a chyfan Werth y Rhenti oedd yn dyfod i mewn iddynt dros un Flwyddyn gron ; ac nid oedd Eſgobion ac Abadau ddim yn cael bôd yn rhŷddion oddiwrth hyn. Yr oedd y Swm a wnai hyn gymmaint, fel y dywedir wrthym mewn Aet a baſŷiwyd yn y 23 i *Harri VIII*, “ *I wyth can mil o Dducatau † gael eu dwyn allan o Loegr i Rufain ar y cyfrif* “ hwnnw o Ddechreuad Teyrnafiad *Harri VII*. hŷd y drŷdedd ar hugain *Harri VIII*.” (i)

YR oedd pob Archefgob ac Eſgob yn cael derbyn *Meddiannoliad* o'i Swydd o *Rufain*, yr hyn a ddygai i'r Pâb Ardreth 'helaeth jawn : Canys ni gawn yr Eglwyswyr yn achwyn yn Amſer *Harri III*. fod hyn yn tynnu *banner can mil o*

P 2

Forcau

* Matt. Paris, *tu dalen 568. a rydd Hanes bvnod am Gribddeelau ŷn Martin yn enwedigol, yn y Geiriau hyn ŷydd yn canlyn — Passim ŷignificavit imperioŷe illi Ab-bati, vel illi Priori, ut ŷibi darent et mitterent munera precioŷa, paleŷridos deŷiderabiles, et in eŷculentis et poculentis ŷumptuoŷa xenia, et veŷtimenta adornativa. Quod cum feciŷŷent, ipŷe Martinus remiŷit eis quæ ei miŷŷa fuerant, aŷŷerens ea eŷŷe inŷufficientia, & praecepit eis. ut meliora ŷibi ŷub pænâ ŷuŷpenŷionis & anathematis tranŷmitterent. Suspendit autem omnes a collatione beneficiorum triginta marcas valentium & ŷupra, donec ŷuæ ŷatiŷfaetum foret cupiētitati.*

† Y mae Ducat yn Ddryll o *Arian* a dâl ynghylch 4 ŷwllt a 6 cheiniog.

(i) Gwêl Aet yn erbyn talu *Annates* [*Blaenffrwyth*] yn *Rhufain* yn *Echard*, *tu dalen 279. a'r rhan ŷwyaf o Historiau eraill Lloegr.*

48 Creulonderau ac Herlidigaethau.

Forcau bob blwyddyn i maes o'r Deŷrnas. (k) Ac yr ys yn cyfrif ac yn bwrw i fynu i'r Pab dderbyn o'r Flwyddyn 1486, hŷd 1531, gant a thri ugain mîl o Bunnau o Loegr oddiwrth hyn yn unig.

Y R oedd y Wisg Esgobol a elwid y *Pall* yn beth arall a ddŷgai i'r Pab Swm. mau da crynnon o Arian o'r Teŷrnafoedd hyn. Ni's gallai un Prelad arferŷd unrhyw ran o'i Swydd heb hwn, ac yr oedd pob Archeŷgob yn gorfod cyrchu hwn o *Rufain*. (l) Eithr nid heb gyflwyno'r Pab ag Anrheg; yr hon, ar y cyntaf, oedd yn gymmedrol jawn; ond mewn Talm o Amser ei Phris a godwŷd cuwch, fel y rhôddes Archeŷgob *Caer-Efrog* am deni yn Nheyrnasiad y Brenin *Jean* ddim llai na deng mîl o Bunnau. (m)

MEWN Gair, ni a gawn y Parliament yn achwyn yn y bummed Flwyddŷn ar hugain i *Harri VIII*. Mai "trwy *Benŷwnau*, *Trethiadau*, *Cyfrannau*, *Ceinog-
au-Pedr*, *Procurasiwnau*, *Efrwythau*, *Cwynon am Ragddarpariadau*, a *Dyfry-
siad Bwl-lau*, &c. am *Ddelegasiwnau* ac *Adŷrifennadau* mewn *Achoŷion o Ym-
ryŷon* ac *Appelau*; am *Feirniadaeth Cennadwriol*, *Diŷpenŷasiwnau*, *Cenhadiad-
au*, *Canniattâdau*, *Cennadau*, *Llaeŷâdau*, *Diddymmiadau*, &c. ac anfeidrol
Rywiau ereill o *Bil-lav* a *Bryfav*, fod y Teŷrnafoedp hyn gwedi llwyr am-
mharu a'u dwyn i Eigion Flodi."

CALEDI arall ar y Gwŷr Eglwŷŷg oedd y mynŷch *Ddyŷymau*, *Gwŷŷau* ac *Appelau* at Orŷedd *Rufain*. Pan y bai unrhyw Eŷgob neu Abad yn anuŷŷdd er Pab, fe'i gwyŷiid yn y fan i ymddangŷs ger bron ei Sanctaiddrwpdd, dan Boen Yŷgymmundod; neu, pan p bai Dadleuon yn codi ynghŷlch Etholiad Prelad-iaid ac Abadan, Appelau a wnaid yn gyffredyn i *Rufain* er mwyn torri yr Ymryŷon. Lle, heblaw *Blinder* a *Thraul* y *Siwrnai* hîrfaith honno, yr oedd yn rhoddi

(k) *Gwêl Rapin's Extracts out of Rymer, Vol. I. tu dalen 29.*

(l) *Idem* tu dalen 272. 273. *Gwêl beŷyd Histori Lloegr o'i waith ef Vol. 2. tu dalen 430.*

(m) *Idem yn ei Extracts, tu dalen 173. ei Histori Lloegr Vol. III. tu dalen 232.*

roddi Ffi dda, helaeth i'r Pâb, † ac yr oeddid yn dâla sylw mai yr hwn a roddai fwyaf o Arian oedd yn gyffredyn yn cael y goreu ac yn carrio 'r matter.

FEL hyn, pan y digwyddodd fôd Dadl rhwng y Brenin *Harri III.* a Monachod *Caerwynt* ynghylch Etholiad Esgob i lanw y Gadair honno; gwnaed Appêl at y Pâb, a'r Brenin a ddanfonodd ddau Gennad i *Rufain* a Swm gweddol o Arian, i beri i Etholiad y Monachod gael ei ddiddymmu. Eithr *William de Rale*, y Gwr a ddiwifafid gan y Monachod, ar ei waith yn rhoddi i'r Pâb *wyth mil* o Forcau, a gadarnhawyd ac a ficerhawyd yn Esgobaeth *Caerwynt*, er bôd y Brenin yn gwbl yn erbyn hynny. (n)

YN yr un modd pan y digwyddoedd Ymryson yn y *Flwyddyn 1238.* rhwng Archesgob *Caer-Gaint* a Monachod *Rocheſter* ynghylch Etholiad *Richard Wendour* i fôd eu Hef ob hwynt; a phan gwnaed Appêl i *Rufain*, y Monachod a yn-nillafant eu Mhatter wrth rôddi yr Arian mwyaf; fel y bu i'r Archesgob nid yn yn unig golli ei Gynghaws, ond hefyd a farnwyd i dalu *mil* o Forcau yn Ddiryw. (o)

GROSTHEAD Esgob *Lincoln*, gwedi appelio o hono at Orfedd *Rufain*, i dorri Ymrafael oedd rhyngtho a rhyw Dai Crefyddol, a gâs ei orthrechu gan Aur ei Wrthwynebwyd; ac a ddâlodd sylw ar gymmaint o Dderbyn gwobrau a Llygredigaeth yn Llyfoedd y Pâb, fel y gwaeddodd i maes yn yr Ymadrodd hwn, *O Arian, Arian, beth fydd na elli di wneuthur yn Rhufain!* (p)

FE gafwyd yr *Appelau* hyn o'r diwedd yn gyfryw Orthrymderau anoddefol, fel y darfu i'r Brenin *Edward III.* yn y ddaunawfed Flwyddyn ar hugain i'o
Q
Deyrna-

† Nid oedd gywilydd ar *Otto Gennad* y Pâb addef mewn llawn *Barliament*, megis Gwradwydd hên jawn, na ddichon nêb ddibennu rhyw Neges yn Llys Rhufain, ond trwy dreulio llawer o arian a rhoddi rhoddion. Ac y mae yn gwneuthur deunydd o hyn megis *Rheswm* i annog y Brenin, &c. i ganniattau iddo yr hyn a ofynnai y pryd hwnnw, sef dau Brebend o bôb Eglwys Gadeiriol, &c. tuag at Gynhaliad a Maentumiad yr Orfedd sanctaidd. M. Paris, tu dalen 276.

(n) *Gwêl* Matt Paris, tu dalen 542, 558. &c.

(o) Matt. Paris, tu dalen 369. (p) *Idem* tu dalen 669.

Deyrnasiad, ofod ger bron y Parliament, “ Pa fôdd y gwnelid Dyfynnu
 “ beunydd at y Pâb, am Fatterion a ellid ac a ddylid derfynu yn ei Lysoedd ef
 “ o’r tu fewn i’r Deyrnas, — i fawr ddfwyno a dileu yr hên Gyfreithiau, i
 “ ddwyn ymmaith beunydd Drysor allan o’r Deyrnas, i anrheithio Bywiolaethau
 “ Eglwysig, i dynnu ymmaith Wafanaeth Duw, Elusenau, Lletteugarwch, a
 “ Gweithredoedd cymmeradwy eraill, ac i feunyddiol Gynnydd pòb Drygau;”
 am hynny y dymunodd y Brenin ar y Parliament gymmerŷd y petn i’w Hyftŷr-
 iaeth, ac arferŷd rhyw Rwymedi cymmŷs. (q)

E I T H R ni allai y Taloedd gorthrymmol hyn, er eu bôd yn anoddef jawni,
 etto ddim boddloni Gorsedd awyddus a thrachwantus *Rhufain*. Ar un prŷd, fe
 gymmhellwyd yr Eglwyswyr i roddi *pummed* Ran eu hòll Dda. (r) Ar brŷd ar-
 all, *deg mil* o Forcau; (s) a phrŷd arall, *chwêch mil*. (t) Ac yn y Flwyddyn
 1246, gorchymmynodd y Pâb trwy ei Awdurdod Apostolaidd, fod i’r hòll Wŷr
 llên a faent yn berchen ar Rentl Eglwysig yn Nheyrnas *Lloegr*, ac a faent yn
 Drigiannol ar eu Bywiolaethau, roddi i’r Pâb *Draian* eu Da, a bôd i’r sawl ni
 byddent drigiannol roddi yr *banner*, a hynny dros Yspaid tair Blynedd ol-yn-
 ol yn ddidoir; gyda Bygŷthion ofnadwy yn erbyn pawb ôll o’r nêb nid
 ufyddhaent iddo. E gytrifwyd ac a twriwyd i fynu i hyn ddyfod i *dri-ugain*
mil o Bunnau. (u) *

A’r hyn fydd rŷfedd jawni, ni fedrai Trachwant diwala Llŷs *Rhufain* etto
 ymfoddloni i’r Cribddeilau aneirŷ hyn, na gweled ei digon, on’ d a fŷddai fŷth
 yn dychymmygu ac yn dyfeisio pa fôdd i ofod rhyw Faich newydd ar Wŷr
 Eglwysig y Wlad hon. Megis, er Ffaml, pan y ofododd y Pâb *Alexander* yn
 y Flwyddyn 1256, *Ddegwm* ar Eglwyswyr *Lloegr*, i’w godi o’u Maenora hwy
 eu

(q) *Gwêl Acts and Monuments, tu dalen 388. Vol. 1.*

(r) *Yn y Flwyddyn 1240. Gwêl Matt. Paris, tu dalen 470, 471.*

(s) *Yn y Flwyddyn 1244 Idem tu dalen 565* (t) *Yn y Flwyddyn 1246.*

(u) *Idem tu dalen 625.*

* *Heblaw hyn i gyd darfu i Petrus Rubeus un o Gennadon y Pâb gynniat*
tair mil o Bunnau allan o Scotland, yn y Flwyddyn 1240. M. Paris, tu dalen
481. A’r Flwyddyn nesaf dygodd Petrus de Supino bumtheg cant o Forcau o’r
Jwerddon, ill dau yr Gwafanaeth y Pâb. Id. 503.

eu hunain, neu o'r Tiroedd a faent yn perthyn i bôb Esgob ac Abadaeth. (w)
 A phan y gorchymmynwyd gan y Tâd Sanctaidd i Breladiaidy Deyrnas hon gyn-
 nal ar eu Cost a'u Traul eu henain dros un Flwyddyn gyfan, rhai ddeg o Sawd-
 wyr arfog, rhai *bump*, rhai *bumptheg*, i fôd yn barod wrth orchymmyn y Pâb,
 i fyned pa le bynnag yr ordeiniau efe hwynt, (x)

GORTHRYMDER mawr jawn erall ar Wŷr Llên y Wlâd hon, oedd fod y
 Dyrchafiaethau Eglwyfig goreu yn y Teyrnafoedd hyn yn cael eu rhoddi i *Ital-
 iaid* ac *Estroniaid* pellennig eraill; Yr hyn oedd nid yn unig yn Ddarn uchel o
 Anghyfiawnder yn erbyn y Brodorion, ac yn eu digalonni hwynt yn fawr rhag
 dilyn Dyfgeidiaeth, ond a fyddai hefyd yn Niweid ac yn Golled nid bychan i'r
 Plwyfau hynny a feddiennid gan Alltudion. Yn gymmaint ac y byddai eu Tri-
 golion hwynt yn cael eu gadel fel Defaid heb Fugail; ac ni allai fod dim lle i
 Letteugarwch, o ba un y gallysai ac y dylŷsai Gwyr Eglwyfig ddangos Efsampl,
 y rhai oedd genthynt y fâth Renti dirfawr yn dydfod i mewn iddynt, a nhwy-
 thau heb unrŷw Deuluoedd i ddarparuau drofŷnt.

EITHR, er yr hôll Yfŷriaethau trymmion a phwŷsfawr hyn, y Dyrchafiaeth-
 au goreu yn y Teyrnafoedd hyn a arferent gynt gael eu rhoddi gan y Pabau i'w
 Crëaduriaid, i rai o nemmor neu ddim Dŷŷg, * i Ddŷnion na wyddent braidd
 Gair o'r Jaith, ac am hynny oeddynt yn llwŷr anabl ac anghŷmmwŷs i addŷŷgu

Q 2

eu

(w) *Gwêl Rapin's Extracŷts, Vol. 1. tu dalen 33.* (x) *Matt. Paris, tu dalen 613.*

* Y Brenin Edward III. mewn Llythyr at y Pâb, a dŷlanŷonwyd y 10d. o
 Fedi, 1343, ŷydd yn gŷwneuthur yr Achŷwyn trwm hyn, ——— *Dignitates et
 beneficia pingua personis conferuntur alienigenis, plerumque nobis Suspectis, qui
 non resident in dictis beneficiis, & vultus commissorum eis pecorum non agnoscunt,
 linguam non intelligunt, Sed animarum curâ neglectâ, velut mercenarii, Solummodo
 temporalia lucra quaerunt: & sic diminuitur Christi cultus, animarum cura negli-
 gitur, Subtrahitur hospitalitas, ecclesiarum jura depereunt, ruunt aedificia cleri-
 corum, attenuatur devotio populi. Clerici dicti regni, viri magnæ literaturæ, &
 conversationis honestæ, qui curam & regimen animarum possent ibi salubriter pera-
 gere, & forent pro nostris & publicis consiliis opportuni, Studium deserunt, prop-
 ter promotionis congruæ spem ablatam. ——— Rapin's Extracŷts, Vol. 1. tu
 dalen 323.*

52 Creulonderau ac Herlidigaethau,

^eu Cynulleidfaoedd, yn fyrr i chwi, i Ddŷnion na fyddent bŷth yn gweled na chwaith yn gofalu am eu Praidd. Fel pan y gwnaed Chwiliad ac Ymosyn tynn a dichlyn, ym mhôb Sir wrth orchymmyn y Brenin *Harri III.* i wir Werth y Bywiolaethau a'r Rhenti Eglwyfig oedd Eglwyswyr o'r *Ital* y prŷd hynny yn fwynhau yn *Lloegr*, wrth Rôdd y Pâb; fe gafwyd eu bod yn dyfod i *dri-ugain mil o Forcau* (y) yn y Flwyddyn.

A c wrth Gyfrif arall a gymmerwyd o'r Matter hwn yn 1253, ê ymddangodd yn amlwg fod y Rhenti Eglwyfig oedd Alltudion tramor yn fwynhau yn *Lloegr* yn dyfod i ddim llai na *thri-ugain a dêg o filoedd* o Forcau yn y Flwyddyn, yr hyn a gyfrifid y prŷd hynny yn Ardreth fwy nag eiddo'r Brenin. (z)

A c yn y ddegfed Flwyddyn a deugain i'r Brenin *Edward III.* fe ofodwyd ger bron y Parliament, fôd Cardinaliaid, a Dieithriaid eraill yn byw yn *Rhufain*, o ba rai yr oedd un yn Ddeon *Caer-Efrog*, arall yn Ddeon *Caer-caradog*. [Salisbury] &c. yn cael *ugain mil* o Forcau o'r Deyrnas y rhai a ddanfonid drwodd iddynt bôb Blwyddyn. (a) †

EITHR nid digon oedd gan y Pabau gael rhoddi yr Eglwysydd a fyddent yn *weigion*. Hwyl a gadwent iddynt eu hunain y Presentiad i'r Dyrchafiaethau goreu cyn y delent i fôd yn *weigion*, ac a fuont mor hyderus a gwthio allan o Ddwylo ein Brenhinoedd y Rhoddiad o Archefgobaethau ac Esgobaethau; sef trwy ganniattau iw hoff Anwyliad *Lythyr*au o *Ragddarpariad*, trwy ba rai yr enwid hwynt i ddyfod ar ôl y Gwr enwedigol hwn neu hwn. Fel hyn, er Esampl, gorchymmynodd y Pâb trwy Fwl fôd i Esgob *Caerangon* gael ei ofod mewn Meddiant o Archefgobaeth *Caer-Efrog*, cyn gynted ac y delai i fôd yn wâg. A thrwy un arall, efe a ordeiniodd fôd i Gadair *Caerangon* gael ei llanw trwy y Tro-

(y) Matt. Paris, *tu dalen* 585. (z) *Idem.* Gwêl Rapin's *Extraits*, Vol. I *tu dalen* 131.

(a) Gwêl Acts and Monuments, Vol. I. *tu dalen* 389.

† Y mae gennych Gof-restr o'r Bywiolaethau, &c. a berchennogid gan Ddieithriaid yn yr unryw Vol. *tu dalen* 395, 396.

Trosglwyddiad a grybwyllwyd ynawr. (b) Yr un peth a wnaeth hefyd am Esgobaeth *Llan-Daf*. (c)

AR brýd arall efe a wnaeth Ragddarpariad am Ganoniaeth o Eglwys Gadeiriol *Lichfield*, er nad oedd ūn yn wâg ; ac am y Prebend cyntaf a fyddai yn wâg, *Er dim a fyddai Rhifedi pennodol y Cynhonwyr, ac Ystattunau a Defodau eraill pa ryw bynnag yr Eglwys ddywededig yn erbyn hynny*. (d) Drachefn yn y Flwyddyn 1226, y Pâb a ddanfonodd i ofyn dau Brebend o bôb Eglwys Gadeiriol, a dwy Gyfran o bôb Monachlog. (e)

EITHR y Cais a'r Cynnyg eonaf a mwya' haerllug a wnaeth y Pabau erioed yn y Peth hyn, yw hwn fydd yn canlyn, Yn y Flwyddyn 1240, tra yr oedd *Rubeus* a *Ruffinus* dau o Negeseuwyr y Pâb, yn prýfuro yn ddiwyd jaww yn *Lloegr* ynghylch eu gwaith yn caelglu Arian tuag at Wasanaeth y Pâb ; se ddaeth rhyw un a elwid *Mumelinus o Rufain* a phedwar ar hugain o *Italiad* gydag ef, a Gorchymmynion tynn fôd iddynt gael eu derbyn i mewn i feddiant o gynnifer o'r Bywioliaethau Eglwyfig goreu, a'r a ddeuent nesa' i fôd yn weigion ; ac yn yr unryw Flwyddyn, e wnaeth y Pâb Cyttundeb a Phobl *Rhufain*, mai os cynnorthwyent ef yn erbyn yr Ymmerawdr *Ffrederig*, y cai eu Plant hwynt eu gosod mewn Meddiant o'r hòll Renti Eglwyfig gweigion yn *Lloegr* : Ac ar hynny danfonwyd Gorchymmyn at Archefgob *Caer-Gaint*, ac Esgobion *Linclon* a *Salisbury*, i wneuthur Paratoad dros dri chant o Blant *Rhufeiniaid*, ac i'w doddi hwynt mewn Meddiant o'r Bywioliaethau Eglwyfig nesa' a ddigwyddai ; yr hyn, medd *Matt. Paris*, a lanwodd pawb a'i clywfant a'r fâth Syndod, fel yr ofnwyd y byddai iddynt foddi yn Eigion Anobaith. (f)

EITHR ni orphwysodd Gorsedd annigonol a thrachwantus *Rhufain* yn fodd-
lon ac ni welodd yn ddigon ddarfod iddi ysbeilio ein Brenhinoedd a Thadogau
eraill o'u Hawl i bresentio o amfer bwygilydd i Rai Bywioliaethau, a Dyrcha-
fiaethau ysprydol eraill ; ond hwy a fyddent weithiau yn arddel ac yn cleimio
hyd yn oed y Rhoddiad o'r Cwbl : O'r hyn beth y mae gennym ddau Efsaml
R hynod

(b) *Gwêl Rapin's Extracts, Vol. 1. tu dalen 325.* (c) *Idem Vol. 2 tu dalen 35.* Rhai Babau a wnaethant *Ordinbâd*, fôd ir hòll Esgobaethau a ddsuent i fôd yn weigion trwy *Drosglwyddiad Esgobaeth arall, fôd yn eu Rhoddiad bwy eu hunain.*

Gwêl Rapin's Extracts, Vol. 1. tu dal. 246. (d) *Idem p. 325. 326.*

(e) *Mat. Paris, tu dalen 276.* (f) *Matt. Paris, tu dalen 476.*

54 Creulonderau ac Herlidigaethau.

hynod mewn Histori. (g) Y cyntaf yw am *Glement V.* “ yr hwn a roddes
 “ yr *hóll* Fywiolaethau Eglwysig oeddynt yn weigion yn Nhalaith *Caer-Efrog*
 “ i Gardinal *Ademar*, yn rhith ei wneuthur ef yn abl i gynnal ei Urddas a'i
 “ Uchelfraint; a nemmor ar ôl hynny efe a roddes yr un ffynyd yr holl rai a
 “ ddaethant i fod yn weigion yn Nhalaith *Caer-gaint*: Ac o herwydd rhoddi
 “ o'r Brenin ddau *Brebend* allan o Nifer y Bywiolaethau hynny a roddasid felly
 “ gan y Pâb, fe 'scrifennodd *Clement* Lythyr llym a thraws jaw'n at y Brenin,
 “ ym mha un y geilw y ddau Wr i ba rai y rhoddasai'r Brinin hwynt yn *Fei-*
 “ *bion Gollledigaeth*; ac y mae yn achwyn ei fod yn Ddirmyg gorthrwm i
 “ Dduw i rwystro y dywededig Gardinaf rhag mwynhau e Rhenti.

“ Yr ail Esampl yw hwnnw am y Pâb *Joan XXII.* yr hwn a aeth ym
 “ mhellach etto; nid oedd yn ddigon iddo rod-di y Rhenti Eglwysig pan y
 “ baent yn weigion, ond efe a amcanai gael Rhoddiad y rhai nid oeddynt
 “ weigion, trwy alw yn ôl a diddymmu yr hôll Genhadiadau a ganniatausid
 “ gan y Pabau o'i flaen ef am ddal mwy nag un Rhent Eglwysig ar unwaith
 “ a thrwy gadw i'r Orfedd Sanctaidd Roddiad y cyfrŷw rai ac a ddeuent i
 “ fod yn weigion trwy y fâth Adâlwad.”

MOR anghymmedrol oedd Nifer Profeisiwnau, a chymmaint Camwedd a
 Gorthrymder y cafwyd ei fod i'r Teyrnafoedd hyn, fel y drasu i'r Arglwyddi
 a'r Cyffredyn gwedi ymgynnull ym Mharliament, yn y *Flwyddyn* 1343, achwyn
 fod *Lluo Brofeisoriaid* gwedi gorefcyn y *Deyrnas* yn *Rhifedi aruthrol*; a darfu
 iddynt ddeclario yn unfryd, na allent, ac na fynnent oeddef y cyfrŷw bethau
 ddim pellach. (h)

DRACHEFN, ni a gawn y Brenin *Richard II.* a'r Bendeigion yn achwyn,
 (i) fod Camarfer Profeisiwnau a Referfasiwnau gwedi tyfu i'r cyfryw Uwch-
 der, fel y byddai y Dyrchafiaethau Eglwysig, a'r Bywiolaethau a'r Rhenti yf-
 prydol goreu yn y Deyrnas yf cael eu rhoddi i Ddieithriaid, weithiau i'r cyfryw
 rai ac oeddynt, ef allai, eu Gelynyon angheuol, ac i eraill y rhai ni fyddent byth
 yn drigiannol, ac ni allent chwaith fod yn drigiannol, megis heb fod yn deall
 y Jaith, &c.

OND diystŷr oedd Achwynion, ac ofer oedd Ymgais a Chynnygion ein Bren-
 hinoedd, i waredu eu hunain oddiwrth hyn, a Gormeilau eraill Esgobaeth *Rhu-*
fain

(g) *Gwêl Rapin's Extracts, Vol. 1. tu dal. 132. 133.* (h) *Gwêl Rapin's Ex-*
tracts, Vol. 1. tu dalen 322. (i) *Idem Vol. 2. tu dalen 37,*

fain. Er eu hõll Ddeclarafiwnau a'u Scrifennadau ym-mha rai y byddent yn cyhoeddi eu Hanfoddlonrwydd ac yn tystiolaethu yn erbyn y cyfrîw Restr o Weithredoedd anwarantadwy ; er eu hõll *Gyfreithiau* a'u *Deddfau* iw cadw i lawr neu eu rhagflaenu a'u lluddias hwynt ; † ni wnai y Pabau fynycha' ddim mwy na danfon iddynt Atteb llÿfn neu ddichellgar, heb gilio y mymrÿn lleiaf oeddiwrth y Pethau a faent yn anghÿfiawn yn gleimio : A hwy a fyddent yn trîn y matter mor gyfrwÿs, fel y byddent yn gÿffredÿn yn cael y goreu, ac anfÿnych y gwyddÿs iddynt ffaelw a cheal eu Hamcan.

YN y modd ymma y cedwid y Teÿrnafoedd anhappus hyn dros hîr amfer dan Gaethiwed caled a thõst, yn Watworgerdd ac yn Ddigrifwch i Fonachÿddiaeth a Choelgrefÿdd, ac yn Ysglÿfaeth i Orthrÿmwyr trawfion a thrachwantus, hÿd yr amfer happus hwnnw pan y drÿlliodd y Brenin *Harri VIII.* y Rhwymau hyn, trwy fwrw ymmaith Uchafiaeth y Pâb : Trwy ba foddion y *dugrwyd ni o Dywyllwch i Oleuni, ac o Feddiant Satan at DDUW.*

MI a drigais yn hwy ar y Pen hÿn, fely bo i'r rhei'ny yn ein plîth fÿdd fÿth mewn Cariad a'u Distryw, y rhai hynny wyf i yn feddwl fÿdd fÿth yn cadw Bri dirfawr neu Serch i Eglwÿs *Rufain* (megis y mae arnafi ofn fõd gormodd *hyd yn oed ynawr* yn cadw) fel y gallont, meddaf, fod yn deimladwy a deall beth fÿdd iddynt ddisgwyl am dano, pe caniattee Du w iddynt Ddymuniad eu Calon, pe rhyngai bõdd iddo ofod y cyfrîw Farnedigaeth drom ar y Genedl hon, a'i thraddodi hi i Ddwylaw Tywyfog *Pabaid* ; neu, mewn geiriau eraill, i ddwyn arnom Gruglwyth o'r Drygau gorthrymmaf a'r Cyftuddiau mwyaf ofnadwy a ellir bÿth fwrw neu feddwl am denynt.

EITHR fel yr ymddangoso yn eglur fod y cyfrîw Ddynion ac yw y rhai'n, y rhai fÿdd arnynt gymmaint o Wall Synwÿr ac wedi ymynfÿdu yn y cyfrîw fõdd a bõd a drwg-ewÿllÿs at ein *Sion* ni heb unryw jawn Sail nag achos, fel yr ymddangoso, meddaf, fod y cyfrîw Ddynion yn llwyr anefgusodol : Moeswch i ni *Yn Olaf*, fwrw ychÿdig o Ystyriaethau ar ein Cyflwr gwynfÿdedig ac Hapusrwydd ein Trefnid presennol mewn Gwlâd ac Eglwÿs.

NI allawn yn gyffredynol ddywedÿd, nad oes un Genedl dan y Nêf, wedi cael ei bendithio a'r fâth Gyfreithiau rhagrol ac y mae gennym ni y Dedwydd

R 2

wch

† *Yn enwedigol yr Ystâttun Præmunire. Eithr gwêl Rapin's Extracts, Vol. I, tu dal. 322, 323, &c. ac mewn bagad o Fannau eraill.*

wch o gael ein llywodraethu wrthynt, Cysfreithiau fydd wedi eu trefnu a'u llunio yn dda afrifed tu-ag at hyfforddio a dwyn yn y blaen Fontais, Llës ac Anrhydedd y Brenin a'r Bobl : Ac er eu bod yn cael eu gwyrddroi weithiau i wasanaethu Cam-ddibennion ac Amcanion drwg; anoneft hai Ddŷnion neillduol, etto ni ddi, chon hyn ddim bôd yn Nam cyfiawn yn eu herbyn hwynt, gan nad yw ddim mwy nag a ddigwydd on anocheladwy mewn Bŷd drygionus a llygredig. Fe fydd y Pethau gorau yn y Bŷd fel y gellir eu gwyrddroi a'u camarferyd, cyhŷd ac y bo Dŷnion o Feddŷliau a Thueddfryd crintach, cybyddaidd, trachwantus ac anghyfiawn.

EITHR ni bydd i ni ddim gwir Achos Achwyn, ni fyddwn chwaith mewn un ryw Berigl o gael ein gorthrymmu, cyhŷd ac y bo gennym *Frenin* a'r y Frenhin-faingc, yr hwn fydd o Eigion ei Galon yn gofalu am Anrhydedd, Gogoniant Llës a Llwyddiant ei Ddeiliaid ; yr hwn fydd yn rhoi ei frŷd a'i feddwl gymmaint ar ein gwneuthur ni yn Ddychryn i'n Gelnyion, ac yn Gyffur, Diddanwch a Boddlonrwydd i ni ein hunain; yr hwn fydd yn cymmeryd Gofal effeithiol i dda-roftwng a doddi i lawr pob Anrhaith a Lledrad, Trais, Camwedd ac Anghyfiawnder ; i ddwyn i mewn yn ein plith Ddiogelwch a Llawndid o bob peth, ac, yn fyrr i chwi, i'n gwneuthur ni yn Bobl ffynnadwy a happus.

OND uwch law'r cwbl, yr hwn fydd yn cadw i ni Broffes heddychol o'n godidoccaf Grefŷdd, megis y mae gwedi ei sefydlu wrth Gfyrraith, ac megis y cynhwyfyr yn Ymadroddion y Gwirionedd, yr Ysgrythurau cyfsegrlân ; yr hwn fydd yn gyfryw Fendith a'r ni allwn bŷth ôfod digon o fri arni, na bod yn ddigon diolchgar am deni. Eithr, fel ŷ bo'r Meddiant o'r Monteision mawrion ac anyhywerthydd hyn mor barhaus ac y mae er ein Llës eu bôd, gadewch i ni wneuthur ein Rhan ninnau, hynny yw, trwy yrru ymmaith o'n plith pôb Terfysgau ac Anfoddlonrwydd, pôb Gwŷd, Campau drwg a Dryg-foesau, byddwn fyw mal y gweddai i Ddŷnion da, Crist'nogion da, Deiliaid da.

MOESWCH i ni gan hynny Symmud oddi'r y ffordd yr Amrafaelion anhappus hynny y rhai fydd yn dwyn ond gormodd o rwysg yn ein plith, ac os ymryson a wawwn ac ymdynnu, bydded i ragori ar ein gilŷdd mewn Cymmwynatgarwch, mewn Cariad, a phôb math o Dyrnauda a Swyddau caredig. *Rhodiwn yn addas i'r Alwedigaeth ein galwyd iddi, gyda phôb gostyngeiddrwydd ac Adafwynder, yngbyd a hirymaroes, gan fod yn ddyfal i gadw undeb yr Yspryd, ynghwngwm Tangnefedd.*

D I W E D D.

